

KLASİK KURUMLARDAN YENİ NESİL TEKNOLOJİLERE

Özel Hukuk Araştırmaları

Editörler

Nuran KOYUNCU
M. Yasir AKTEKE





Yayınevi: NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
Publisher: NECMETTİN ERBAKAN UNIVERSITY PRESS (NEU PRESS)
Yaka Mah. Yeni Meram Cad. Kasım Halife Sok. B Blok No: 11 Meram/KONYA/TÜRKİYE
+90 332 221 0 575 www.neupress.org info@neupress.org
Sertifika No/Certificate Number: 49846
ROR ID: https://ror.org/013s3zh21
Crossref Funder ID: 501100016981
Genel Yayın Yönetmeni/Executive Editor:
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Dr. Fatih KALECİ, fkaleci@neupress.org
Telif ve Lisanslama Müdürü/Rights and Permission Manager:
Muammer KÖROĞLU, mkoroglu@neupress.org

Yayın No./Publication Number: 521

Kitap Adı/Book Title: Klasik Kurumlardan Yeni Nesil Teknolojilere Özel Hukuk Araştırmaları

E-ISBN: 978-625-8684-87-2

Editörler/Editors

Prof. Dr. Nuran KOYUNCU

Arş. Gör. Dr. M. Yasir AKTEKE

Tasarım/Design

Enes Malik YALÇIN, enesyalcin@neupress.org

Baskı Sorumluları/Printing Officers

Muhammed Sami TEKİN, muhammedsami@neupress.org/Nurullah DEMİR, nurullah@neupress.org

Baskı/Printing

Necmettin Erbakan University Press (NEU PRESS)

Yaka Mah. Yeni Meram Cad. Kasım Halife Sok. B Blok No: 11 Meram/KONYA/TÜRKİYE

0332 221 0 575 - www.neupress.org

Sertifika No/Certificate No: 48888

Yayın Türü/Publication Type: Kitap-Akademik Yayınlar/Book-Academic Publications

Yayın Tarihi/Publication Date: Haziran 2026/June 2026

Yayın Yeri/Place of Publication: Konya, Türkiye

Yayın Dili/Language: Türkçe/Turkish

Ebat/Dimensions: 21x29.7 cm

Baskı Sayısı/Edition: 1

Sayfa Sayısı/Page Count: V + 64

Kategori/Category: Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler/Social, Humanities, and Administrative Sciences

SDG Kategori/SDG Category:

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Özel Hukuk, Fikri Mülkiyet

Keywords: Commercial Law, Private Law, Intellectual Property



Lisans Türü | OA License: CC BY 4.0
Erişim | Access: neupress.org
Copyright 2026

**This book is published under CC BY license, which means that you can copy, redistribute, remix, transform, and build upon the content for any purpose, even commercially, as long as you give appropriate credit, provide link to the license, indicate if changes were made, and do not impose additional terms or conditions on others that prohibit them from exercising the rights granted by that license, including any effective technological measures.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
TİCARET HUKUKU	1
Kollektif Şirketlerin Feshini Gerektiren Haklı Sebeplerin Ortağın Kişilik Alanından Kaynaklanmasının Sonuçları	2
Hizmet Akdinin Ticari İş Olarak Nitelendirilmemesine İlişkin Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun Görüşünün Değerlendirilmesi	22
Fikri Mülkiyet Hukuku Üretken Yapay Zekâda Eğitim Verisi Şeffaflığı ve Telif Sorumluluğu	34
Metin ve Veri Madenciliği İstisnaları: 5846 Sayılı FSEK ile AB 2019/790 Direktifi'nin Karşılaştırmalı Analizi.....	52

ÖNSÖZ

Ticaret hukuku, doğası gereği durağanlıktan uzak, insan ilişkilerinin, ekonomik dinamiklerin ve teknolojik gelişmelerin hızına anında uyum sağlamak zorunda olan, yaşayan ve sürekli evrilen bir disiplindir. Yüzyıllardır süregelen şahıs ortaklıkları ve ticari iş karineleri gibi geleneksel hukuki kurumlar, günümüzde bir yandan kendi içti-hat ve doktrin tartışmalarıyla gelişmeye devam ederken; diğer yandan üretken yapay zekâ, makine öğrenmesi ve büyük veri gibi dijital çağın olgularıyla yüzleşmektedir. Elinizdeki bu eser, ticaret hukukunun en klasik sorunlarından başlayarak, modern çağın fikri mülkiyet ve teknoloji hukuku eksenindeki güncel tartışmalarına kadar uzanan geniş bir perspektif sunmaktadır.

Kitabın ilk bölümü, klasik ticaret hukuku müesseselerinin güncel yargı kararları ve modern hukuki yaklaşımlar merceğinden yeniden değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle şahıs şirketlerinde, ortağın kişilik alanından kaynaklanan haklı sebeplerin hukuki sonuçları mercek altına alınmaktadır. Ortakların alacaklılara karşı sınırsız ve müteselsil sorumluluğu, bireysel meseleleri doğrudan şirket varlığının temel bir sorunu haline getirmektedir. Çalışmada, şirketin feshini gerektiren durumlar ile ortağın şirketten ihracı arasındaki ince hukuki bağ incelenmekte, feshin bir son çare olarak görülmesi ilkesi doğrultusunda bu iki mekanizmanın birbirine nasıl alternatif oluşturduğu tartışılmaktadır. Bir diğer önemli başlıkta ise, işçi ile işveren arasındaki hizmet akdinin ticari iş niteliği taşıyıp taşımadığına dair yüksek mahkeme kararları eleştirel bir yaklaşımla incelenmektedir. İşveren aleyhine öngörülen ceza koşulunun indirilip indirilemeyeceği sorunsalı üzerinden, iş hukuku ile ticaret hukuku arasındaki kesişim kümeleri yeniden tanımlanmaktadır. Bu hukuki nitelendirmenin, ticari iş karinesi, iş hukuku ilkeleri ve tüketiciyi koruyucu mevzuat hükümleri ile kümülatif bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği ortaya konmaktadır.

Eserin ikinci yarısı, veri işleme, yapay zekâ algoritmaları ve telif hukuku üçgeninde şekillenen dijital hukuk tartışmalarına ayrılmıştır. Bu bölüm, teknoloji ve inovasyon ekosisteminde rekabet gücünü koruyabilmek adına atılması gereken hukuki adımları vurgulamaktadır. İlk olarak, üretken yapay zekâ modellerinin eğitim aşamasında kullanılan verilerin telif hukuku açısından yarattığı belirsizlikler incelenmektedir. Ulusal ve uluslararası telif mevzuatları ile adil kullanım kapsamında karşılaştırmalı bir analiz sunulmaktadır. Eğitim verilerinde şeffaflık taleplerinin sadece bir hak sahipliği meselesi olmadığı; aynı zamanda pazar gücü asimetrilerini engelleme ve algoritmik önyargıları denetleme aracı olduğu vurgulanarak, esnek hukuk kurallarının güçlendirilmesi önerilmektedir. Son olarak, dijital ortamlardaki verilerin otomatik analizini sağlayan metin ve veri madenciliği yöntemleri hukuki boyutuyla ele alınmaktadır. Mevcut telif mevzuatlarının, makine destekli toplu veri analizlerini kapsamaması nedeniyle yarattığı inovasyon bariyerlerine dikkat çekilmektedir. Bireysel lisanslama süreçle-

rinin getirdiği yüksek maliyetlerin dijital araştırmaları yavaşlattığı ortaya konarak; kurumsal toplu lisans modelleri, araştırma konsorsiyumları ve yenilikçi telif havuzları gibi bilimsel rekabet gúcünü artıracak vizyoner çözümler sunulmaktadır.

Sonuç itibarıyla bu eser, ortaklık yapılarının feshinden işçi-işveren uyumsuzluklarına, yapay zekânın veri setlerinin hukuki denetiminden dijital araştırmaların telif havuzlarına kadar uzanan geniş bir yelpazeyi sunmaktadır. Geleneksel hukukun sağlam temellerini, dijital çağın karmaşık teknoloji hukukuyla köprüleyen bu çalışmaların bütünü; akademiye, hukuk uygulayıcılarına ve politika yapıcılara aydınlatıcı yeni ufuklar açma potansiyeli taşımaktadır. Tüm bu yönleriyle kitabın, yeni hukuki reformlara zemin hazırlaması temenni edilmektedir.

Bu aşamada, elimizdeki eseri meydana getiren çalışmalara ilişkin bazı bilgilerin okuyucuyla paylaşılması faydalı olacaktır.

1) Bu kitapta yer alan “Hizmet Akdinin Ticari İş Olarak Nitelendirilmemesine İlişkin Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun Görüşünün Değerlendirilmesi” isimli çalışma 23.05.2025-25.05.2025 tarihleri arasında gerçekleştirilen “V. Uluslararası Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Kongresi” isimli uluslararası kongrede sunulan “Hizmet Akdinin Ticari İş Olarak Nitelendirilmemesine İlişkin Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun Görüşünün Değerlendirilmesi” başlıklı özet bildirinin genişletilmiş halidir.

2) Bu kitapta yer alan “Metin ve Veri Madenciliği İstisnaları: 5846 Sayılı FSEK ile AB 2019/790 Direktifi’nin Karşılaştırmalı Analizi” isimli çalışma 23.05.2025-25.05.2025 tarihleri arasında gerçekleştirilen “V. Uluslararası Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Kongresi” isimli uluslararası kongrede sunulan “Metin ve Veri Madenciliği İstisnaları: 5846 Sayılı FSEK ile AB 2019/790 Direktifi’nin Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı özet bildirinin genişletilmiş halidir.

TİCARET HUKUKU

KOLLEKTİF ŞİRKETLERİN FESHİNİ GEREKTİREN HAKLI SEBEPLERİN ORTAĞIN KİŞİLİK ALANINDAN KAYNAKLANMASININ SONUÇLARI

Doç. Dr. Aytekin ÇELİK

KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi

ORCID: 0000-0002-4943-8156

ÖZET

Kollektif şirketlerin şahıs şirketlerine ilişkin özellikleri tüm yönleriyle yansıtması, haklı sebep kavramına söz konusu şirketlerde farklı bir anlam yüklenmesi sonucunu doğurmuştur. Ortakların şirket alacaklılarına karşı sınırsız ve müteselsil bir şekilde sorumlu tutulmaları kollektif şirketlerde ortağın kişilik alanında meydana gelen bazı gelişmeleri diğer şirketlerden daha önemli bir hale getirmiştir. Bu sebeple ortağın kişilik alanında meydana gelen bazı gelişmeler sadece ortaklıktan çıkarılma konusunda bir haklı sebep olarak kabul edilmekle kalmamış aynı zamanda şirketin feshi açısından haklı sebep olarak kabul edilmiştir.

Kollektif şirketlerde ortağın şirketten çıkarılması için şirketin feshini gerektiren sebeplerin kişilik alanından kaynaklanması gerekir. Ortaklıktan çıkarılma sebepleri ile fesih sebepleri arasında bu şekilde sıkı bir bağlantı kurulması, ortağın kişilik alanından kaynaklan bir sebebin gerçekleşmesi halinde hem şirketin feshini hem de ortağın çıkartılması konusunu aynı anda gündeme getirecektir. Zira bir fesih sebebi olan “*şirketin feshini gerektiren haklı sebebin ortağın kişilik alanında gerçekleşmesi*” aynı zamanda bir ortaklıktan çıkarılma sebebi olarak da kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu durum bir taraftan şirketin feshini gerektirecek bir sebep olarak görülmüş, diğer taraftan ise diğer ortaklara söz konusu ortağı şirketten çıkartarak şirketin feshine engel olma imkânı tanınmıştır. Diğer şirketlerin hiçbirisinde şirketin haklı sebeple feshine yol açan sebepler ile ortaklıktan çıkarılma sebepleri arasında bu şekilde bir bağlantı kurulmamıştır.

Şirketin feshini gerektiren sebepler bir ortağın kişilik alanında gerçekleştiğinde diğer ortakların önünde iki yol bulunmaktadır. Bu durumda diğer ortaklar mahkemeye başvurarak şirketin haklı sebeplerle feshini talep edebilecekleri gibi kendi aralarında verecekleri bir kararla söz konusu ortağın şirketten çıkartılmasına da karar verebilirler. Ortaklıktan çıkarılma kararının, sözleşmede oy çokluğuna ilişkin bir nisap belirlenmemişse, diğer ortakların oybirliğiyle alınması gerekir. Ancak Kanun koyucu feshin son çare olarak uygulanması düşüncesiyle söz konusu nisabın sağlanmadığı durumlarda ortaklardan her birine de mahkemeye başvurarak şirketin feshini gerektiren sebepler kişilik alanında gerçekleşen kişinin ortaklıktan çıkartılmasına karar verilmesini talep etme hakkı tanımıştır.

Anahtar kelimeleri: Haklı sebep, Fesih, Ortaklıktan çıkarılma, Kollektif şirket.

THE CONSEQUENCES OF JUST CAUSES FOR THE DISSOLUTION OF PARTNERSHIPS ARISING FROM A PARTNER'S PERSONAL CONDUCT

ABSTRACT

The fact that general partnership reflect all the characteristics of sole proprietorships has resulted in the concept of just cause being given a different meaning in these companies. The fact that partners are held jointly and severally liable to the company's creditors has made certain developments in the personal sphere of the partner more significant in general partnership than in other companies. For this reason, certain developments in the personal sphere of the partner have not only been accepted as just cause for expulsion from the partnership but also as just cause for the dissolution of the company.

In general partnerships, the reasons for expelling a partner from the company must stem from the personal sphere in order to require the dissolution of the company. Establishing such a strong connection between the reasons for expulsion from the partnership and the reasons for dissolution will bring both the dissolution of the company and the expulsion of the partner to the agenda at the same time if a reason stemming from the partner's personal sphere occurs. This is because the dissolution reason, namely "*the occurrence of a justifiable reason for the dissolution of the company in the personal sphere of the partner,*" has also been accepted as a reason for expulsion from the partnership. Therefore, this situation has been seen as a reason required by the company on the one hand, and on the other hand, it has given the other partners the opportunity to prevent the dissolution of the company by expelling the partner in question from the company. In no other companies has such a connection been established between the reasons leading to the dissolution of the company for just cause and the reasons for expulsion from the partnership.

When the reasons for dissolution of the company occur within the personal sphere of a partner, the other partners have two options. In this case, the other partners may either apply to the court to request the dissolution of the company for just clauses or decide among themselves to expel the partner in question from the company. If the agreement does not specify a majority vote requirement for the decision to remove a partner, the decision must be taken unanimously by the other partners. However, considering that dissolution should be a last resort, the legislator has granted each partner the right to apply to the court to request a decision to remove the person whose personal conduct constitutes grounds for dissolution from the partnership if the required majority cannot be achieved.

Keywords: Just cause, Termination, Expulsion from partnership, General partnership

GİRİŞ

Haklı sebeplerin gerçekleşmesi diğer şirketlerde olduğu gibi kolektif şirketlerde de şirketin feshine yol açar. Ancak özellikle sermaye şirketlerinden farklı olarak kolektif şirketlerde şirketin haklı sebeple feshine yol açan sebeplerle ortaklıktan çıkarılmayı gerektiren haklı sebepler büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu sebeple kolektif

şirketlerde ortaklıktan çıkarılmayı gerektiren haklı sebepler ayrıca düzenlenmemiş, şirketin feshine yol açan sebeplerin ortağın kişilik alanında gerçekleşmesi bu konuda haklı sebep olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla kollektif şirketlerde haklı sebeple fesih ve haklı sebeple ortaklıktan çıkarılma konusu yakın bir ilişki içerisinde¹. Bu konuda diğer ticaret şirketlerinden farklı bir düzenleme yapılmasının sebebi ortakların şirket alacaklılarına karşı sınırsız ve müteselsil bir şekilde sorumlu tutulmuş olmalarıdır. Ortakların içinde buldukları sorumluluk riski hem şirketin feshini hem de ortaklıktan çıkarılmayı gerektiren haklı sebepler açısından belirleyici olmuştur. Aslında kollektif şirketlerde fesih sebepleri ortaklıktan çıkarılma sebebi olarak kabul edilmemiş, ortaklıktan çıkarılmayı gerektiren haklı sebepler fesih sebebi olarak da düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu şirketlerdeki farklılık ortaklıktan çıkarılma konusunda değil fesih sebepleri açısından karşımıza çıkmaktadır.

Kanun koyucu fesih sebepleri ile ortaklıktan çıkarılma sebepleri arasında bir bağlantı kurarak bir ortağın kişilik alanında ortaya çıkan ve şirketin feshini gerektiren hususların şirket tüzel kişiliği ve diğer ortaklar açısından olumsuz bazı sonuçlar ortaya çıkarmasını engellemek istemiştir. Bu çerçevede şirketin feshini gerektiren sebepler kişilik alanında gerçekleşen ortağın ortaklıktan çıkarılarak şirketin feshine engel olunması mümkündür (TTK m. 255). Dolayısıyla kollektif şirketlerde ortaklıktan çıkarılmaya ilişkin düzenlemelerin amacı şirketin kendi varlığını muhafaza etmesini sağlamaktır². Bu sebeple sadece şirketin feshini gerektiren haklı sebepler kişilik alanında doğan ortağın değil iflas eden, kendisi veya alacaklısı tarafından şirketin feshi ihbar edilen ortakların da şirketten çıkartılarak şirketin sona ermesine engel olunmasına ilişkin başka düzenlemelere de yer verilmiştir.

Feshi gerektiren haklı sebeplerle ortaklıktan çıkarılmayı gerektiren haklı sebepler arasında sıkı bir bağlantı bulunmakla birlikte feshi gerektiren bütün sebepler aynı zamanda ortaklıktan çıkarılmayı da gerektirmemektedir. Kollektif şirketin feshini gerektiren sebepler bir ortağın kişilik alanından kaynaklanabileceği gibi ortakların kişilik alanından bağımsız olarak da ortaya çıkabilir. Fesih ile ortaklıktan çıkarılma arasındaki yakın ilişki ancak fesih sebebinin bir ortağın kişilik alanından kaynaklanması durumunda söz konusu olabilir. Dolayısıyla fesih açısından objektif (ortağın kişilik alanından bağımsız) bir sebep gerçekleştiğinde ortaklıktan çıkarılma yöntemi kullanılarak şirketin devamının sağlanabilmesi mümkün değildir.

Şirketin feshini gerektiren haklı sebepler kişilik alanında gerçekleşen ortağın şirketten çıkartılması TTK m. 255'te açıkça düzenlenmiştir. Bunun dışında yine şirketin feshini gerektiren bir ortağın iflası (TTK m. 243/1/e), ortağın şirketin feshini ihbar etmesi (TTK m. 247) ve bir ortağın kişisel alacaklısının şirketin feshini ihbar etmesi (TTK m. 248) veya şirketin süresinin uzatılmasına itiraz etmesi (TTK m. 249) durumlarında da iflas eden, feshi ihbar eden veya alacaklısı şirketin feshini ihbar eden veya şirketin süresinin uzatılmasına itiraz eden ortağın şirketten çıkartılarak feshine engel olunması mümkündür.

[1] Karayalçın, Yaşar. *Ticaret Hukuku. II. Şirketler Hukuku*, 2.Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 285.

[2] Arslanlı, Halil. *Kollektif ve Komandit Şirketler*. 2.Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1960, s. 415; Karayalçın, Şirketler, s. 285; Şener, Oruç Hami. *Ortaklıklar Hukuku*. 3.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, s. 252; Bilgili, Fatih/Demirkapı, Ertan. *Şirketler Hukuku*. Dora Yayıncılık, 9.Baskı, Bursa 2013, s. 164 vd.; Çevik, Osman Nuri. *Kollektif Şirketler Hukuku ve Uygulaması*. Yetkin Yayınları, Ankara 1978, s. 422.

KOLLEKTİF ŞİRKETLERİN HAKLI SEBEPLE FESHİ

Kollektif şirketlerin haklı sebeple feshi TTK m. 245'te düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre şirketin kuruluşuna yol açan fiili ve kişisel sebeplerin şirketin işletme konusunun elde edilmesini imkânsız kılacak veya güçleştirecek şekilde ortadan kalkması halinde mahkemeden kollektif şirketin haklı sebeple feshine karar verilmesi talebinde bulunulabilir. Ortakların haklı sebeple fesih davası açma hakkının kollektif şirket sözleşmesine konulacak hükümlerle sınırlandırılması veya ortadan kaldırılması mümkün değildir³.

Kollektif şirketin haklı sebeple feshine yol açan sebeplerin örnek kabilinden sayıldığı TTK m. 245/1/a, b, c ve d bentleri incelendiğinde söz konusu hususların tamamının bir ortağın şahsından kaynaklandığı görülmektedir⁴. Söz konusu düzenlemeye göre;

a) Bir ortağın, şirketin yönetim işlerinde veya hesaplarının çıkarılmasında şirkete ihanet etmiş olması⁵,

b) Bir ortağın kendisine düşen asli görevleri ve borçları⁶ yerine getirmemesi,

c) Bir ortağın kişisel menfaatleri uğruna şirketin ticaret unvanını veya mallarını kötüye kullanması,

d) Bir ortağın, uğradığı sürekli bir hastalık veya diğer bir sebepten⁷ dolayı, üstüne aldığı şirketin işlerini yapmak için gerekli olan yeteneği ve ehliyetini kaybetmesi kollektif şirketin feshi açısından haklı sebep niteliğindedir.

TTK m. 245'te haklı sebep teşkil edebilecek sebepler örnek kabilinden sayılmıştır. Söz konusu sebepler incelendiğinde daha çok bir ortağın şahsından kaynaklanan kusurlu ve kusursuz davranışlara yer verildiği görülmektedir. Ortağın kişilik alanının dışında kalmakla birlikte "*şirketin işletme konusunun elde edilmesinin imkânsız kılacak veya güçleştirecek*"⁸ diğer sebeplere ise madde metninde yer verilmemiştir⁹. Ancak şirketin feshi açısından haklı sebep niteliği taşıyabilecek hususlar, ortağın kişilik alanına ilişkin olmayan sebeplerden de kaynaklanabilir. Dolayısıyla düzenlemenin

[3] Alman Ticaret Kanunu §133/3'te söz konusu hususa açık bir şekilde yer verilmiştir. Yargıtay, kollektif şirket sözleşmesinde şirketin sağ kalan ortaklarla devam ettirilmesine ilişkin zorunluluğun ve ortakların diğer ortaklar tarafından şirketten çıkartılmayacaklarına ilişkin düzenlemelerin ortakların kendi aralarında ortaklıktan çıkarılma ve fesih konusunda karar alamayacakları anlamına gelmekle beraber ortakların ortaklıktan çıkarılma ve fesih konusunda mahkemeye başvurma hakkını engelleyemeyeceğine karar vermiştir. Bkz. Y. 11 HD., E. 4865, K. 5412, T. 30.11.1982 (ET: 20.10.2025, Lexpera). Ortağa aynı sonuca götürecek başka bir imkân tanınmak kaydıyla şirketin haklı sebeple feshini talep etme hakkının ortadan kaldırılabilceği hususunda bkz. Çamoğlu, Ersin. "Ticaret Kanununun Kollektif Ortaklığın Haklı Sebeple Feshi ve Ortağın Çıkarılmasına İlişkin Hükümlerin Emredici Niteliği." *Ord. Prof. Dr. Halil Arslanlı'nın Anısına Armağan*, İstanbul 1978, s. 267.

[4] Aynı yönde bkz. Çevik, s. 628. Kollektif şirketlerde kişisel ilişkiler ve güvenin ön planda bulunması sebebiyle şirketin feshini gerektiren haklı sebepler genellikle ortakların kişilik alanından kaynaklanmaktadır. Bkz. Çamoğlu, Ersin. *Kollektif Ortaklıkta Haklı Sebep Kavramı ve Ortağın Haklı Sebeple Çıkarılması*. 2. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2008, s. 52. TTK m. 245'in aksine adi şirketlerin haklı sebeple feshini düzenleyen TBK m. 639/7'de haklı sebeplere ilişkin örnekler yer verilmemiştir.

[5] Yönetici ortağın kusurlu davranışlarıyla kendisine duyulan güven konusunda ciddi şüpheler uyandırması da şirketin feshi açısından haklı sebep niteliğindedir. Bkz. Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 50.

[6] Y. TD, E. 1490, K. 1650, T. 14.7.1945. (Domaniç, Hayri. *Türk Ticaret Kanunu Şerhi. C.I*, Temel Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 649). Söz konusu hususun kollektif şirketin feshi açısından haklı sebep teşkil edebilmesi için görev ve yükümlülüklerin yerine getirilmemesinde kusurun olup olmaması önem taşımaz. Bkz. İmregün, Oğuz. *Kollektif Komandit ve Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit Şirketler*. Yasa Yayıncılık, İstanbul 1989, s. 118. Ortağın şirkete karşı en önemli yükümlülüklerinden birisi de sermaye koyma borcunun yerine getirilmesidir. Ancak sermaye koyma borcunun yerine getirilmemesi TTK m. 246'da özel olarak düzenlenmiştir. Söz konusu yükümlülüğün yerine getirilmemesi sebebiyle şirketin feshinin talep edilebilmesi için önce noter aracılığıyla ortağa uygun bir süre verilmesi gerekmektedir. Şirketin feshi talebi ancak ihbarda belirtilen sürede sermaye koyma borcunun ifa edilmemesi halinde söz konusu olabilir.

[7] Sağlık sebepleri dışındaki sebeplere örnek olarak kumar düşkünlüğü, sarhoşluk ve hapiste bulunma örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Karayalçın, Şirketler, s. 301; Çevik, s. 423; Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 50.

[8] *Tekil*, eTTK m. 187 (TTK m. 245)'deki söz konusu ifadeyi eleştirerek bu ifadenin haklı sebebe ışık tutmaktan uzak olduğunu aksine haklı sebep kavramının bu ifadeye ışık tutabileceğini ileri sürmektedir. Bkz. Tekil, Fahiman. *Şirketler Hukuku. C.1, 2.Baskı*, Otağ Yayınları, İstanbul 1976, s. 208.

[9] Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 52.

uygulama alanı ile verilen örnekler birbiriyle uyumlu değildir. Ancak TTK m. 245'te düzenlenen haklı sebeplerin örnek kabildinden sayıldığı dikkate alındığında burada sayılmayan ancak şirketin işletme konusunun elde edilmesini imkânsız kılan veya güçleştiren diğer sebeplerin de ortağın kişilik alanından kaynaklansın ya da kaynaklanmasın şirketin feshi açısından haklı sebep teşkil edeceği hususunda en ufak bir şüphe bulunmamaktadır¹⁰. Bu çerçevede mevzuatta meydana gelen değişiklikler sebebiyle kollektif şirketin mali yükümlülüklerinin artması veya kollektif şirketin faaliyet gösterdiği alanda bazı sınırlandırmalar yapılması¹¹, şirketin sürekli olarak zarar etmesi¹², şirketin işlettiği madenin rezervinin tükenmesi, savaş hali, ekonomik krizler, teknolojik gelişmelere uyum sağlayamama, şirketin faaliyetinin durdurulması¹³ da ortağın kişilik alanı dışında ortaya çıkmasına rağmen şirketin feshi açısından haklı sebep olarak kabul edilebilecektir¹⁴.

Bu çerçevede kollektif şirketlerin haklı sebeple feshine yol açabilecek sebepleri ortağın kişilik alanına ilişkin sebepler ve ortağın kişilik alanına ilişkin olmayan sebepler olarak bir ayrıma tabi tutmak mümkündür¹⁵. Ortağın kişilik alanına ilişkin haklı sebepler de kendi içerisinde ortağın kusuruyla gerçekleşen haklı sebepler ve ortağın kusuruna dayanmayan haklı sebepler olarak bir ayrıma tabi tutulabilir. Şirketin işletme konusunun elde edilmesini imkânsız hale getiren, ortaklar arasındaki güven ilişkisini ortadan kaldıran ve ortaklığın devamını çekilmez hale getiren¹⁶ bütün sebepler hangi tasnif içerisinde yer alırsa alsın kollektif şirketin feshi açısından haklı sebep niteliğindedir¹⁷.

Kanun koyucu bazı durumlarda haklı sebeplerin ortağın kişilik alanından kaynaklandığı durumlarla ortağın kişilik alanından kaynaklanmadığı durumlara ilişkin farklı düzenlemelere yer vermiştir. Örneğin haklı sebebin ortağın kişilik alanından kaynaklandığı durumlarda diğer ortaklar oybirliğiyle alacakları bir kararla söz konusu ortağı şirketten çıkartarak feshe engel olabilirler. Ancak haklı sebeplerin ortağın kişilik alanının dışında ortaya çıktığı durumlarda şirketin feshine engel olunması mümkün değildir.

Kollektif şirketin feshi açısından haklı sebeplerin gerçekleşmesi halinde ortaklardan her biri mahkemeye başvurarak kollektif şirketin feshine karar verilmesini talep edebilir. Bunun dışında ortakların tümü ortaya çıkan sebebin şirketin feshi açısından haklı sebep niteliğinde olduğu konusunda uzlaşabilirlerse mahkemeye müracaat etmeksizin de şirketin feshine karar verilebilir. Şüphesiz ortakların haklı bir sebep olmaksızın da oybirliğiyle şirketin feshine karar verebilmeleri mümkündür. Kollektif şirket sözleşmesine hüküm konularak mahkemenin yanında ortaklar kuruluna da çoğunlukla alınacak bir kararla şirketi haklı sebeple feshetme yetkisi verilebilir¹⁸.

[10] Çamoğlu, şirket sözleşmesinde hangi sebeplerin fesih açısından haklı sebep kabul edileceğine ilişkin bir düzenlemeye yer verilebileceğini ileri sürmektedir. Yazara göre bu durumda ortaklar şirket sözleşmesinde düzenlenen haklı sebebi, sözleşmenin temel unsuru olarak kabul etmektedir. Bkz. Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 103.

[11] Bu çerçevede vergi veya fiyat destekleme politikasında yapılan değişiklikler şirketin feshi açısından haklı sebep teşkil edebilir. Bkz. Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 51.

[12] Y. 11 HD., E. 5477, K. 398, T. 31.01.1999. (Eriş, Gönen. *Ticari İşletme ve Şirketler*. 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2017, s. 1646).

[13] Y. 11 HD., E. 5477, K. 398, T. 31.01.1999. (Eriş, s. 1646).

[14] Çamoğlu, Ersin (Poroy, Reha/Tekinalp, Ünal). *Ortaklıklar Hukuku I*. 13. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2014, N. 332; Doğanay, İsmail. *Türk Ticaret Kanunu Şerhi: Birinci Cilt*, madde 1-419. 4. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 735; Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 51.

[15] Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 50; Çevik, s. 628 vd. Diğer tasnifler konusunda bkz. Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 49.

[16] Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 52-53.

[17] Ancak bir sebebin kollektif şirketin feshi açısından haklı sebep teşkil edebilmesi için şirket sözleşmesinin imzalanmasından sonra ortaya çıkması veya sözleşmeden önce ortaya çıksa bile sözleşmenin yapıldığı sırada bu hususu ileri süren ortak tarafından bilinmemesi gerekir. Bkz. Tekil, s. 208.

[18] Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 104. Ancak söz konusu yetkinin mahkemenin elinden alınarak tamamen ortaklar kuruluna bırakılması

ORTAĞIN KİŞİLİK ALANINDAN KAYNAKLANAN HAKLI SEBEPLERE DAYANARAK FESİH DAVASI AÇILMASI

Kollektifin şirketin feshini gerektiren haklı sebeplerin meydana geldiği durumlarda kural olarak ortaklardan her biri mahkemeye başvurarak şirketin feshini talep edebilir. Ancak TTK m. 245/1/a, b ve c bentlerinde belirtilen sebeplerin gerçekleştiği durumlarda kendisinde fesih sebebi doğmuş olan ortağın fesih davası açabilmesi mümkün değildir¹⁹ (TTK m. 245/2). Dolayısıyla bu durumda fesih davasının diğer ortaklar tarafından açılması gerekmektedir. Söz konusu durum sadece TTK m. 245/1/a, b ve c bentlerinde belirtilen fesih sebepleri açısından geçerlidir. TTK m. 245/1/d çerçevesinde sağlık sebepleri veya başka sebeplerle şirketi yönetme yeteneğini ve ehliyetini kaybeden ortağın, kollektif şirketin haklı sebeple feshini talep edebilmesi mümkündür.

Haklı sebepler kendi kişilik alanında meydana getirmiş olan ortağın dava açma hakkının bulunduğu ve bulunmadığı durumları sadece TTK m. 245'te düzenlenen haklı sebepler çerçevesinde sınırlandırmak doğru değildir. Daha önce de ifade edildiği gibi TTK m. 245'te haklı sebepler örnek kabilinden sayılmıştır. Bu çerçevede ortağın kişilik alanında doğsun veya doğmasın başka sebeplerin de şirketin feshi açısından haklı sebep teşkil edebilmesi mümkündür. Bu sebeple söz konusu maddede düzenlenmeyen sebeplerin gerçekleşmesi halinde de fesih sebebini meydana getirmiş olan ortağa haklı sebeple fesih davası açma hakkının tanınmaması gerekir²⁰. Bir kimsenin kendi kusurundan kendi lehine sonuç çıkartması dürüstlük kuralına aykırıdır²¹. Ancak haklı sebebin meydana gelmesinde ortağın kusurunun bulunmadığı durumlarda²² da haklı sebep şahsında gerçekleşen ortağa dava hakkı tanınması gerekir. Aksi halde kollektif şirketlerde ortaklara haklı sebeple çıkma hakkı tanınmamış olduğundan, bu durumdaki ortakların kişilik alanlarında kendi kusurları dışında haklı sebep gerçekleşse bile ortaklığa devam etmeleri gerekecektir.

TTK m. 245/2'ye göre ortağın haklı sebebin kendi kişilik alanında ortaya çıkmasından dolayı fesih davası açamayacağı hallerden birisi de şirkete karşı yükümlülüklerin yerine getirilmemesidir. *Çamoğlu'na* göre eTTK m. 187/1/b'de (TTK m. 245/1/b'de) düzenlenen "*bir ortağın kendisine düşen asli görevleri ve borçları yerine getirmemesi*" ortağın kusuru olmadan da ortaya çıkabilir²³. Kanaatimizce bu durumda ortak TTK m. 245/1/b çerçevesinde değil TTK m. 245/1/d çerçevesinde haklı sebeple fesih davası açılabilir. TTK m. 245/1/b ve TTK m. 245/1/d'de esasında aynı konu yani "*şirketin işlerinin/ortağın asli görevlerinin yerine getirilmemesi*" düzenlenmektedir. Söz konusu yükümlülüğün ortağın kusuruyla yerine getirilememesi halinde TTK m. 245/1/b, kusuru olmaksızın yerine getirilememesi halinde de TTK m. 245/1/d'nin uygulanması gerekir.

mümkün değildir. Bkz. Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 104.

[19] Hirsch, Ernst. *Ticaret Hukuku Dersleri*. 3.Baskı, Hak Kitabevi, İstanbul 1948, s. 240; Tekil, s. 206; Çevik, s. 629.

[20] Aynı yönde bkz. Karayalçın, Şirketler, s. 301; Çamoğlu (Poroy/Tekinalp), N. 332; Çevik, s. 629; Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 81, 83. Bu konuda ayrıca bkz. Y. 11 HD., E. 4906, K. 7191, T. 27.01.2001 (ET: 21.10.2025, Lexpera).

[21] Aynı yönde bkz. Doğanay, s. 734; Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 82. Bu konuda ayrıca bkz. Y. 11 HD., E. 7104, K. 11578, T. 09.11.2009 (ET: 21.10.2025, Lexpera).

[22] Ancak kişilik alanında doğan haklı sebeplerin gerçekleşmesinde ortağın kusuru bulunmasa bile, bu ortak tarafından haklı sebeple fesih davası açılması halinde diğer ortaklar söz konusu ortağı şirketten çıkartarak şirketin devamı yönünde karar alabilirler. Bkz. Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 83 dn. 88. Bir başka ifadeyle ortağın kusursuz olması, kendisi tarafından açılan haklı sebeple fesih davası neticesinde diğer ortakların kendisini şirketten çıkarmalarını engellemez. Zaten şirketin feshini talep ederek şirketle kendisi de dahil tüm ortakların bağıni koparmayı göze alan bir ortak açısından sadece kendisinin şirketle bağıni koparılması söz konusu ortak açısından olumsuz bir sonuç yaratmaz. Söz konusu ortak şirketin feshi halinde şirketten tasfiye payını talep edebileceken, ortaklıktan çıkarılması halinde ayrılma payını talep edebilecektir.

[23] Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 83.

Çamoğlu, ayrıca dürüstlük kuralı elverdiği ölçüde kendi kusurlu davranışlarıyla haklı sebepler kişilik alanında gerçekleşen ortağın da dava açma hakkına sahip olması gerektiğini ileri sürmektedir. Yazara göre hafif kusuruyla bir trafik kazası geçirerek ortaklık yeteneklerini kaybeden ortağın da haklı sebeple fesih davası açabilmesi gerekir²⁴. Kanaatimizce kanun koyucu bu gibi durumları zaten TTK m. 245/1/d'de ayırık tutmuştur. Söz konusu düzenlemede sağlık sebeplerinin ortağın kusuruyla gerçekleşip gerçekleşmemesine herhangi bir sonuç bağlanmamıştır. Bu sebeple ortağın sağlık sorunları tedavi olmakta geç kalması, ilaçlarını kullanmaması veya düzensiz bir şekilde kullanması, intihara teşebbüs etmesi gibi sebeplerden kaynaklansa bile söz konusu ortağa haklı sebeple fesih davası açma hakkının verilmesi gerekir. Söz konusu durumlarda ortağa dava açma hakkının verilmesi dürüstlük kuralına da aykırı değildir. Kanun koyucunun dava açma hakkı vermek istemediği ortaklar, zimmetine para geçiren, şirket defter ve belgelerini yasal düzenlemelere aykırı bir şekilde tutan, şirket defter ve belgelerinde usulsüzlük yapan, şirketin malvarlığı üzerinde özensiz bir şekilde tasarrufta bulunan kişilerdir. Buna karşılık haklı sebebin ortağın yaşadığı sağlık sorunlarından veya aldığı hapis cezasından kaynaklandığı durumlarda söz konusu sebeplerin ortağın kusuruyla ortaya çıkıp çıkmadığının araştırılmasına gerek yoktur. TTK m. 245/1/d'de bu yönde bir araştırma yapılması gerektiği hususunda bir düzenlemeye yer verilmemiştir²⁵. Ayrıca söz konusu sebepler, ortağın kişilik alanıyla ilgili olmakla beraber şirketle ilgili değildir. Bu durumda ortak TTK m. 245/1/a, b ve c bentlerinde belirtilen hususların aksine şirkete karşı yükümlülüklerini ihlal etmiş değildir²⁶. Aksine söz konusu sebeplerin gerçekleşmesi halinde ortağın şirkete karşı yükümlülüklerini yerine getirememeye ihtimali ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durumda ortağın haklı sebeple fesih davası açmasında kendisinin de menfaati vardır. Kendi kusuruyla ortaya çıkmış olsa bile sağlık sorunları yaşayan veya hapis cezası alan ortağın sağlıklı bir şekilde haklarını kullanması ve yükümlülüklerini yerine getirmesi mümkün değildir. Söz konusu ortağın da diğer ortaklar gibi sınırsız ve müteselsil bir şekilde sorumlu olduğu düşünüldüğünde bu ortağı diğer ortakların haklı sebeple fesih davası açmalarını beklemeye zorlamak kanun koyucunun da arzu edeceği bir durum değildir. Aksine bu tür durumlarda ortağa fesih davası açma imkanının tanınmaması, söz konusu ortağın (kendi kusuruyla olsa bile) içine düştüğü durumdan diğer ortakların faydalanmasına imkân tanıyabilir. TTK m. 255'teki düzenleme incelendiğinde kanun koyucunun söz konusu durumu öngördüğü de açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Söz konusu düzenlemeye göre haklı sebepler kişilik alanında doğan ortağın, söz konusu sebepler ister kendi kusuruyla isterse kusuru olmadan ortaya çıksın, diğer ortaklar tarafından şirketten çıkartılarak şirketin devamının sağlanabilmesi mümkündür²⁷. Dolayısıyla her iki durumu şirketin feshi açısından haklı sebep olarak kabul edip ortaklıktan çıkma açısından haklı bir sebep olarak kabul etmemek kendi içerisinde tutarlı değildir.

Ayrıca ortağa bu tür durumlarda dava açma hakkının verilmesi, doğrudan şirketin haklı sebeple feshi sonucunu da doğurmaz. Nihayetinde şirketin feshine karar verecek olan mahkeme olup, söz konusu hususların haklı sebep teşkil edip etmediği mahkeme

[24] Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 83.

[25] *Tekil* de hastalık vb. sebeplerle şirket işlerini yerine getirmek için sahip olması gereken ehliyet ve yeteneği kaybeden ortağın haklı sebeplerle fesih davası açabileceği görüşündedir. Bkz. *Tekil*, s. 206.

[26] TTK m. 245/1/a, b ve c bentlerinde belirtilen sebeplerin ortaya çıkması için ortağın mutlaka yapma veya yapmama şeklinde bir davranışının bulunması gerekir. Buna karşılık TTK m. 245/1/d'de belirtilen durumda ortağın yetenek veya ehliyetinin kaybindan söz edilmekte bu durumun şirketi etkileyip etkilemeyeceği konusu üzerinde durulmamaktadır.

[27] Arslanlı, s. 436; Çamoğlu (Poroy/Tekinalp) N. 308; Kendigelen, Abuzer/Kırca, İsmail. *Şirketler Hukuku*. C.1, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 295.

tarafından da değerlendirilecektir. Bunun dışında ortaklar arasındaki güven ilişkisi genellikle kasıtlı davranışlar sonucu zedelenmektedir²⁸. Bu sebeple ortağın ihmali davranışları ile kasıtlı davranışlarının farklı şekilde dikkate alınması daha isabetli olacaktır.

Bunun dışında haklı sebeplerin ortaya çıkışında davacı ortağın dışında diğer ortakların da kusuru varsa bu durumda kusuru daha fazla olan ortağa haklı sebeple fesih davası açma hakkı tanınmaması gerekir²⁹.

Bu konuda üzerinde durulması gereken bir diğer husus da haklı sebeple fesih davalarında davanın kime yöneltileceğidir. Kollektif şirketin haklı sebeple feshi davası ortaklardan birisi veya bir kısmı tarafından kollektif şirkete karşı açılır³⁰. Ortakların tamamının şirketin feshi açısından haklı sebeplerin gerçekleştiği kanaatini taşıması halinde haklı sebeple fesih davası açılmasında hukuki bir yarar yoktur. TTK m. 243/1'de yapılan atıf sebebiyle kollektif şirketlerde de uygulama alanı bulan TBK m. 639/4'e göre ortakların oybirliğiyle alacakları bir kararla mahkeme kararı olmaksızın şirketi sona erdirebilmeleri mümkündür.

Davanın şirketle birlikte diğer ortaklara da yöneltilmesi gerekip gerekmediği hususu tartışmalıdır. Yargıtay bazı kararlarında haklı sebeple fesih davalarında husumetin şirketle birlikte diğer ortaklara da yöneltilmesi gerektiğine karar verilmiştir³¹. Ayrıca Yargıtay'ın davanın diğer ortaklar yerine şirket tüzel kişiliğine karşı açıldığı durumlarda mahkemenin davayı reddetmeden önce davacıya diğer ortaklara da tebligat yapılması için süre vermesi ve davacının belirlenen sürede diğer ortaklara tebligat yapılıp yapılmamasına göre karar verilmesi gerektiği konusunda da kararı bulunmaktadır³². Bir istinaf mahkemesi kararında da haklı sebeple fesih davasının şirkete karşı yöneltilmeyip ortakların tamamına karşı yöneltilmesi usule ilişkin bir eksiklik olarak görülmemiştir³³. Öğretide ise *Arslanlı, Eriş, Çevik ve Çamoğlu* haklı sebeple feshi davalarında şirketle birlikte ortaklara da husumet yöneltilmesi gerektiği görüşündedir³⁴.

Kanunda haklı sebeple fesih davasının açılacağı süre konusunda herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. *Çevik*, haklı sebep devam ettiği sürece söz konusu davanın açılacağına ayrıca haklı sebeplerin dava sonuçlanıncaya kadar bu nitelik-

[28] Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 83, 84.

[29] Y. 11 HD., E.7104, K. 11578, T. 09.11.2009 (ET: 20.10.2025, Lexpera); Y. 11 HD., E.7492, K. 965, T. 25.02.1986 (Eriş, s. 1646). Aynı yönde bkz. Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 82.

[30] Y. 11 HD., E. 1576, K. 196, T.16.01.2025. Ancak davanın diğer ortaklar yerine şirket tüzel kişiliğine karşı açıldığı durumlarda mahkemenin davayı reddetmeden önce davacıya diğer ortaklara da tebligat yapılması için süre vermesi ve davacının belirlenen sürede diğer ortaklara tebligat yapılıp yapılmamasına göre karar verilmesi gerekir (Y. TD., E.791, K. 826, T. 2.3.1973) (Çevik, s. 630). *Eriş* ve *Çevik*, söz konusu davanın diğer ortaklara karşı açılması gerektiği görüşündedir. Bkz. *Eriş*, s. 1643; *Çevik*, s. 630. *Eriş*, ayrıca feshi benimsemeyen ortakların davalı olarak gösterilemeyeceğini, çünkü söz konusu ortakların uyumsuzluğa neden olmadığını ileri sürmektedir. Bkz. *Eriş*, s. 1643 dn 197. Ancak bu durum haklı sebeple fesih davası açan ortağa, diğer ortakların haklı sebeple feshe onay verip vermediklerini araştırma külfeti yükleyecektir. Bunun dışında davanın açılması aşamasında mahkemenin hangi ortakların haklı sebepleri benimseyip benimsemediğini de bilebilmesi mümkün değildir. Ayrıca dava açılmadan önce feshi benimseyen bir ortağın daha sonradan fikrini değiştirmesi gibi durumlar usul hukuku açısından sorunlara sebep olabilecektir. Ayrıca fesih sebeplerini benimseyen ortakların bu hususu ortaya koyabilecekleri tek yol, bu konuda dava açan ortak gibi haklı sebeple fesih davası açmaktır. Bu sebeple *Eriş*'in yukarıda belirtilen görüşüne katılma imkanının bulunmadığını düşünmekteyiz. Dolayısıyla söz konusu davada geride kalan tüm ortakların davalı olarak gösterilmesi gerekmektedir. Ayrıca geride kalan ortaklar haklı sebepleri benimsemiş olsalar bile söz konusu dava neticesinde şirketin feshine karar verileceğinden söz konusu kişilerin de mutlaka davaya dahil edilmeleri gerekir.

[31] Y. 11 HD., E. 791, K. 826, T. 02.03.1973 (Eriş, s. 1647).

[32] Y. 11 HD., E. 791, K. 826, T. 02.03.1973 (Eriş, s. 1647); Y. TD., E.791, K. 826, T: 2.3.1973 (Çevik, s. 630).

[33] "*Şirket feshi davalarında davanın şirkete karşı açılması gerekir ise de; Yargıtay 11.Hukuk Dairesinin kararlılık kazanan içtihatlarına göre (örneğin Yargıtay 11.Hukuk Dairesinin 2010/11415 esas 2012/2781 karar sayılı ilamı) şirketin tüm ortaklarının davada taraf olması yeterli görüldüğünden bu durum husumet yönünden bir eksiklik teşkil etmemektedir.*" (İstanbul BAM 13.HD, E. 2017/43, K. 2017/41, T. 8.2.2017) (ET: 21.10.2025, Lexpera).

[34] *Arslanlı*, s. 488; *Eriş*, s. 1917; *Çevik*, s. 630; *Çamoğlu*, Haklı Sebep, s.132.

lerini koruması gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak kanaatimizce haklı sebep sona ermiş olsa bile haklı sebeple fesih davasının açılabilmesi mümkündür. Zira söz konusu dava niteliği itibarıyla tecavüzün men'i davası olmayıp, şirketin kuruluşuna yol açan sebeplerin ortadan kalkması sebebiyle fesih talebine ilişkindir. Bu sebeple örneğin şirket ve ortaklar hakkında olumsuz beyanlarda bulunan bir ortağın bu beyanlarını sona erdirmiş olması, haklı sebeple şirketin feshine ilişkin dava açılmasına engel teşkil etmez. Ancak haklı sebebin sona ermesinden sonra uzunca bir süre sessiz kalınması durumunda sonradan haklı sebeple fesih davası açılması dürüstlük kuralına aykırılık teşkil edebilir. Dolayısıyla her ne kadar kanunda söz konusu davanın açılması için bir süre düzenlenmemiş olsa da söz konusu dava açma hakkının dürüstlük kuralı çerçevesinde kullanılması gerekmektedir.

HAKLI SEBEPLER KİŞİLİK ALANINDA DOĞAN ORTAĞIN ŞİRKETTEN ÇIKARILMASI

Kollektif şirketin feshini gerektiren sebeplerin bir ortağın kişilik alanında meydana geldiği durumlarda ortaklardan her biri mahkemeye başvurarak şirketin feshini talep edebileceği gibi söz konusu ortağın şirketten çıkartılarak şirketin devamının sağlanabilmesi de mümkündür. Ortaklıktan çıkarılma kararının kural olarak diğer ortakların oybirliğiyle alınması gerekir. Şirket sözleşmesinde oyçokluğuyla da karar alınabileceği düzenlenebilir. Ancak söz konusu nisabın sağlanamaması ortaklıktan çıkarılma kararının alınması imkanını tamamen ortadan kaldırmaz. Ortaklar tarafından gerekli nisabın sağlanamadığı durumlarda ortaklardan her biri mahkemeye başvurarak haklı sebep kişilik alanında gerçekleşen ortağın şirketten çıkartılmasına karar verilmesini talep edebilir.

Haklı Sebeplerin Ortağın Kişilik Alanında Doğması

Kollektif şirketin feshi yerine ortağın çıkartılmasına karar verilebilmesi için şirketin feshi açısından haklı bir sebebin gerçekleşmesi ve söz konusu sebebin ortağın kişilik alanına ilişkin olması gerekir. Daha önce de ifade edildiği gibi kollektif şirketlerin haklı sebeple feshini düzenleyen TTK m. 245 ile ortaklıktan haklı sebeple çıkarılmayı düzenleyen TTK m. 255 arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Dolayısıyla haklı sebeple ortaklıktan çıkarılmayı gerektiren her durum aynı zamanda şirketin haklı sebeple feshini de gerektirir. Buna karşılık şirketin feshini gerektiren her sebep aynı zamanda ortaklıktan çıkarılma konusunda haklı sebep teşkil etmez³⁵. Zira şirketin feshine yol açabilecek sebepler ortağın kişilik alanının dışında da ortaya çıkabilir.

Ortağın kişilik alanından kaynaklanan sebepler, bunların ortaya çıkmasında ortağın kusurunun bulunup bulunmamasına bakılmaksızın ortaklıktan çıkarılma konusunda haklı sebep teşkil eder³⁶. Haklı sebebin ortağın kişilik alanında gerçekleşmesi gerektiğinden ortağın ölümü halinde mirasçılarının (şirket sözleşmesinde şirketin mirasçılarla devam edeceğine ilişkin bir hüküm varsa) ölen ortağın şahsında gerçekleşen haklı sebepler çerçevesinde şirketten çıkartılabilmesi mümkün değildir. Zira şirketin feshini gerektiren sebepler mirasçılarının değil ölen ortağın kişilik alanına ilişkindir. Ortağın ölümüyle birlikte söz konusu haklı sebepler de ortadan kalkmıştır. Bu sebeple ölen

[35] Feshin ortağın kişilik alanına ilişkin sebeplerden kaynaklanabileceği gibi objektif sebeplerden de kaynaklanabilir. Buna karşılık ortaklıktan çıkarılma sadece ortağın kişilik alanından kaynaklanan fesih sebeplerinin gerçekleşmesi halinde söz konusu olabilir. Bkz. Arslanlı, s. 436.

[36] Aynı yönde bkz. Çevik, s. 628; Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 50.

ortaktan kaynaklanan sebeplerle mirasçılarının ortaklığa kabulden kaçınılmaları mümkün olmadığı gibi, (ortaklığa kabul edilmişlerse) mirasçılarının bu sebeple ortaklıktan çıkarılmaları da mümkün değildir. Ayrıca ortağın ölümü halinde kendisine karşı açılmış bir haklı sebeple ortaklıktan çıkarma davası varsa söz konusu dava da düşecektir³⁷.

Ortağın Kusurundan Kaynaklanan Haklı Sebepler

TTK m. 245'te örnek kabilinden sayılan haklı sebeplerin bir kısmı ancak ortağın kusuruyla ortaya çıkabilir. Örneğin "*ortağın şirketin yönetim işlerinde veya hesaplarının çıkarılmasında şirkete ihanet etmesi*" (TTK m. 245/1/a) ve "*ortağın kişisel menfaatleri uğruna şirketin ticaret unvanı veya mallarını kötüye kullanması*" (TTK m. 245/1/c) şeklindeki fesih sebeplerinin ortağın kusuru olmaksızın ortaya çıkması mümkün değildir. Zira "*ihamet*" ve "*kötüye kullanım*" ancak ortağın kasıtlı davranışları sonucunda söz konusu olabilir.

Ortağın kişilik alanında ortaya çıkabilecek haklı sebepler TTK m. 245'te örnek olarak belirtilen durumlarla sınırlı değildir. Bu çerçevede³⁸;

- yönetici ortağın kötü niyetli davranışları sonucunda şirketin ekonomik açıdan zor duruma düşmesi,

- ticari defter ve belgelerin kanuna uygun bir şekilde tutulmaması,

- yönetici ortağın şahsi harcamaları için şirket adına kambiyo senedi düzenlemesi,

- yönetici ortağın temsil yetkisini şirket sözleşmesine aykırı bir şekilde kullanması,

- zimmete para geçirme,

- diğer ortaklara karşı kırıncı sözler sarfetme ve şiddet kullanma,

- ortağın kötü niyetli davranışları sebebiyle şirkete verilen kredilerin kesilmesi,

- alacaklıların icra takibinde bulunmaları,

- elektrik faturalarının ödenmemesi sebebiyle şirketin elektriğinin kesilmesi,

- ortağın kendi ihtiyaçları için şirket adına bono düzenlemesi,

- ortaklardan birisinin diğer ortağın eşiyle ilişkisinin bulunması kolektif şirketlerin feshi açısından haklı sebep olarak kabul edilebilir. Söz konusu hususların tamamında şirketin feshini gerektiren sebepler ortağın kişilik alanında doğmuştur. Dolayısıyla yukarıda yer verilen örneklerin tamamında ortağın şirketten çıkartılarak feshine engel olunması mümkündür.

Bunların dışında kolektif şirketin haklı sebeple feshine yol açabilecek en önemli sebep, ortaklar arasındaki güven ilişkisinin zedelenmesi veya ortadan kalkmış olmasıdır. Bir şahıs şirketi olan kolektif şirketlerde ortakların kişisel özellikleri oldukça

[37] Çamoğlu, Ersin. "İki Kişilik Kolektif Ortaklıktan Bir Ortağın Haklı sebeple Çıkarılması Hakkında Bazı Düşünceler". *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C. 42, Sa.1-4, s. 304, 305; Arslanlı, s. 436.

[38] YHGK, E. 1966/554, K. 1967/259, T. 17.5.1967 (Eriş, s. 1679).

önem taşımaktadır³⁹. Şirket faaliyetlerinden dolayı alacaklılara karşı ortakların sınırsız ve müteselsil sorumlu olduğu kolektif şirketlerde kişisel özelliklere önem verilmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Ortakları bu şekilde bir sorumluluk riski içerisinde bir araya getiren en önemli unsur ortakların birbirilerine duydukları güvendir⁴⁰. Güven unsurunun ortadan kalktığı veya zedelendiği durumlarda ortakların sınırsız ve müteselsil bir şekilde sorumlu kalmaya devam etmeleri beklenemez⁴¹. Bu durum kolektif şirketleri sermaye şirketi olarak nitelendirilen anonim ve limited şirketlerden ayırır. Dolayısıyla adi şirkette ve komandit şirketlerde olduğu gibi kolektif şirketlerde de ortaklar arasındaki güven unsurunun zedelenmesi veya ortadan kalkması şirketin feshi açısından haklı bir sebep oluşturur⁴². Bunun dışında ortaklar arasındaki güven unsurunun zedelenmesi ortakların şirketin amacının gerçekleşmesi konusunda birlikte çalışma imkanını da ortadan kaldırır. Ortakların hep birlikte ve verimli bir şekilde çalışma imkanını kaybetmeleri ise kolektif şirketlerin feshi açısından haklı bir sebeptir⁴³.

Güven unsurunu ortadan kaldıran sebepler ortağın kusurlu davranışlarından kaynaklanır. Şüphesiz ortağın kusurundan kaynaklanmayan fakat ortağın kişilik alanında ortaya çıkan başka haklı sebepler de söz konusu olabilir. Ancak söz konusu sebeplerin gerçekleşmesi halinde ortaklar açısından ortaya çıkan sorun, güven unsurunun zedelenmesi değil birlikte çalışma imkanının ortadan kalkmasıdır.

Bu konuda üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de şirket hakkında haklı sebeple fesih davası açılmış olmasının davacı ortağın ortaklıktan çıkarılması konusunda haklı sebep teşkil edip etmeyeceği hususudur. Kanaatimizce bu durum tek başına ortaklıktan çıkarılma konusunda haklı sebep teşkil etmez. Zira bir haklı sebebin ortaklıktan çıkarılma sebebi olabilmesi için öncelikle fesih sebebi olması gerekir. Ayrıca bir ortağın kendisine kanun tarafından tanınmış olan bir hakkı kullanmasını ortaklıktan çıkarılma sebebi olarak kabulü mümkün değildir. Çamoğlu, bir ortağın elinde başka imkanlar bulunmasına rağmen fesih davası açması halinde söz konusu durumun davacı ortağın kişilik alanında doğmuş haklı bir sebep teşkil edeceğini ileri sürmektedir⁴⁴. Bir ortağın haklı sebeple fesih davası açması bozucu yenilik doğuran bir hakkın kullanılması niteliğinde değildir. Haklı sebeple fesih davası açıldığında ortak tarafından ileri sürülen sebeplerin “*şirketin feshi açısından*” haklı sebep teşkil edip etmediği mahkeme tarafından değerlendirilebilir. Yargılama sonucunda davacı tarafından ileri sürülen sebeplerin şirketin feshi açısından haklı sebep niteliğinde olmadığı kanaatine ulaşılması halinde davanın reddine karar verir. Bu aşamada haklı sebeple fesih davası açan ve davası reddedilen ortağı, diğer ortakların şirketten çıkartması pratik açıdan hiçbir yarar sağlamaz⁴⁵. Zira TTK m. 255’teki düzenlemenin amacı şirketin feshi açısından haklı sebepler şahsında gerçekleşen ortağı şirketten çıkararak feshe engel olmaktır⁴⁶. Oysa davacı tarafından ileri sürülen sebepler şir-

[39] Doğanay, s. 733; Akyazan, Sıtkı. “Şahıs Şirketlerinde Ortaklığın Feshi ve Ortaklıktan Çıkarma”. *Batider*, Haziran 1980, C. X, Sa. 3, s. 630; Kendigelen (Kırca), s. 227.

[40] Aynı yönde bkz. Kendigelen (Kırca), s. 227.

[41] *Doğanay ve Çevik*, böyle bir durumda ortaklık sözleşmesiyle bağlı kalmasını beklemenin kişilik haklarına aykırılık teşkil edeceğini ileri sürmektedir. Bkz. Doğanay, s. 733; Çevik, s. 626.

[42] Çevik, s. 423. Ayrıca bkz. Y. 11 HD., E. 5431, K. 5359, T. 13.12.1982 (ET: 18.10.2025, Kazancı); Y. 11 HD., E. 4865, K. 5412, T. 30.11.1982 (ET: 21.10.2025, Lexpera).

[43] Doğanay, s. 734; İmregün, s. 117.

[44] Çamoğlu, Kolektif, s. 304.

[45] Ortağın ortaklar kurulunda alınan kararlara karşı olumsuz oy kullanması ve ortaklar kurulu kararlarına karşı iptal davası açmasının şirketin feshi açısından ortağın kişilik alanından kaynaklanan haklı bir sebep olamayacağı hususunda bkz. Y. 11 HD., E. 2013/10265, K. 2013/629, T. 13.01.2014 (ET: 21.10.2025, Lexpera).

[46] Aynı yönde bkz. Çamoğlu, Kolektif, s. 299; İmregün, s. 105; Akyazan, s. 626; Kendigelen (Kırca), s. 293.

ketin feshi açısından haklı değilse zaten mahkeme tarafından şirketin feshine karar verilemeyecektir. Bu durumda da diğer ortaklara haklı sebeple fesih davası açan ortağı şirketten çıkarma imkanının tanınması, TTK m. 255'teki düzenlemenin amacıyla bağdaşmaz. Ancak haklı sebeple fesih davası açan ortağın ileri sürdüğü hususların yapılan yargılama sonucunda gerçeği yansıtmadığının anlaşılması ve bu hususların ortaklar arasındaki güven ilişkisini ortadan kaldıracak düzeyde bulunması halinde söz konusu durum, ortaklar arasındaki güven ilişkisini ortadan kaldırdığından şirketin feshi ve dolayısıyla söz konusu ortağın TTK m. 255 çerçevesinde ortaklıktan çıkarılması açısından haklı sebep teşkil edebilir.

Şirketin feshini gerektiren sebeplerin ortağın kusuruyla ortaya çıktığı durumlarda ortağın çıkartılmasına karar verilebileceği gibi şirketin feshine de karar verilebilir. Ayrıca kollektif şirketin fesih sebepleri şahsında gerçekleşen ortaktan tazminat talebinde de bulunabilmesi mümkündür⁴⁷. Tazminat yükümlülüğünün kaynağı, sözleşmeye aykırılıktır⁴⁸.

Ortağın Kusurundan Kaynaklanmayan Haklı sebepler

Kollektif şirketin feshini gerektiren ve ortağın kişilik alanından doğan sebepler ortakların kusurunun bulunmadığı durumlarda da ortaya çıkabilir. Örneğin “*bir ortağın kendisine asli görevleri ve borçları yerine getirmemesi*” (TTK m. 245/1/b) ve “*bir ortağın uğradığı sürekli bir hastalık veya diğer bir sebepten dolayı, üstüne aldığı şirketin işlerini yapmak için gerekli olan yeteneği ve ehliyeti kaybetmesi*” (TTK m. 245/1/d) şeklindeki fesih sebeplerinin ortağın kusurundan kaynaklanmayabilir. Bunun dışında yönetici ortakların sağlık sorunları sebebiyle şirketin işleriyle ilgilenme yetenek ve ehliyetini kaybetmeleri, taksirli bir suç sebebiyle ortağın hapse girmesi⁴⁹, askerlik hizmetinin yerine getirilmesi gibi hususlar ortağın kusuru olmadan ortaya çıkan haklı sebeplere örnek olarak gösterilebilir. Aynı şekilde ortağın belirli derecedeki yakınlarının olumsuz davranışları da ortağın bu davranışlara bir katkısı bulunmadığı sürece ortağın kusuru dışında ortaya çıkan haklı sebeplere örnek olarak gösterilebilir⁵⁰.

Ortağın kusurundan kaynaklanmayan haklı sebepler de kişilik alanından doğmaları şartıyla şirketin feshine veya ortaklıktan çıkarılmaya yol açabilir. Söz konusu sebepleri ortağın kusurundan kaynaklanan sebeplerden ayıran tek farklılık, şirketin söz konusu sebepler kişilik alanında gerçekleşen ortaktan tazminat isteyeme hakkının bulunmamasıdır.

[47] Çevik, s. 631; Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 84. Çevik, ortaktan tazminat talebinde bulunulduğu durumlarda tazminatın davacı ortaklara orantılı bir şekilde ödenmesi gerektiğini, dava açmayan diğer ortaklar adına tazminat talebinde bulunulamayacağını ileri sürmektedir. Bkz. Çevik, s. 631. Buna karşılık Çamoğlu, fesih halinde tazminat talep etme hakkının tasfiye memurlarına ait olacağını, diğer ortakların söz konusu ortağı çıkararak şirketin devamına karar vermeleri halinde de şirket temsilcileri tarafından tazminat talebinde bulunulacağını ileri sürmektedir. Bkz. Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 84, 85. Kanaatimizce de burada şirketin uğradığı zararların tazmini talep edildiğinden tazminat talep etme hakkının şirket temsilcilerine (fesih halinde de tasfiye memurlarına) tanınması gerekir. Ancak söz konusu ortağın davranışları neticesinde ortakların uğradıkları doğrudan zararlar varsa bunlara ilişkin olarak zarar gören ortak da dava açabilir. Örneğin yönetici ortağın yaptığı usulsüzlükler neticesinde diğer ortaklara ödenmesi gereken kar paylarının bir kısmını da kendi hesabına aktardığının anlaşılması halinde diğer ortaklar yönetici ortağa dava açarak zararlarının karşılanmasını talep edebilirler. Bunun dışında şirketin feshini gerektiren haklı sebepler bir ortağın diğerlerinin kişilik haklarını ihlal etmesinden kaynaklanıyorsa, kişilik hakları ihlal edilen ortakların bu fiili gerçekleştiren ortağa karşı tazminat davası açabilmeleri mümkündür.

[48] Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 84.

[49] Buna karşılık ortağın kasıtlı bir suç sebebiyle hapse girmesi ortağın kusuruyla ortaya çıkan bir haklı sebeptir. Bkz. Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 51.

[50] Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 51. Ortağın eşinin şirket çalışanlarına karşı küfürlü konuşması halinde ortağa kusur atfedilemeyeceği ve söz konusu durumun ortaklıktan çıkarılma konusunda haklı sebep teşkil etmeyeceği hususunda bkz. Y. 11. HD., E. 1576, K. 196, T. 16.01.2025.

Haklı Sebepler Kişilik Alanında Doğan Ortağın Şirketten Çıkartılması Konusunda Diğer Ortaklar veya Mahkeme Tarafından Karar Alınması

TTK m. 245'e göre kollektif şirketin feshi açısından haklı sebep teşkil edebilecek hususlar bir ortağın kendisinden kaynaklanabileceği gibi başka hususlardan da kaynaklanabilir. Haklı sebep teşkil eden hususların bir ortağın kendisinden kaynaklandığı durumlarda diğer ortaklar söz konusu ortağı şirketten çıkartarak şirketin devamına karar verebilirler (TTK m. 255)⁵¹. Bu açıdan ortağın kişilik alanından kaynaklanan sebeplerin ortaya çıkışında ortağın kusurunun bulunup bulunmaması herhangi bir önem taşımaz⁵². Haklı sebep ortağın kişilik alanında gerçekleşmiş olmak kaydıyla ortağın kusursuz olduğu durumlarda da diğer ortakların oybirliğiyle haklı sebep kişilik alanında doğmuş olan ortak şirketten çıkartılabilir⁵³. Buna karşılık haklı sebebin ortağın kişilik alanına ilişkin olmadığı durumlarda ortaklardan herhangi birisinin çıkartılarak şirketin devamına karar verilmesi mümkün değildir⁵⁴. Zira TTK m. 255/1'deki düzenlemenin amacı şirketin haklı sebeple feshine yol açan ortağın şirketten çıkartılarak, şirketin devamına imkân tanınmasıdır. Bir başka ifadeyle burada bir ortağın kişilik alanında gerçekleşen ve şirketin feshi açısından haklı sebep olarak kabul edilen sebepler, o ortağın şirketten çıkartılması için de haklı sebep olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık haklı sebebin ortağın kişilik alanına ilişkin olmadığı durumlarda ortaklıktan çıkarılmayı gerektiren haklı bir sebep hiçbir ortak açısından söz konusu değildir. Bu yüzden haklı sebebin ortakların kişilik alanına ilişkin olmadığı durumlarda şirketin feshine engel olmak için hiçbir ortağın şirketten çıkartılması mümkün değildir.

Kollektif şirketin haklı sebeple feshinden farklı olarak haklı sebeple ortaklıktan çıkarılmaya kural olarak diğer ortaklar tarafından karar verilir. Kişilik alanında fesih sebebi doğmuş olan ortağın şirketten çıkartılabilmesi için diğer ortaklar tarafından oybirliğiyle karar alınması gerekir. Ancak şirket sözleşmesinde söz konusu kararın oyçokluğuyla alınabileceği şeklinde bir düzenleme de yapılabilir⁵⁵. Diğer ortakların oybirliğiyle (veya şirket sözleşmesinde çoğunlukla karar alınabileceği şeklinde bir düzenleme yapılmışsa çoğunlukla) karar alamamaları durumunda ortaklardan her birisi mahkemeye başvurarak söz konusu ortağın şirketten çıkartılmasını talep edebilir⁵⁶ (TTK m. 255/3).

TTK m. 255'teki düzenlemenin amacı haklı sebebin bir ortağın kendisinden kaynaklandığı durumlarda diğer ortaklara şirketin feshine engel olma imkanını tanımaktır. Zira şirketin feshi başta ortaklar olmak üzere şirket çalışanları ve alacaklıların da aralarında bulunduğu pek çok kişinin zarar görmesine sebep olabilir. Bu yüzden ticaret şirketlerinin haklı sebeple feshinin söz konusu olduğu durumlarda kanun koyucu feshe son çare olarak başvurulmasını sağlayacak alternatif çözüm yolları

[51] Alman Ticaret Kanunu §140/1'de de benzer bir düzenlemeye yer verilmiştir.

[52] Ortağın kusurunun bulunup bulunmamasının hâkimin takdir yetkisini etkileyeceği hususunda bkz. Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 53.

[53] Çamoğlu, Haklı Sebep, s. 53, 80; Çamoğlu (Poroy/Tekinalp) N. 308.

[54] Arslanlı, s. 436.

[55] Haklı sebeple fesih davası açma hakkı ile şirketin feshi açısından haklı sebepler kişilik alanında gerçekleşen ortağın şirketten çıkarılmasına ilişkin düzenlemelerin emredici nitelikte olup olmadığı hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Çamoğlu, Emredici, s. 289-307; Domaniç, s. 687-688.

[56] 01.07.2012 tarihinde yürürlükten kaldırılan 6762 sayılı TTK m. 197'ye göre haklı sebep şahsında doğan ortağın diğer ortaklar tarafından ortaklıktan çıkartılarak şirketin devamına karar verilebilmesi için şirket sözleşmesinde bu yönde bir hüküm bulunması gerekmektedir. Ancak Yargıtay, 6762 sayılı TTK döneminde verdiği bazı kararlarında bir ortağın şahsına ait sebeplerle şirketin feshinin istenebileceği durumlarda şirket sözleşmesinde hüküm bulunmasa bile diğer ortakların mahkemeye başvurarak söz konusu ortağın şirketten çıkartılarak şirketin kendi aralarında devam etmesini talep edebileceklerine hükmetmiştir (Y.11 HD., E. 4865, K. 5412, T. 30.11.1982) (ET: 21.10.2025, Lexpera). Öğretide de söz konusu düzenlemeyle sözleşmede bu yönde hüküm bulunması şartının aranması bazı yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Bkz. İmreğün, s. 102.

düzenlemiştir. Örneğin anonim ve limited şirketlerin haklı sebeple feshi davalarında mahkeme şirketin feshine karar vermek yerine aralarında davacı pay sahiplerinin ortaklıktan çıkartılmasının da bulunduğu duruma uygun düşen kabul edilebilir diğer çözüm yollarına da başvurabilir⁵⁷ (TTK m. 531, 636/3).

TTK m. 255'te ise haklı sebeple fesih davası açılması halinde davacı ortağın şirketten çıkartılmasını değil kendisinde fesih sebebi doğmuş olan ortağın şirketten çıkartılması prosedürünü düzenlemektedir. Dolayısıyla söz konusu düzenleme TTK m. 531 ve TTK m. 636/3'te düzenlenen anonim ve limited şirketlerin haklı sebeple feshi davalarında mahkeme tarafından fesih yerine davacı pay sahiplerinin paylarının satın alınmasına karar verilmesinden farklıdır.

TTK m. 255'e göre haklı sebeple fesih davası açıldığında davacı ortak veya ortakların şirketten çıkartılması mümkün değildir⁵⁸. Söz konusu düzenleme yukarıda da ifade edildiği gibi kendisinde fesih sebebi doğmuş olan ortağın şirketten çıkartılmasına ilişkin olup, bu ortağın kural olarak haklı sebeple şirketin feshini talep edebilmesi mümkün değildir. Ortak, sadece haklı sebebin gerçekleşmesinde kusursuz ise veya diğer ortaklara göre daha az kusurlu ise haklı sebeple fesih davası açabilir. Buna karşılık diğer ortakların, haklı sebeplerin bir başka ortağın kişilik alanından kaynaklandığı durumlarda, bu ortağın haklı sebeplerin ortaya çıkışında kusurunun bulunup bulunmadığına bakılmaksızın, haklı sebeple fesih davası açabilmeleri mümkündür.

TTK m. 255'teki düzenleme yukarıda da ifade edildiği gibi anonim şirketlerin haklı sebeple fesih davasına ilişkin TTK m. 531 ve limited şirketlerin haklı sebeple feshine ilişkin TTK m. 636/3'teki düzenlemelerden farklıdır. TTK m. 531 ve 636/3'teki düzenlemeler, şirketin feshini gerektiren haklı sebepleri ortaya çıkarmayan veya söz konusu haklı sebeplerin ortaya çıkışında daha az kusurlu olan davacı pay sahiplerinin ortaklıktan çıkarılmasını ve bu şekilde dava konusu şirketin feshine engel olmayı amaçlamaktadır. Söz konusu düzenlemelere göre ortaklıktan çıkartılacak olan kişiler "davacı" ortaklardır. TTK m. 255'teki düzenleme ise "haklı sebepler şahsında gerçekleşen ortağı" şirketten çıkartarak şirketin devamına imkân sağlamayı amaçlamaktadır.

TTK m. 531 ve 636/3'e göre ortaklıktan çıkarılmaya karar verilebilmesi için TTK m. 255'te olduğu gibi şirketin feshi açısından haklı sebeplerin gerçekleşmesi gerekir. Ancak TTK m. 531 ve 636/3'te TTK m. 255'ten farklı olarak ortaklıktan çıkarılmaya karar verilmesi için mahkeme tarafından şirketin devamında bir faydanın görülmesi gerekir. Söz konusu şartlar gerçekleşmişse mahkeme, davacı ortakların paylarının satın alınmasına karar vererek şirketin feshine engel olabilir. Mahkemenin davacı ortakların paylarının satın alınmasına karar vermesi söz konusu ortaklara uygulanan bir müeyyide olarak nitelendirilemez. Zira bu durumda davacı ortaklar, fesih davası açarak diğer ortaklarla arasındaki şirket ilişkisini bitirme konusundaki iradelerini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Söz konusu ortakların tasfiye sonucunda elde etmeyi bekledikleri maddi menfaat bir ölçüde ortaklıktan çıkarılma kararıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Hatta söz konusu durumun tasfiyeye nazaran davacı ortaklar açısından daha avantajlı olduğu da söylenebilir. Davacı ortakların söz konusu dava sonucunda

[57] Anonim şirketlerin haklı sebeple feshi ve davacı pay sahiplerinin paylarının satın alınması konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Çelik, Aytekin. Anonim Şirketlerde Ortaklıktan Çıkarılma. 4.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2016, s. 277 vd.

[58] Kollektif şirketlerde haklı sebeple fesih talebiyle açılan davada mahkemenin ortaklıktan çıkarılmaya karar vermesinin mümkün olmadığı hususunda bkz. Arslanlı, s. 438.

alacakları ayrılma payı, çoğu zaman tasfiye sonucu ortaya çıkacak tasfiye payından daha yüksek olacaktır.

TTK m. 255'teki düzenlemede ise bizzat şirketin feshini gerektiren sebepleri ortaya çıkaran ortaklar şirketten çıkarılmaktadır. Bu sebeple TTK m. 255'teki düzenlemenin TTK m. 531 ve TTK m. 636/3'teki gibi davacı ortakların çıkartılması amacıyla kullanılması mümkün değildir.

TTK m. 255'teki düzenlemeyi TTK m. 531 ve 636/3'teki düzenlemelerden ayıran diğer bir farklılık da TTK m. 255 çerçevesinde bir ortağın şirketten çıkarılabilmesi için mutlaka haklı sebeple fesih davasının açılmış olmasının gerekmemesidir. TTK m. 255'teki düzenlemenin uygulama alanı bulabilmesi için haklı sebeple fesih davası açılması gerekmez. Zira TTK m. 255'e göre ortaklıktan çıkarılma, "*bir ortağın kendisinden kaynaklanan sebeplerden dolayı şirketin feshinin istenebileceği durumlarda*" söz konusu olabilir. Önemli olan haklı sebeple fesih davasının açılıp açılmadığı değil şirketin feshi açısından haklı sebep oluşturacak durumların bir ortağın şahsında gerçekleşip gerçekleşmemesidir. Buna karşılık TTK m. 531 ve 636/3'teki davacı ortakların paylarının satın alınmasına ilişkin çözüm yolu ise ancak haklı sebeple fesih davası açılmışsa uygulama alanı bulabilir.

TTK m. 255'teki düzenleme ile TTK m. 531 ve 636/3'teki düzenlemeler arasındaki diğer bir farklılıkta ortaklıktan çıkarılma kararının kimin tarafından verileceği hususunda karşımıza çıkar. TTK m. 531 ve 636/3'e göre davacı ortakların çıkarılmalarına mahkeme tarafından karar verilir. Buna karşılık kollektif şirketlerde fesih açısından haklı sebepler şahsında gerçekleşen ortağın çıkarılmasına kural olarak mahkeme tarafından değil diğer ortakların oybirliğiyle karar verilmesi gerekir⁵⁹. Söz konusu karar ancak ortakların oy birliğiyle (veya ana sözleşmede düzenlenmişse oy çokluğuyla) karar alamamaları veya çıkarılan ortağın TTK m. 255/2 çerçevesinde ortaklıktan çıkarılma kararının iptalini talep etmesi halinde mahkemenin önüne gelebilir.

Ortaklıktan Çıkarılmaya Diğer Ortaklar Tarafından Karar Verilmesi

Şirketin feshini gerektiren sebepler kişilik alanında gerçekleşen ortağın şirketten çıkartılabilmesi için bu hususta şirket sözleşmesinde bir düzenleme yapılmış olması gerekmez⁶⁰.

Kollektif şirketin feshi açısından haklı sebep niteliğinde olan hususlar kişilik alanında doğan ortağın şirketten çıkartılmasına ilişkin ortaklar kurulu kararının kural olarak diğer ortakların oybirliğiyle alınması gerekir. Ancak şirket sözleşmesinde söz konusu kararın oyçokluğuyla⁶¹ alınmasına ilişkin bir düzenlemeye de yer verilebilir⁶²

[59] Yargıtay ortakların diğer ortağı ortaklıktan çıkarılması konusunda bir karar almak yerine doğrudan dava açmalarının da mümkün olduğuna karar vermiştir. Bkz. Y. 11 HD., E. 4928, K. 5673, T. 20.11.1985. (Eriş, s. 1690). Ayrıca bkz. İmregün, s. 104. Bu konuda ayrıca bkz. Y. TD., E. 3242, K. 2304, T. 8.5.1972; Y. 11 HD., E. 4865, K. 5412, T. 30.11.1982 (ET: 21.10.2025, Lexpera); Y. 11 HD, E. 4928, K. 5673, T. 20.11.1985 (Eriş, s. 1690). Bu konuda ayrıca bkz. İmregün, s. 105.

[60] Aynı konuyu düzenleyen 6762 sayılı TTK m. 197'de "*...mukavelede hüküm bulunduğu takdirde...*" şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. Çamoğlu, söz konusu ifade sebebiyle Yargıtay'ın uzunca bir süre ortaklıktan çıkarılma kararı alınmasını şirket sözleşmesinde hüküm bulunması şartına bağladığını ileri sürmüştür. Bkz. Çamoğlu (Poroy/Tekinalp) N. 309.

[61] Çamoğlu, Alman Federal Mahkemesinin (BGHZ 34, 83) kararına da atıfta bulunarak ortaklıktan çıkarma yetkisinin ortaklardan birisine de verilebileceğini ileri sürmektedir. Bkz. Çamoğlu, Haklı Sebep, s.104. Ancak TTK m. 255'e göre söz konusu kararın diğer ortakların oybirliğiyle veya şirket sözleşmesinde hüküm bulunması halinde oyçokluğuyla alınması gerekir. Kanaatimizce TTK m. 255'teki düzenleme çerçevesinde şirket sözleşmesine hüküm koyarak ortaklardan birine veya birkaçına diğer ortakları şirketten çıkarma yetkisinin verilmesi mümkün değildir.

[62] Oyçokluğuyla karar alma imkânı sadece şirketin feshini gerektiren haklı sebepler kişilik alanında gerçekleşen ortağın şirketten çıkarılması durumu için düzenlenmiştir (TTK m. 255/1). *Kendigelen*, söz konusu düzenlemenin diğer durumlarda da uygulanabileceği görüşündedir. Bkz. Kendigelen (Kırca), s. 294. Aynı yönde bkz. Şener, s. 252; Arslanlı, s.417; Karayalçın, Şirketler, s. 285.

(TTK m. 255/1). Şirket sözleşmesinde bu yönde bir düzenlemeye yer verilmemişse ortaklıktan çıkarılmak istenen ortak veya ortaklar dışında kalan ortakların tamamının söz konusu ortak veya ortakların şirketten çıkartılarak şirketin devamı hususunda uzlaşmış olmaları gerekir.

Ortaklıktan çıkarılma kararının diğer ortaklar tarafından alınabilmesi sadece iki- den fazla ortağı bulunan kollektif şirketlerde söz konusu olabilir. İki ortaklı kollektif şirketlerde ortağın şirketten çıkartılmasına ilişkin kararın diğer ortaklar tarafından alınması mümkün değildir. Bu durumda “*diğer ortaklar*” değil, “*diğer ortak*” söz konusu olur. Bu sebeple iki kişilik kolektif şirketlerde şirketin feshi açısından haklı sebepler kişilik alanında doğan ortağın şirketten çıkarılması TTK m. 257’de özel olarak düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre diğer ortağın haklı sebepler şahsında doğan ortağı şirketten çıkarabilmesi mümkün değildir. Bu durumda “*diğer ortağın*” mahkemeye başvurarak fesih veya tasfiyeye karar verilmeksizin şirketin alacak ve borçlarıyla birlikte kendisine bırakılmasına ve diğer ortağın şirketten çıkartılmasına talep edebilmesi mümkündür (TTK m. 257). Dolayısıyla haklı sebepler şahsında doğan ortağın şirketten çıkartılmasına ilişkin karar, ikiden fazla ortaklı kollektif şirketlerde diğer ortaklar tarafından alınabilirken iki kişilik kollektif şirketlerde bu konuda mutlak mahkeme kararına ihtiyaç bulunmaktadır⁶³. Mahkeme tarafından verilecek karar sonrasında geride kalan ortak, yeni bir ortak alarak şirketin devamını sağlayabileceği gibi şirketi tasfiyesiz bir şekilde sona erdirerek kollektif şirkete ait ticari işletmeyi kendi adına işletebilir⁶⁴.

Ortaklıktan çıkarılma kararının ortaklar kurulu tarafından alındığı durumlarda kararın ortağa noter aracılığıyla tebliğ edilmesi gerekir⁶⁵. Hakkında çıkarılma kararı verilen ortak, kararın kendisine tebliğ edilmesinden itibaren üç ay içerisinde iptal davası açabilir⁶⁶. İptal davası, kararı veren ortaklara karşı değil şirket tüzel kişiliğine karşı açılır⁶⁷ (TTK m. 255/2). Üç aylık hak düşürücü süre içerisinde iptal davası açılmaması halinde, ortaklıktan çıkarılma kararı kesinleşir. Aynı şekilde bu konuda açılan davanın reddine ilişkin mahkeme kararının kesinleşmesiyle birlikte de ortaklık sıfatı sona erer⁶⁸. İptal davasında davacı ortağın şirketin feshini gerektiren sebeplerin gerçekleşmediği, söz konusu sebepler gerçekleşmiş olsa bile bu sebeplerin kişilik alanına ilişkin olmadığı veya geçerli bir çıkarma kararının bulunmadığı hususlarını ispatlaması gerekir⁶⁹.

[63] Çamoğlu, iki kişilik kollektif şirketlerde ortaklardan birisine diğerini haklı sebeple ortaklıktan çıkarma hakkının tanınmasının bu hakkı kullanan ortağa kendi davasının hâkimi olma imkânı taniyacağından bu konuda mahkeme tarafından karar verilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Çamoğlu, Kollektif, s. 300-301).

[64] Hirsch, s. 237; Kendigelen (Kırca), s. 296; Ayhan, Rıza/Çağlar, Hayrettin/Özdamar, Mehmet. *Şirketler Hukuku*. 4.Baskı, Yetkin Yayıncılık, Ankara 2022, s. 202; Şener, s. 257.

[65] Bilgili/Demirkapı, noter aracılığıyla tebliğin sadece üç aylık hak düşürücü sürenin başlangıcı açısından önem taşıdığını bu sebeple kararın noter aracılığıyla tebliğ edilmemesi durumunda çıkarılma kararının geçerli olacağını ileri sürmektedir. Yazarlara göre kararın noter aracılığıyla tebliğ edilmemesi durumunda iptal davasının açılması için gereken üç aylık hak düşürücü sürenin işlemeye başlamayacaktır. Bkz. Bilgili/Demirkapı, s. 166.

[66] İptal davası açma hakkı sadece TTK m. 255 çerçevesinde ortağın haklı sebeple ortaklıktan çıkarılmasına ilişkin olarak düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemenin diğer çıkarılma sebeplerinde de uygulanması gerektiği hususunda bkz. Ayhan/Çağlar/Özdamar, s. 201.

[67] Buna karşılık mülga 6762 sayılı TTK m. 197/2’ye göre davanın şirkete karşı değil diğer ortaklara karşı açılması gerekmektedir. 6102 sayılı TTK döneminde de TTK m. 255/3’teki “*şirkete karşı*” ibaresine rağmen davanın diğer ortaklara yöneltilmesi gerektiği hususunda bkz. Çamoğlu (Poroy/Tekinalp) N. 311.

[68] Bahtiyar, Mehmet. *Ortaklıklar Hukuku*. 13.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 97. Bu durumda kararın geçmişe etkili bir şekilde sonuç doğuracağı ve ortağın çıkarma kararının kendisine tebliğ edildiği tarihte ortaklık sıfatını kaybedeceği hususunda bkz. Domaniç, s. 691.

[69] Arslanlı, s. 439.

Ortaklıktan Çıkarılmaya Mahkeme Tarafından Karar Verilmesi

Ortaklar kurulu tarafından TTK m. 255/1'de belirtilen nisabın sağlanamaması halinde haklı sebeple şirketin feshinde olduğu gibi ortaklıktan çıkarılmaya da mahkeme tarafından karar verilir⁷⁰. Ortakların bu konuda uzlaşamamaları halinde ortaklardan her biri⁷¹, mahkemeye başvurarak şirketin feshi açısından haklı sebep niteliğinde olan hususlar kişilik alanında doğan ortağın şirketten çıkartılmasını talep edebilir⁷² (TTK m. 255/3). Söz konusu düzenleme 6102 sayılı TTK m. 255 ile getirilmiştir. Aynı konuyu düzenleyen 6762 sayılı TTK m. 197'de ise ortakların bu konuda uzlaşamamaları halinde mahkemeye başvurulup başvurulamayacağı hususunda bir düzenlemeye yer verilmemiştir.

Bu davada husumetin çıkarılmak istenen ortağa yöneltilmesi gerekir. Dava, şirket merkezinin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesinde açılır. Mahkemenin bu konuda vereceği karar, yenilik doğurucu niteliktedir. Bu sebeple ortaklıktan çıkarılma kararı geleceğe etkili bir şekilde sonuç doğurur. Kararın sonuç doğurabilmesi için kesinleşmesi gerekir⁷³.

Ortaklıktan çıkarılmaya diğer ortaklar tarafından karar verilmesinde olduğu gibi mahkeme tarafından da ortaklıktan çıkarılmaya karar verilebilmesi için şirketin feshini gerektiren sebeplerin ortağın kişilik alanında gerçekleşmesi gerekir. Aksi halde davanın reddine karar verilir. Mahkemenin ortaklıktan çıkarılma talebiyle açılan davada ortaklıktan çıkarılma yerine şirketin haklı sebeple feshine karar verebilmesi mümkün değildir. Aynı şekilde mahkemenin ortaklıktan çıkarılma yerine bir başka çözüm yoluna da başvurması mümkün değildir⁷⁴. Zira TTK m. 255'te mahkemeye bu yönde bir takdir hakkı verilmemiştir.

SONUÇ

Ticaret şirketler içerisinde şahıs şirketlerini tam anlamıyla yansıtan tek şirket, kollektif şirkettir. Şahıs şirketlerinin en önemli özelliği, ortakların kişisel özelliklerinin diğer hususlardan çok daha fazla önem taşımasıdır. Bu sebeple kollektif şirketlerde kişisel unsurlar hem şirketin feshi hem de ortaklıktan çıkarılma konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle limited şirketlerde ortaklıktan çıkarılmayı gerektiren haklı sebepler ile şirketin feshini gerektiren haklı sebepler arasında bir sınır çizilebilirken kollektif şirketlerde kişisel unsurların öneminden dolayı bu şekilde bir sınır çizilmesi kolay bir durum değildir. Bu sebeple kanun koyucu kollektif şirketlerde ortaklıktan çıkarılmayı gerektiren haklı sebepleri ayrı şekilde düzenlememiş, şirketin feshini

[70] Şirket sözleşmesine hüküm konularak ortaklıktan çıkarılma konusunda karar verme yetkisinin hakeme de bırakılabileceği hususunda bkz. Arslanlı, s. 440.

[71] TTK m. 255'te ortaklardan her birine tanınan dava açma hakkı, madde gerekçesinde "*actio pro socio*" yani ortak davası şeklinde ifade edilmiştir. Ancak *Kendigelen*, TTK m. 255/1'de ortaklara yenilik doğuran bir dava açma hakkının tanındığını buna karşılık ortak davasıyla bir ortak tarafından yerine getirilmesi gereken edimin şirket lehine ifa edilmesinin talep edildiğini ileri sürerek söz konusu davanın ortak davası olarak nitelendirilmesinin doğru olmayacağını ileri sürmektedir. Bkz. *Kendigelen* (Kırca), s. 297. Şahıs şirketlerinde ortak davası konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yongalık, Aynur. *Şahıs Şirketlerinde Ortak Davası*. Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2010.

[72] Diğer ortakların oybirliği veya çoğunluğu tarafından karar alınmadığı durumlarda ortaklardan her birine dava açma hakkı tanınmasının çoğunluğu oluşturan ortakların iradesine değer verilmemesi anlamına geleceği hususunda bkz. *Kendigelen*, Abuzer. *Yeni Türk Ticaret Kanunu: Değişiklikler, Yenilikler ve İlk Tespitler*. 3. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 201.

[73] Arslanlı, s. 441; Bilgili/Demirkapı, s. 166. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Karayalçın, Yaşar. "Haklı Sebebe Dayanılarak İhraç Edilen Kollektif Şirket Ortağının Payı Hangi Tarih Esas Tespit Edilebilir?". *Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu*, Temmuz 1985, s. 103-129.

[74] *Arslanlı*, feshi açısından haklı sebepler kişilik alanında gerçekleşen ortağın kusurunun bulunmadığı durumlarda şirket sözleşmesinin değiştirilmesi vb. yollarla uyumsuzluğun ortadan kaldırılacağı durumlarda ortaklıktan çıkarılma yerine diğer çözüm yollarına başvurulabileceğini ileri sürmektedir. Bkz. Arslanlı, s. 440-441.

gerektiren sebeplerin kişilik alanında gerçekleşmesini ortaklıktan çıkarılma sebebi olarak düzenlemiştir (TTK m. 255). Dolayısıyla şirketin feshini gerektiren sebeplerin ortağın kişilik alanında gerçekleşmesi şeklindeki tek bir fiil, şirketin feshi ve ortaklıktan çıkarılma şeklindeki iki ayrı sonucu tek başına ortaya çıkartabilmektedir. Aslında şahıs şirketlerinde ortaklıktan çıkarılmaya yer verilmemesi veya ortaklıktan çıkarılma sebepleri ile fesih sebepleri arasında sıkı bir bağlantı kurulması yadırganacak bir durum değildir. Adi şirketlerde de haklı sebeple ortaklıktan çıkarılma sebeplerine yer verilmemiştir. Ortaklar arasındaki güven unsurunu ve ortakların birlikte çalışma imkanını ortadan kaldıran sebeplerin gerçekleşmesi halinde ortakların başvurabilecekleri tek imkân, şirketin haklı sebeple feshini talep etmektir. Kollektif şirketlerde ise adi şirketlerden farklı olarak haklı sebeple ortaklıktan çıkarılma konusu da düzenlenmiş, bir anlamda ortakların kişilik alanında meydana gelen değişikliklerin doğrudan şirketin feshine yol açması engellenmek istenmiştir. Dolayısıyla haklı sebeple fesih ile haklı sebeplerle ortaklıktan çıkarılma sebepleri arasında sıkı bir bağlantı kurulmasının sebebi, ortaklıktan çıkarılma sebeplerini zorlaştırmak değil ortaklara şirketin feshine engel olma imkanını tanımaktır.

Şirketin feshini gerektiren bir sebebin gerçekleştiği durumlarda bir ortağın şirketten çıkartılarak feshe olunması sadece feshi gerektiren sebebin ortağın kişilik alanından kaynaklandığı durumlarda söz konusu olabilir. Dolayısıyla haklı sebeple feshi gerektiren her durumda ortakların şirketten çıkartılması mümkün değildir. Fesih sebepleri ile ortaklıktan çıkarılma sıkı bağlantı sadece feshi gerektiren sebeplerin ortağın kişilik alanından kaynaklanması durumunda söz konusu olabilir. Ortağın kişilik alanından kaynaklanmayan sebepler çıkarılma sebebi olarak düzenlenmediğinden bu konuda fesih sebepleri ile ortaklıktan çıkarılma sebepleri arasında hiçbir bağlantı bulunmamaktadır.

Şirketin feshini gerektiren haklı sebebin ortağın kişilik alanından kaynaklandığı durumlarda ortağın söz konusu sebebin ortaya çıkmasında kusurunun bulunup bulunmaması şirketin feshi veya ortaklıktan çıkarılmaya karar verilmesi konusunda herhangi bir öneme sahip değildir. Zira bu durumda şirketin feshine veya ortaklıktan çıkarılmaya karar verilmesi ortağa uygulanan bir müeyyide değildir. Fesih veya ortaklıktan çıkarma kararıyla bütün ortakların menfaatleri korunmak istenmektedir. Dolayısıyla ortağın kişilik alanına ilişkin sebeplerin ne şekilde ortaya çıktığı değil ne gibi sonuçlar ortaya çıkardığı önem taşımaktadır. Bu sebeple ortağın kişilik alandan kaynaklanan sebeplerin ortaklar arasındaki güven unsurunu ortadan kaldırıp kaldırmadığı, ortakların birlikte çalışma imkanını kaybedip kaybetmedikleri ve bu ortağın şirketten çıkartılarak feshe engel olunmasında ortakların bir menfaatinin bulunup bulunmadığı hususlarının değerlendirilerek diğer ortaklar tarafından fesih veya ortaklıktan çıkarılma yollarından hangisinin işletileceğine karar verilmesi gerekir.

Şirketin feshini gerektiren sebeplerin ortağın kişilik alanında gerçekleştiği durumlarda diğer ortaklar şirketin devamında bir fayda görmüyorlarsa doğrudan şirketin feshi prosedürünü işletebilirler. Bu durumda eğer ortakların tamamı aynı fikirdeyse oybirliğiyle şirketin feshine de karar verilebilmesi mümkündür. Ancak ortaklar arasında bu konuda bir uyuşmazlık varsa ortaklardan her birinin mahkemeye başvurarak şirketin haklı sebeple feshine karar verilmesini talep edebilmeleri mümkündür. Ortakların şirketin devamında fayda görmeleri durumunda ise haklı sebeple fesih

prosedüründen farklı olarak mahkemeye başvurmaksızın haklı sebepler kişilik alanında gerçekleşen ortağı şirketten çıkartabilmeleri mümkündür. Ortaklıktan çıkarılma kararının, oyçokluğuyla bu kararın alınabileceği şirket sözleşmesinde düzenlenmediği sürece, diğer ortakların oybirliğiyle alınması gerekir. Buna karşılık ortaklıktan çıkarılma kararı açısından gerekli nisabın sağlanamadığı durumlarda ortaklardan her birinin mahkemeye başvurarak ortaklıktan çıkarılmaya karar verilmesini talep etme hakkı bulunmaktadır. Bu durumda haklı sebeple fesih talebinde olduğu gibi ortaklıktan çıkarılma talebi de mahkeme tarafından karara bağlanır.

Anonim ve limited şirketlerde de şirketin haklı sebeple feshine engel olacak bazı düzenlemelere yer verilmiştir. TTK m. 531 ve 636/3 yer verilen söz konusu düzenlemelere göre mahkeme şirketin feshi açısından haklı sebeplerin gerçekleştiği kanaatine ulaşırsa duruma uygun düşmesi ve kabul edilebilir olması şartıyla şirketin haklı sebeple feshi yerine davacı ortakların payların satın alınmasına da karar verebilmektedir. Ancak söz konusu düzenlemeler kollektif şirketlere ilişkin TTK m. 255'teki düzenlemeden tamamen farklıdır. Zira burada paylarının satın alınması karar verilen kişiler TTK m. 255'ten farklı olarak şirketin feshini gerektiren sebepler kişilik alanında gerçekleşen kişiler değildir. Ayrıca TTK m. 531 ve 636/3'teki düzenlemelerin uygulanabilmesi için şirketin haklı sebeple feshi talebiyle bir davanın açılmış olması gerekir. Buna karşılık TTK m. 255'e göre bir fesih davası açılmasına gerek kalmaksızın ortaklıktan çıkarılmaya karar verilebilir. Her iki düzenleme arasındaki diğer farklılık da TTK m. 255 çerçevesinde ortaklıktan çıkarılmaya diğer ortaklar tarafından da karar verilebilirken TTK m. 531 ve 636/3 çerçevesinde payların satın alınmasına sadece mahkeme tarafından karar verilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyazan, Sıtkı. "Şahıs Şirketlerinde Ortaklığın Feshi ve Ortaklıktan Çıkarma". *Batider*, Haziran 1980, C. X, Sa. 3, s. 619-637.
- Arslanlı, Halil. *Kollektif ve Komandit Şirketler*. 2.Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1960.
- Ayhan, Rıza/Çağlar, Hayrettin/Özdamar, Mehmet. *Şirketler Hukuku*. 4.Baskı, Yetkin Yayıncılık, Ankara 2022.
- Bahtiyar, Mehmet. *Ortaklıklar Hukuku*. 13.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Bilgili, Fatih/Demirkapı, Ertan. *Şirketler Hukuku*. Dora Yayıncılık, 9.Baskı, Bursa 2013.
- Çamoğlu, Ersin. "Ticaret Kanununun Kollektif Ortaklığın Haklı Sebep Feshi ve Ortağın Çıkarılmasına İlişkin Hükümlerin Emredici Niteliği." *Ord. Prof. Dr. Halil Arslanlı'nın Anısına Armağan*, İstanbul 1978, s. 289-307 (Anılış: Emredici).
- Çamoğlu, Ersin. *Kollektif Ortaklıkta Haklı Sebep Kavramı ve Ortağın Haklı Sebep Çıkarılması*. 2. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2008 (Anılış: Kollektif).
- Çamoğlu, Ersin. "İki Kişilik Kollektif Ortaklıktan Bir Ortağın Haklı Sebep Çıkarılması Hakkında Bazı Düşünceler". *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C. 42, Sa.1-4, s. 299-308 (Anılış: Kollektif).
- Çelik, Aytekin. *Anonim Şirketlerde Ortaklıktan Çıkarılma*. 4.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2016.
- Çevik, Osman Nuri. *Kollektif Şirketler Hukuku ve Uygulaması*. Yetkin Yayınları, Ankara 1978.
- Doğanay, İsmail. *Türk Ticaret Kanunu Şerhi: Birinci Cilt, madde 1-419*. 4. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Domaniç, Hayri. *Türk Ticaret Kanunu Şerhi, C.I*. Temel Yayıncılık, İstanbul 1988.
- Eriş, Gönen. *Ticari İşletme ve Şirketler*. 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2017.
- Hirsch, Ernst. *Ticaret Hukuku Dersleri*. 3.Baskı, Hak Kitabevi, İstanbul 1948.
- İmregün, Oğuz. *Kollektif Komandit ve Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit Şirketler*. Yasa Yayıncılık, İstanbul 1989.
- Karayalçın, Yaşar. *Ticaret Hukuku, II. Şirketler Hukuku*. 2.Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara 1973 (Anılış: Şirketler).
- Karayalçın, Yaşar. "Haklı Sebep Dayanılarak İhraç Edilen Kollektif Şirket Ortağının Payı Hangi Tarih Esas Tespit Edilebilir?". *Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu*, Temmuz 1985, s. 103-129 (Anılış: Haklı Sebep).
- Kendigelen, Abuzer. *Yeni Türk Ticaret Kanunu: Değişiklikler, Yenilikler ve İlk Tespitler*. 3. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Kendigelen, Abuzer/Kırca, İsmail. *Şirketler Hukuku*. C.I, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2021.
- Poroy, Reha/Tekinalp, Ünal/Çamoğlu, Ersin. *Ortaklıklar Hukuku I*. 13.Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2014.
- Tekil, Fahiman. *Şirketler Hukuku*. C.1, 2.Baskı, Otağ Yayınları, İstanbul 1976.
- Şener, Oruç Hami. *Ortaklıklar Hukuku*. 3.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022.
- Yongalık, Aynur. *Şahıs Şirketlerinde Ortak Davası*. Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2010.

HİZMET AKDİNİN TİCARİ İŞ OLARAK NİTELENDİRİLMEMESİNE İLİŞKİN YARGITAY HUKUK GENEL KURULU'NUN GÖRÜŞÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Nazım AKSOY

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-1835-7476

ÖZET

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun (HGK) çok eski olmayan bir kararında, tacir işveren ile işçi arasındaki hizmet sözleşmesinin 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) m. 3 kapsamında ticari iş olarak nitelendirilemeyeceği ve mülga 1475 sayılı İş Kanunu'na tabi, kendine özgü bir hizmet akdi olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Nitekim işveren ve işçi arasındaki sözleşmede işveren aleyhine öngörülen ceza koşulu hakkında eTTK m. 24 (TTK m. 22) hükmünün uygulanamayacağına ve ceza koşulunun indirilmesi gerektiğine karar vermiştir. Yargıtay HGK söz konusu görüşünü 4857 sayılı İş Kanunu (İş K) döneminde, yani günümüzde de sürdürmeye devam etmektedir. Söz konusu karar oybirliği ile verilmemiştir. Dolayısıyla azınlıkta kalan üyeler bu kararın doğru olmadığını ve TTK m. 22'nin istisnasız uygulanması gerektiği görüşündedirler. Konu TTK'nın ruhu ve İş K ilkelerinin yanı sıra, Tüketicilerin Korunması Hakkında Kanun (TKHK) hükümlerinin de birlikte değerlendirilmesi durumunda daha net bir durumla karşı karşıya kalılabileceği düşüncesindeyiz. Zira TTK m. 3'ün yanı sıra m. 19'da "*Ticari iş karinesi*" kenar başlıklı maddenin son fıkrasında, taraflardan yalnız biri için ticari iş niteliğinde olan sözleşmeler, Kanunda aksine hüküm bulunmadıkça, diğeri için de ticari iş sayılır şeklinde hüküm yer almaktadır. Dolayısıyla bir tacir ile (işveren) işçi arasında bir sözleşme varsa bu sözleşme her iki taraf için de ticari iş sayılacaktır. Bunun tek istisnasının kanunla belirlenmesi durumunda söz konusu olacağı madde hükmünde açıkça ifade edilmiştir. Böylelikle hizmet sözleşmesinin TTK m. 3 kapsamında ticari iş olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği hususunu tek başına değerlendirmek yerine hem TTK m 19/II hem de iş hukukunun kendine özgü ilke ve kriterlerden yola çıkıldığında kanun koyucuya daha net bir görüş sergilenmesinin söz konusu olacağı düşüncesindeyiz. Ayrıca TKHK bir kanuni düzenleme olarak tüketici için istisna getirmesi gibi İş K'nın da istisna kapsamında değerlendirilmesi gerektiğinin tartışılması gerekir. Özetle konunun TTK'nın hem m. 3 hem de m. 19 kapsamında ticari iş karinesine ilişkin hükümleri ile diğere norm ve ilkelerin de dikkate alınarak tüm düzenlemelerin kümülatif değerlendirilmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Ticari iş, Ticari İş Karinesi, İş Sözleşmesi, İşveren, İşçi.

EVALUATION OF THE OPINION OF THE GENERAL ASSEMBLY OF THE COURT OF APPEALS ON THE FAILURE TO DESCRIBE A SERVICE CONTRACT AS A COMMERCIAL BUSINESS

ABSTRACT

In a not-so-old decision of the Court of Cassation General Assembly of Civil Law (CCGACL), it was stated that the service contract between a merchant employer and an employee cannot be considered a commercial business within the scope of Article 3 of the Turkish Commercial Code (TCC) numbered 6102 and is a unique service contract subject to the repealed

Labor Code numbered 1475. In fact, it decided that the provision of Article 24 of the eTCC (TCC article 22) cannot be applied to the penalty clause stipulated against the employer in the contract between the employer and the employee and that the penalty clause should be reduced. The Court of Cassation General Assembly continues to maintain this opinion during the period of the Labor Code (LC) numbered 4857, i.e. today. The decision in question was not given unanimously. Therefore, the members in the minority are of the opinion that this decision is not correct and that Article 22 of the TCC should be applied without exception. We believe that a clearer situation can be encountered if the spirit of the TCC and the principles of the Labor Law, as well as the provisions of the Law On Consumer Protection (LOCP) are evaluated together. Because, in addition to Article 3 of the TCC, the last paragraph of the article titled "Presumption of Commercial Business" in Article 19 includes the provision that contracts that are commercial for only one of the parties are considered commercial for the other unless otherwise provided in the Law. Therefore, if there is a contract between a merchant (employer) and an employee, this contract will be considered commercial for both parties. The only exception to this is stated in the article provision. Thus, instead of evaluating the issue of whether a service contract can be qualified as a commercial business within the scope of Article 3 of the TCC, we believe that a clearer view will be presented to the legislator if both Article 19/II of the TCC and the principles and criteria specific to labor law are taken into consideration. In addition, it should be discussed that the Labor Law should also be evaluated within the scope of the exception, just as the LOCP brings an exception for the consumer as a legal regulation. In short, we believe that the issue should be evaluated cumulatively by taking into account the provisions of both Article 3 and Article 19 of the TCC regarding the commercial business presumption and other norms and principles.

Keywords: Commercial business, Commercial Business Presumption, Employment Contract, Employer, Employee.

GİRİŞ

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (HGK) çok eski olmayan bir kararında, tacir işveren ile işçi arasındaki hizmet sözleşmesinin 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) m. 3 kapsamında ticari iş olarak nitelendirilemeyeceği ve mülga 1475 sayılı İş Kanun' a tabi, kendine özgü bir hizmet akdi olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Bu bağlamda işveren ve işçi arasındaki sözleşmede işveren aleyhine öngörülen ceza koşulu hak-

kında eTTK m. 24 (TTK m. 22) hükmünün uygulanamayacağına ve ceza koşulunun indirilmesi gerektiğine karar vermiştir. Yargıtay HGK söz konusu görüşünü 4857 sayılı İş Kanunu döneminde, yani günümüzde de sürdürmeye devam etmektedir.

HUKUK GENEL KURULU KARARININ TAM METNİ

Bilindiği üzere işveren ve işçi arasındaki bir hukuki işlem olan hizmet sözleşmesi, dolaylı da olsa ticari işletmenin faaliyeti ile ilgili olması nedeniyle ticari iş niteliğindedir. Bu nedenle olayda tacir konumunda olan işverene, eTTK m. 24 (TTK m. 22) hükmünün uygulanması ve ticari iş niteliğinde olan hizmet sözleşmesinde öngörülen ceza koşulunun indirilmemesi gerekir. Ancak Yargıtay HGK kararı ile ceza koşulunun indirilmesi gerektiği yönünde karar verilmesi öğretide çeşitli şekillerde eleştirilmiştir⁷⁵. Diğer taraftan 25.01.2017 tarihli HGK kararının alındığı kurulda yapılan görüşmelerde, bizim de katıldığımız şekilde değerlendirmelerde bulunulmuş olsa da, bunlar görüşler azınlıkta kalmıştır.

Bununla birlikte HGK'nın 25.01.2017 tarihli E.2015/330 E. ve K. 2017/132 sayılı karar metni şu şekilde kaleme alınmıştır:⁷⁶ *“Taraflar arasındaki ‘itirazın iptali’ davasından dolayı yapılan yargılama sonunda; İstanbul 9. İş Mahkemesince davanın kısmen kabulüne dair verilen 13.06.2012 gün ve 2010/929 E., 2012/388 K. sayılı kararın davalı vekili tarafından temyiz edilmesi üzerine, Yargıtay 22. Hukuk Dairesinin 07.03.2013 gün ve 2012/15159 E., 2013/4687 K sayılı kararı ile bozulması ve İstanbul 9. İş Mahkemesinin davanın kısmen kabulüne dair verilen önceki kararda direnilmesine ilişkin 19.09.2013 gün ve 2013/268 E., 2013/517K. sayılı kararının davalı vekilince temyiz edilmesi üzerine bu kez Yargıtay 22. Hukuk Dairesi 27.02.2014 gün ve 2014/3382 E., 2014/4162 K. sayılı kararı ile maddi yanılğı sonucu oluşturulan önceki bozma kararının ortadan kaldırılmasına karar verildikten sonra karar;*

“...Taraflar arasında iş sözleşmesinde kararlaştırılan cezai şartın talep şartlarının oluştuğu yönündeki mahkeme değerlendirmesi dosya içeriğine uygundur. Dava tarihi itibarıyla yürürlükte bulunan mülga 818 sayılı Borçlar Kanunu'nun 161. maddesine göre, taraflar cezanın miktarını seçmekte serbesttirler. Buna göre belirli süreli iş sözleşmesinin kalan süresine ait ücretlerinin ya da bunun katlarının ödenmesi gerektiği yönünde ceza miktarı belirlenmesi mümkündür. Aynı Kanun'un 161/son maddesinde ise, fahiş cezai şartın hâkim tarafından tenkis edilmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. İş hukuku uygulamasında işçi aleyhine cezai şart düzenlemeleri bakımından konunun önemi bir kat daha artmaktadır. Şart ve ceza arasındaki ilişkisi gözetilerek, işçinin iktisadi açıdan mahvına sebep olmayacak çözümlere gidilmelidir. İşçinin belli bir süre çalışması şartına bağlanan cezalardan, sözleşme kapsamında çalışılan ve çalışması gereken süreler göre oran kurularak indirimine gidilmelidir. Mahkemece 818 sayılı Kanun'un 161/son maddesi gereği bir indirimin gerekliliği hususu tartışılıp değerlendirilmesi...” gerekçesiyle karar oyçokluğu ile bozulmuş ve dosya yerine geri çevrilerek, yeniden yapılan yargılama sonunda önceki kararda direnilmiştir.

[75] 15.10.1997 tarihli Hukuk Genel Kurulu kararının eleştirisi için bkz. Battal, Ahmet. “Tacirin İş Kanunu'na Tabi Bir Sözleşmeden Doğan Cezai Şart Borcuna TK. 24 (İndirim Yasağı) Uygulanabilir mi?”, *BATİDER*, C. XX, S. 2, 1999, s. 16 vd.; Ayhan, Rıza. “Ticari İş Kavramı ve Tacir Sifatına Bağlanan Ücret ve Sözleşme Cezalarının İndirilmesini İsteyememe”, *GUHFD*, C. XVII, S. 1-2, 2013, s. 297-298; Nomer Ertan, Füsün. “İş Aktinden Doğan Cezai Şart Hükümlerine TTK m. 24 Uygulanır mı?”, *Prof. Dr. Hüseyin Ülgen'e Armağan*, C. I, 2007, s. 35.

[76] <https://karararama.yargitay.gov.tr> Erişim tarihi 31.03.2025

Hukuk Genel Kurulunca direnme kararının usul denetiminin ardından şu şekilde karar verilmiştir: “Dava, işçilik alacakları ile ceza koşulunun tahsili için girişilen icra takibine yönelik itirazın iptali istemine ilişkindir. Davacı vekili müvekkilinin iş sözleşmesini, işçilik alacaklarının ödenmemiş olması sebebiyle haklı olarak feshettiğini, alacaklarının tahsili için başlattığı ilamsız takibe davalı tarafından haksız şekilde itiraz edildiğini ileri sürerek itirazın iptali ile takibin devamına ve icra inkar tazminatına karar verilmesini talep ve dava etmiştir. Davalı vekili davacının iş sözleşmesini haklı sebep olmaksızın sona erdirdiğini, iddia edilen alacakların da mevcut bulunmadığını savunarak, davanın reddine karar verilmesini istemiştir. Yerel mahkemece ... üzerinden iptali ile takibin devamına karar verilmiştir. Hükmün davalı vekili tarafından temyizi üzerine; Özel Daire tarafından davacının yaptığı işin niteliğine göre belirli süreli sözleşme yapılmasını gerektiren objektif koşulların bulunmadığı, bu durumda iş sözleşmesinin başlangıçtan itibaren belirsiz süreli olduğunun kabulü gerektiği, iş sözleşmesi süre yönünden geçerli olmadığına göre belirli süreye uyulması amacıyla öngörülen ceza koşulunun da geçerli olmayacağı gerekçesi ile ceza koşuluna ilişkin kısım yönünden bozulmuştur. Yerel mahkemece, davacının talebinin iş sözleşmesinin süresinden önce feshi nedeniyle ceza koşuluna ilişkin Kin olmayıp, taraflar arasındaki iş sözleşmesinin 13/2 maddesi uyarınca sözleşmenin davacı işçi tarafından haklı nedenle feshinden kaynaklanan ceza koşulu istemine ilişkin olduğu belirtilmek suretiyle önceki kararda direnilmiştir. Direnme kararı davalı vekili tarafından temyiz edilmiştir. Direnme hükmünün 5521 sayılı İş Mahkemeleri Kanununun geçici 2. maddesi uyarınca incelenmek üzere Özel Daireye gönderilmesi üzerine, Yargıtay 22. Hukuk Dairesince önceki bozma kararının maddi yanlışlığı sonucu oluşturulduğu belirtilerek bozma kararı ortadan kaldırılmış ve direnme hükmü yukarıda başlık bölümünde yer alan gerekçe ile oyçokluğu ile bozulmuştur. Yerel Mahkemece taraflar arasındaki iş sözleşmesinin belirsiz süreli iş sözleşmesi olması nedeniyle bakiye süre ile ilgili ceza koşulunu talebe hakkı olup olmadığına dair mahkemece değerlendirme yapılması gerekmediği kanaatiyle önceki kararda direnilmiş, direnme hükmü davalı vekilince temyize getirilmiştir.

Direnme yoluyla Hukuk Genel Kurulu önüne gelen uyuşmazlık, davacının talebinin iş akdinin süresinden önce feshinden kaynaklanan ceza koşulu alacağı mı yoksa taraflar arasındaki iş sözleşmesinin 13/2 maddesi uyarınca haklı nedenle feshe dayalı ceza koşulu alacağı mı olduğu, burada varılacak sonuca göre ceza koşulu alacağından indirim yapıp yapılamayacağı noktalarında toplanmaktadır. Sözleşme ve dava tarihi itibarıyla uyuşmazlığa uygulanması gereken kanun, 818 sayılı Borçlar Kanunudur. Anılan Kanunda cezai şart (ceza koşulu) düzenlenmiş (m. 158-161) ancak tanımlanmamıştır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 17.02.1971 gün ve E:1505, K:85 sayılı kararında ceza koşulu için “geçerli bir borcun yerine getirilmemesi veya eksik yerine getirilmesi ya da belli bir yerde, belli bir zamanda yerine getirilmemesi durumunda borçlunun ödemesi gereken ve malca değeri olup, bir hukuk işlemi ile belli edilen götürü bir edimdir” denilmiştir. Öğretide ise ceza koşulu, bir borcun ifa edilmemesi veya eksik ifa edilmesi halinde ödenmesi gerekli, parasal değer taşıyan ve hukuki işlemle kararlaştırılmış bir edim olduğu belirtilmektedir. (Tunçoğlu, K. :Türk Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, Cilt:I, İstanbul 1976, s.853 vd.).

Ceza koşulu, asıl borcun fer’i olup ona bağlı fakat ayrı bir edim niteliği taşır (Hukuk Genel Kurulunun 20.03.1974 gün ve 1970/T-1053, K;1974/222 sayılı kararı). Ceza koşulu sözleşmeyle ve tarafların serbest iradelerine ve sözleşme serbestisine bağlı olarak tespit

edilir. Taraflar bu çerçeve içerisinde ceza miktarını serbestçe kararlaştırabilirler (818 s. BK. m. 161/I). Ahde vefa ilkesinin sonucu olarak taraflar serbest iradeleriyle meydana getirdikleri sözleşmelere aynen uymakla yükümlüdürler. Ancak gerek sözleşmenin yapıldığı sırada gerekse sonradan ortaya çıkan bir takım şartların sözleşmeler üzerindeki etkisi nedeni ile söz konusu ilkeye bir takım sınırlamalar getirilmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle modern hukuk sistemlerinde hakime sözleşmeye müdahale etme yetkisi tanınarak taraflar arasında başlangıçta mevcut bulunan menfaat dengesinin korunması amaçlanmıştır. Kanunen hakime tanınmış olan bu yetki, onun normal görevleri dışında olup, istisnai niteliktedir. Böyle istisnai durumlarda hakim sözleşmeye müdahale ederek onu ya değiştirir ya da tamamen ortadan kaldırır. Sözleşmede kararlaştırılan ceza koşulunun alacaklının uğradığı zarara oranla bir miktar yüksek olması onun geçersiz olması sonucunu doğurmayacağı gibi salt bu durum bir indirim nedeni değildir. Kaldı ki alacaklının hiçbir zararı olmasa bile ceza koşulu yine de ödenmesi gereklidir. Ceza koşulunun miktarı bazen ahlak sınırlarını aşacak nitelikte olmamakla beraber tarafların menfaat durumlarıyla karşılaştırıldığında abartılı ve bundan dolayı adalet duygularını incitecek derecede aşırı olabilir. Hatta kararlaştırılan ceza koşulunun miktarı, borçlunun borca uygun olarak ifade bulunması amacına hizmet etmekten çıkıp ekonomik bir yıkım aracı haline gelebilir. Bu nedenle 818 sayılı Borçlar Kanunu'nda olduğu gibi 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda da hakime ekonomik yönden zayıf olanın sömürülmesini engellemek ve taraf menfaatleri arasında adil bir denge sağlamak amacı ile aşırı gördüğü ceza koşulunu indirme mükellefiyeti yüklenmiştir ve bunun için 818 s. BK'nun 161/3 (TBK 182/3) maddesiyle "Hakim fahiş gördüğü cezaları tenkis ile mükelleftir" hükmü getirilmiştir. Bu düzenlemeden de anlaşıldığı üzere taraflar talep etmese bile hakim ceza koşulundan indirim yapıp yapılmayacağını re'sen değerlendirmekle yükümlüdür. Bununla birlikte Türk Ticaret Kanunu'nun 24. maddesi (TTK m. 22) "Tacir sıfatını haiz bir borçlu, Borçlar Kanununun 104 üncü maddesinin 2 nci fıkrasıyla 161 inci maddesinin 3 üncü fıkrasında ve 409 uncu maddesinde yazılı hallerde, fahiş olduğu iddiasıyla bir ücret veya cezanın indirilmesini mahkemeden isteyemez." hükmünü taşımaktadır. Her iki kanun hükmünün emredici, dolayısıyla da re'sen gözetilmesi gereken hükümler olduğu açıktır. Somut olayda, davalı işverenin tacir olması nedeniyle Türk Ticaret Kanununun 24. maddesinin açık düzenlemesine rağmen 818 s. BK'nun 161/3 maddesinin uygulanma imkânının bulunup bulunmadığının belirlenmesi açısından taraflar arasındaki hukuki ilişkinin niteliği üzerinde de durulması gerekmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki işveren ile işçi arasındaki ilişki Türk Ticaret Kanununun 3. maddesinde tanımlanan ticari iş niteliğinde olmayıp, 4857 sayılı İş Kanunundan kaynaklanan ve İş Kanunu hükümlerine bağlı ve bu çerçeve içinde kendine özgü bir hizmet sözleşmesidir. İşçi işveren ilişkisinin kamu düzeni ile ilgili olmasının yanında iş hukukunun temel ilkelerinden biri olan "tarafların dengeli tutulması" ilkesi de bu kabulü doğrulamaktadır. O halde sözleşmede hüküm altına alınan cezai şartın Türk Ticaret Kanunu hükümlerinin öngördüğü anlamda bir ticari ilişkiden kaynaklanmadığı çok açıktır. Hal böyle olunca da davalı işverenin tacir olması taraflar arasında anlatılan hukuki ilişkinin kendine ve özellikle iş kanununa özgü niteliği karşısında Türk Ticaret Kanununun 24. maddesinin uygulanmayacağı kabul edilmelidir. Nitekim Hukuk Genel Kurulu'nun 15.10.1997 gün ve 1997/9-486,822 sayılı kararında da aynı ilkelere vurgu yapılmak suretiyle, tacir statüsünde olmasının, iş akdindeki cezai şart bakımından Türk Ticaret Kanunu'nun 24. maddesindeki kuralın işveren hakkında uygulanmasını gerektirmeyeceği kabul edilmiştir.

Tüm bu açıklamalar kapsamında somut olaya bakıldığında; taraflar arasında davalının davalı şirkette marka patent danışmanı olarak çalışması konusunda 24.01.2005 günlü ve iki yıl süreli sözleşme düzenlenmiş ve sözleşmenin 13. maddesinin 2. fıkrasında “İşçi, iş akdini haklı nedenlerle derhal feshederse, işveren kendisine dört bin (4.000) Euro tazminat ödemekle yükümlüdür” hükmüne yer verilmiştir. Sözleşmenin 14. maddesi 2. fıkrasında ise “hizmet sözleşmesinin süresinden önce haklı neden olmaksızın işçi veya işveren tarafından fesih olunursa, diğer tarafa dört bin (4.000) Euro cezai şart ödemek zorundadır.” şeklinde düzenleme yapılmıştır. Davacı 02.03.2010 tarihli ihtarname ile sözleşmeyi feshettiğini, ödenmeyen işçilik alacakları ile sözleşmenin 13/2. maddesinde hüküm altına alınan 4.000 Euro tazminatın ödenmesini talep ettiğini davalı işverene bildirmiş, yargılamanın devamı sırasında mahkemeye vermiş olduğu 08.06.2012 günlü dilekçesinde de cezai şart taleplerinin dayanağının sözleşmenin 13/2. maddesi olduğunu açıkça belirtmiştir.

Bu tespitlere ve tüm dosya içeriğine göre, davada talep edilen ceza koşulunun sözleşmenin 13/2. fıkrasında düzenlenen iş akdinin haklı nedenle feshine bağlanan ceza koşulu olduğu, ceza koşulu borçlusu işveren tacir olsa bile iş sözleşmesinde düzenlenen ceza koşulu bakımından Türk Ticaret Kanununun 24. maddesinin işveren hakkında uygulanmayacağı ve Borçlar Kanununun 161/3. maddesindeki emredici düzenleme nedeniyle hakimin fahiş gördüğü takdirde ceza koşulundan re’sen indirim yapmasının zorunlu olduğu Kurul çoğunluğunca kabul edilmiştir.

O halde, mahkemece Borçlar Kanununun 161/3. maddesindeki emredici hüküm nedeniyle ceza koşulundan indirim yapıp yapılmayacağı hususu değerlendirilerek sonucuna göre karar verilmesi gerekirken, yazılı gerekçelerle direnme kararı verilmesi isabetsizdir. Hukuk Genel Kurulunda yapılan görüşmeler sırasında, Türk Ticaret Kanununun 3. maddesindeki “Bu Kanunda düzenlenen hususlarla bir ticari işletmeyi ilgilendiren bütün işlem ve fiiller ticari işlerdendir” şeklindeki düzenleme karşısında, kanun koyucunun ticari iş sayılma noktasında iş ilişkileri bakımından herhangi bir istisna **getirmediği**, dolayısıyla tacir işverenin ticari işletmesinde istihdam edeceği işçisi ile yaptığı iş sözleşmesinin ticari işletmesiyle ilgili bir işlem olduğu, böyle olunca da ticari iş sayılması gerektiği, bu doğrultuda tacir işverenin Türk Ticaret Kanununun 24. maddesi gereğince bu iş sözleşmesinde öngörülen aşırı ceza koşulunun indirilmesini talep edemeyeceği görüşü dile getirilmiş ise de çoğunluk tarafından bu görüş benimsenmemiştir.

Diğer taraftan Özel Daire bozma kararının 2. bendinde yer alan “Buna göre belirli süreli iş sözleşmesinin kalan süresine ait ücretlerinin ya da bunun katlarının ödenmesi gerektiği yönünde ceza miktarı belirlenmesi mümkündür... İş hukuku uygulamasında işçi aleyhine cezai şart düzenlemeleri bakımından konunun önemi bir kat daha artmaktadır. Şart ve ceza arasındaki ilişki gözetilerek, işçinin iktisadi açıdan mahvına sebep olmayacak çözümlere gidilmelidir. İşçinin belli bir süre çalışması şartına bağlanan cezalardan, sözleşme kapsamında çalışılan ve çalışması gereken süreler göre oran kurularak indirimle gidilmelidir.” ifadelerinin maddi hata sonucu bozma kararında yer aldığı anlaşılmalı söz konusu cümlelerin de bozma kararından çıkartılması gerekmektedir.

Hal böyle olunca direnme kararının yukarıda açıklanan değişik gerekçe ile bozulması gerekmiştir.” denilmek suretiyle karar düzeltme yolu kapalı olmak üzere 25.01.2017 gününde oyçokluğu ile karar verilmiştir.

HUKUK GENEL KURULU KARARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Söz konusu kararın değerlendirilmesinde TTK'nın m. 3 hükmünün yanı sıra, m. 19/II hükmünün de en başta dikkate alınması gerektiği düşüncesindeyiz. Aslında HGK'nın kararı işveren ile işçi arasındaki iş akdine dayanılarak konulan cezai şartın indirilip indirilmemesi konu edilmektedir. Oysa biz sunumda bu detaya girmeden işveren ve işçi arasındaki iş ilişkisinin kısaca mahiyetinden bahsedeceğiz. Diğer türlü konu farklı bir alana geçmektedir ki, TTK m. 22'nin TBK m. 182'ye atfı ile aşırı olan cezaî şartın iş hukukuyla işçiyi korumak ihtiyacından kaynaklanan bir ilkeden ve bu ilke kapsamında işçi lehine konulan cezaî şartın, işveren lehine yorumlanarak indirimine gidilmesinin isabetli olup olmamasında odaklanacaktır. Dolayısıyla söz konusu kararda cezanın indirilmesinin istenip istenemeyeceğinde toparlanmaktadır. Burada da hemen belirtmek gerekir ki, söz konusu hükümlerde, cezai şartın indirilmesine yönelik hüküm yer almaktadır, tacirin kişilik hakları, ahlâk ve adaba aykırı olan cezaî şartların olduğu durumlarda tacir bunların geçersizliğini her zaman isteyebilecektir. Ayrıca adalet ve hakkaniyete aykırı bulunan cezai şartların, tamamen kaldırılması veya makul bir seviyeye indirilmesi istenebilir ve TTK m. 1530/I hükmü de dikkate alınması gerekir⁷⁷.

Sunumda esas tartışılması gereken konumuz hizmet akdinin ticari iş olarak nitelendirilip nitelendirilmemesine ilişkindir. Kanun hükümlerinin yorumlanmasında bilindiği üzere sadece lafzi yorumla yetinilmemekte, bunun yanı sıra bir bütün olarak bakılmakta ve işin özüne ilişkin yoruma da başvurulmaktadır⁷⁸. Bu bağlamda, öncelikle TTK m. 3 ile birlikte "Özel olarak" kenar başlığı altında "*Ticari iş karinesi*" kenar başlıklı madde ile "*Bir tacirin borçlarının ticari olması asıldır. Ancak, gerçek kişi olan bir tacir, işlemi yaptığı anda bunun ticari işletmesiyle ilgili olmadığını diğer tarafa açıkça bildirdiği veya işin ticari sayılmasına durum elverişli olmadığı takdirde borç adi sayılır.*" gerçek kişi tacirlere adi alan bırakılarak istisnai bir düzenlemeye yer verilmiştir.

Bu hükmün yanı sıra, maddenin son fıkrası olan II'nci fıkrasında: "*Taraflardan yalnız biri için ticari iş niteliğinde olan sözleşmeler, Kanunda aksine hüküm bulunmadıkça, diğeri için de ticari iş sayılır.*" denilmek suretiyle bir borç ilişkisinin ticari iş sayılabilmesi için her iki tarafın da mutlaka ticari iş olması zorunlu kılınmamış (nispi ticari dava gibi), tam aksine taraflardan biri için ticari işin olması ve karşı tarafla aralarında bir sözleşmenin olması durumunda, karşı taraf için de artık bu ilişkinin ticari iş niteliğinde olacağı hükme bağlanmıştır. Ancak burada önemli bir istisnadan da söz edilerek, kanunen bir ilişkinin ticari ilişki olmayacağı belirtilmişse, bu durumda arada sözleşme de olsa bu ilişkinin artık sözleşmenin diğer tarafı için ticari olmayacağı hükme bağlanmıştır (TTK m 19/II). Yeri gelmişken ifade etmek gerekir ki, TTK'nın söz konusu hükmünde aradaki ilişki ticari iş olarak nitelendirilse bile, her zaman ticari hükümler mutlaka uygulanmayacaktır. Şöyle ki, ticari hükmün mutlaka her iki tarafa uygulanması için TTK m. 8/II'ye göre iki taraf bakımından da ticari iş niteliğinde olan sözleşmelerin olması gerektiği ve özellikle de faiz ile ilgili hükmün tacir olmayanlara uygulanmayacağı açık bir şekilde ifade edilmiştir (TTK m. 8/II son c.). Dolayısıyla TTK m. 3'de belirtilen "*Bu Kanunda düzenlenen hususlarla bir ticari işletmeyi ilgilendiren*

[77] Detaylı bilgi için bkz. Kocaağa, Köksal. *Türk Özel Hukukunda Cezaî Şart*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 260 vd.; Arkan, Sabih. *Ticari İşletme Hukuku*, son Değişikliklere Göre Hazırlanmış ve Genişletilmiş 25. Bası, Ankara, 2019, s. 146 vd.; Ayhan, s. 312.

[78] Hukukta yorum yöntemleri konusunda geniş bilgi için bkz. Edis, Seyfullah. *Medenî Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*, Ankara Üniv. Hukuk Fak. Yayını, Ankara 1979, s. 170; Oğuzman, Kemal/ Barlas, Nami. *Medenî Hukuk (Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar)*, 15. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2008, s. 64.

bütün işlem ve fiiller ticari işlerdendir" hükmünün istisnası yine aynı kanunun m. 19 hükmüyle özel olarak düzenlenmiştir⁷⁹.

Bununla birlikte, TTK m. 19/II'de geçen "*...Kanunda aksine hüküm bulunmadıkça...*" ibaresi ile hangi kanunun kastedildiği açıkça belirtilmese de, TTK m. 3'deki gibi "*Bu Kanunda...*" ibaresi olmadığına göre, her hangi bir kanunda istisnanın olmasının yeterli olduğu düşüncesindeyiz⁸⁰. Nitekim bir borç ilişkisinin adi mi ticari mi olup olmadığının değerlendirilmesinde TTK m. 19/II hükmünün doğru anlaşılması gerekmektedir. Buna en bariz örnek 07/11/2013 tarihli ve 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK) verilebilir. Şöyle ki, TKHK'nın "*Kapsam*" kenar başlıklı m. 2'de "*Bu Kanun, her türlü tüketici işlemi ile tüketiciye yönelik uygulamaları kapsar*" denilmek suretiyle tüketicinin her bir borç ilişkisi tüketici işlemi olarak nitelendirilmiştir. Bununla da yetinilmeyerek yine TKHK'nın "*Tanımlar*" kenar başlıklı m. 3'de "*Bu Kanunun uygulanmasında... Tüketici: Ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişiyi, Tüketici işlemi: Mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan, eser, taşıma, simsarlık, sigorta, vekâlet, bankacılık ve benzeri sözleşmeler de dâhil olmak üzere her türlü sözleşme ve hukuki işlemi, ... ifade eder*" denilmiştir (TKHK m. 3/k ve l). Dolayısıyla TTK m.19/II'de geçen "*...Kanunda aksine hüküm bulunmadıkça...*" ibaresi ile işte bu durum istisnai olarak kanun koyucu tarafından dile getirilmiştir. Buradan çıkan sonuca göre de bir taraf için ticari iş olan borç ilişkisinin diğer tarafın sıfatından ziyade, kanunen aradaki sözleşme ilişkisine bağlanan nitelendirmenin istisnası yine kanunla belirtilmiş ve tüketicilerin bu tarz ilişkisi her halükarda tüketici işlemi olarak görülmüştür⁸¹.

Son olarak ifade etmek gerekir ki TKHK m. 73/1'de "*Tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara ilişkin davalarda tüketici mahkemeleri görevlidir*" hükmü gereği tüketici mahkemelerinin görev alanı belirlenirken tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalar **istisnasız** olarak tüketici mahkemelerinin görev alanına girmekte olduğu net bir şekilde çizilmiştir⁸². Nitekim her ne kadar TTK m. 4'de belirtilen ve Asliye Ticaret Mahkemelerinde görülmesi gereken mutlak ticari davalar, sırf TKHK m. 73/1 gereği Tüketici Mahkemelerinde görülecektir. Yine belirtmek gerekir ki, gerektiğinde TKHK m. 68/1 hükmü gereği tüketici değeri belirli sınırın altında bulunan uyuşmazlıklarda tüketici hakem heyetlerine başvuru zorunlu tutulduğundan dolayı 2025 yılı için parasal sınırı 01/01/2025 tarihinden itibaren uygulanan 149.000 TL'nin sınırın altında kalan uyuşmazlıklarda Tüketici Mahkemelerine dahi gidilmeyecektir⁸³.

Tabii burada bir de 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK) hükümlerinin de devreye gireceğini belirtmek gerekir. Zira söz konusu parasal limitin altındaki tüketici uyuşmazlıkları tüketici hakem heyetine tabi iken, belirli limitin (149,000 TL ve üstü) üstünde olan ve TTK'ya göre ticari davalar niteliğinde olsalar bile TKHK kapsamında tüketici işlemleri söz konusu olduğundan dolayı HUAK

[79] Ayhan, s. 310-320.

[80] Arkan, s. 89-90.

[81] Narbay, Şafak/ Akkuş Muhammed. "Ticari İş ve Tüketici İşlemleri Kavramları Ekseninde Görevli Mahkeme ve Dava Şartı Arabuluculuk Üzerine Düşünceler", *TAAD*, Yıl 11, S. 14, 2020, s. 314 vd.

[82] Narbay/Akkuş, s. 322.

[83] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/12/20241220-2.htm> Erişim tarihi: 02.04.2025

m. 18/A-18 hükmü hariç zorunlu arabuluculuğa tabi olacaklardır. Şöyle ki, söz konusu madde hükmünde özel kanunlarda tahkim veya başka bir alternatif uyuşmazlık çözüm yoluna başvurma zorunluluğunun olduğu veya tahkim sözleşmesinin bulunduğu hâllerde, dava şartı olarak arabuluculuğa ilişkin hükümlerin uygulanmayacağı ifade edilmiştir. Bu hükmün aksi hallerinde ise yine TKHK'de "*Dava şartı olarak arabuluculuk*" kenar başlıklı m. 73/A'da ise "*Tüketici mahkemelerinde görülen uyuşmazlıklarda dava açılmadan önce arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır*" şeklinde hüküm tesis edilerek Tüketici Mahkemelerinde dava açılmadan önce tüketici işlemleri yönünden zorunlu arabuluculuğa tabi olacağı görülmektedir⁸⁴.

Benzer bir durumun var olup olmadığı 4758 sayılı İş kanunu (İş K) açısından da değerlendirilmesi gerekir. Zira ancak bu nitelendirme sonucunda mevcut yasal düzenlemeler doğrultusunda işveren ve işçi arasındaki sözleşmenin ticari iş olarak kabul edilmesinin gerekip gerekmediği açıklığa kavuşacaktır. Bu bağlamda 22/05/2003 tarihli ve 4857 sayılı İş K'nın "*Amaç ve kapsam*" kenar başlıklı m. 1'e bakıldığında: "*Bu Kanunun amacı işverenler ile bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılan işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamına ilişkin hak ve sorumluluklarını düzenlemektir.*"

Bu Kanun, 4 üncü Maddedeki istisnalar dışında kalan bütün işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine ve işçilerine faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır.

İşyerleri, işverenler, işveren vekilleri ve işçiler, 3 üncü maddedeki bildirim güne bakılmaksızın bu Kanun hükümleri ile bağlı olurlar." denilmek suretiyle işçi ve işverenler arasındaki tüm ilişkileri İş K kapsamında ve iş hukuku hükümlerine tabi olduğu sonucu çıkmaktadır. Bununla birlikte yine İş K'nın "*Tanımlar*" başlıklı m. 2'de "*Bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişiye işçi, işçi çalıştıran gerçek veya tüzel kişiye yahut tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşlara işveren, işçi ile işveren arasında kurulan ilişkiye iş ilişkisi denir.*" hükmü yer almaktadır. Buradan da görüldüğü üzere, işveren ve işçi arasında kurulan ilişki iş ilişkisi olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla bir ticari ilişkisi veya ticari iş olarak nitelendirilme söz konusu değildir. Bunu anlamının en kolay yolu şu şekilde mümkündür. Tacir ile ona faaliyetlerinde yardımcı olan tacir yardımcılar arasında bağlı ve bağlı olmayan tacir yardımcılar söz konusudur. Bilindiği üzere bağlı tacir yardımcılarında ticari temsilci, vekil ve pazarlamacı kendileri ile bir iş sözleşmesi ile ve bağlılık esasında çalışmaktadırlar. Buna karşılık, tellal, komisyoncu acente vs. tacir yardımcılarını tacire bağlı olmadan yardımcı olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. İş sözleşmesinin tanımına İş K 8/1 ve TBK 393/1'de yer almaktadır. TBK'ya göre: "*Hizmet sözleşmesi, işçinin işverene **bağımlı** olarak belirli veya belirli olmayan süreyle işgörmeyi ve işverenin de ona zamana veya yapılan işe göre ücret ödemeyi üstlendiği sözleşmedir.*" (TBK m. 393/1). Görüldüğü gibi tanımda geçerli bir iş sözleşmesinden söz edilebilmesi için işçi ile işveren arasında belirli bir ücret karşılığında bir işin görülmesi ve bu işin işçi tarafından işverene **bağımlı** olarak görülmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Yine TBK m. 399'a göre "*İşveren, işin görülmesi ve işçilerin işyerindeki davranışlarıyla ilgili genel düzenlemeler yapabilir ve onlara özel talimat verebilir. İşçiler, bunlara dürüstlük kurallarının gerektirdiği ölçüde uymak zorundadırlar.*" Görüldüğü gibi burada da işverenin işçiye **talimatlar**

[84] Her ne kadar tüketici davası olarak gözükmekte ise aynı zaman ticari dava olma özelliğini de kaybedilmeyeceği hususu da tartışma konusu olmuştur. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Somer, Pervin. *Tüketici Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolu Olarak Arabuluculuk ve Avantajları*, Tüketici Hukukunun Güncel Sorunları, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 97-108, s. 101 vd.

vermesi, işçini de bu talimatlara **uyuma zorunluluğu** söz konusudur. Oysa ticari işlerde taraflar arasında bir bağımlılık söz konusu olmadığı gibi bir talimat verme veya altlık üstlük ilişkisi de söz konusu değildir. Örneğin tacir yardımcıları arasında olan acentelerde bağımlılık söz konusu olsa da, buradaki bağımlılık ekonomik anlamda olup hukuki bir bağımlılıktan söz edemeyiz⁸⁵. Nitekim işveren ve işçi arasındaki ilişkide hem ekonomik hem de hukuki anlamda bir bağımlılıktan söz edilmektedir⁸⁶.

Son olarak ifade etmek gerekir ki, 12/10/2017 tarihli ve 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu'nun (İş.M.K) "*Dava şartı olarak arabuluculuk*" kenar başlıklı m. 3'e göre: "*Kanuna, bireysel veya toplu iş sözleşmesine dayanan işçi veya işveren alacağı ve tazminatı ile işe iade talebiyle açılan davalarda, arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır. (Ek cümle:28/3/2023-7445/41 md.)*" şeklinde hükümden de hareketle işçi ve işveren arasındaki ihtilafların ticari iş olarak ticaret mahkemelerinde değil, iş hukukundaki zorunlu dava şartı arabuluculuğunun konusunu oluşturmakta ve eğer anlaşmaya varılamazsa söz konusu ihtilafın iş mahkemelerinde görüleceği hükme bağlanmıştır. Buna ilaveten karışıklığa mahal verilmemesi adına "*Bu alacak ve tazminatla ilgili itirazın iptali, menfi tespit ve istirdat davaları hakkında birinci cümle hükmü uygulanır.*" hükmü gereği sıralanan davalarda da artık zorunlu arabuluculuk şartı getirilmiştir (İşMK m. 3/I-II ve m. 1).

Dolayısıyla toparlamak gerekirse, yukarıdaki bilgilerden hareketle işveren ve işçi arasındaki ilişkide, her ne kadar TTK'da işveren tacir olarak gözüke de ve m. 3'e göre her faaliyetinin istisnasız olarak ticari sayılması hükme bağlanmış olsa da, aynı kanunun m. 19/II hükmü gereği kanunen ticari işlerin istisnasının mümkün olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki, TTK m. 19/I'de adi ve tüzel kişi tacirlerin de farklı durumlarının da dikkate alınması gerekirdi. Özetle TTK m. 19/II'deki istisnadan TKHK ile yapılan düzenlemede açık bir şekilde bahsedilmişse de, İş K, İşMK ve TBK'da yer alan hükümlerde hareketle iş ve işveren arasındaki borç ilişkisinin TTK hükümlerine tabi olmayacağı ve İş K ile TBK hükümlerine tabi olacağı dolaylı da olsa sonucuna ulaşılmaktadır.

SONUÇ

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararında işveren ile işçi arasında ilişkisinin TTK'nın m. 3 hükmüne rağmen ticari olmayacağı şeklinde oy çokluğu ile verilen karar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Yargıtay, Hukuk Genel Kurulu bu kararıyla TTK m. 19 hükmünü ihmal ederek, meseleyi sadece TTK m. 3 kapsamında değerlendirmiş ve tüzel kişi tacirin "adı" işi olabileceği gibi bir sonuca vararak, tüzel kişi işveren ile işçi arasındaki ilişkisinin "ticarî iş" olmadığına hükmederek, tüzel kişi tacirin, TTK m. 22'ye göre, aşırı olan cezaî şartın indirilmesini isteyebileceğine karar vermiştir. Her ne kadar kararın ilk çıktığı 15.10.1997 tarihte yukarıda bahsedilen HUAK veya İşMK gibi düzenlemeler olmasa da, görüşün bu şekilde devam edilmesi hususu tartışılmaya açıktı. Biz karara güncel mevzuata dayanarak katılmakla birlikte, hükmün gerekçesinin de güncel yasal zemine oturtulması hukuken daha doğru olacağı düşüncesindeyiz. Şöyle

[85] Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Ülgen, Hüseyin vd.. *Ticari İşletme Hukuku*, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 773; Aksoy, Nazım. *TTK, TBK ve İlgili Mevzuat Kapsamında Seyahat Acentesi ve Seyahat Şirketinin (Müvekkilinin) Hukuki Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 48-49; Meyveci, Kivılcım Eda. *Acentelik Sözleşmesinden Doğan Hak ve Mükellefiyetler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 30.

[86] Sümer, Haluk Hadi., *İş Sözleşmesinin Bağımlılık Unsuru*, Eylül 10 Sicil, s. 64 vd. <https://sicil.mess.org.tr/Media/Uploads/sicil19-63-73.pdf> Erişim tarihi: 02.04.2025

ki, İş K'nın yürürlük tarihine bakıldığında 22/05/2003 tarihli olduğu, HGK kararının ise 25.01.2017 tarihinde de devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla İş K'da m. 1/II'de geçen "Bu Kanun, 4 üncü Maddedeki istisnalar dışında kalan bütün işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine ve işçilerine faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır." **hükmü Yargıtay üyeleri tarafından yeterli görülmemiş ki, HGK ile TTK m. 3'e istisna getirilerek TTK m. 19 dayanılarak işveren ve işçi arasındaki ilişkiyi oy çokluğu** ile karara bağlanılmış, bu karara katılmayan üyeler olmuştur.

Bu bağlamda TTK hükümlerin yorumlanmasında hukuktaki yorum türlerinden sadece lafzi yorumla yetinilmemesi ve olaya bütünsel bakış açısıyla gerek TTK'nın diğer hükümleri (m. 19/II) ve gerek İş K, İşMK, TBK, HUAK, TKHK gibi yasal mevzuat hükümlerine de bakılması gerekir. Burada önemli olan husus kanun koyucunun asıl iradesinin görülmesi ve bu bağlamda TTK'nın m. 3 hükmünün istisnasının var oluşudur. Burada yapılması gereken en rasyonel çözüm, kanun koyucu tarafından ya TTK m. 3 ve 19/II'nin hangi durumlarda istisnaların olacağını " ...işçi işveren ve tüketici ilişkileri ile hükümler saklıdır" vs. şeklinde açık bir şekilde bu hususun hükme bağlaması, ya da İş K'na bir hüküm eklenerek tıpkı TKHK gibi işçi işverenlerin iş ilişkilerinin ticari hükümler kapsamında sayılmayacağı ve İş K ile TBK hükümlerine, diğer bir ifade ile genel hükümlere tabi olacağı konusunda ilave bir cümle ile konunun açık bir şekilde aydınlığa kavuşmasını sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- Arkan, Sabih. *Ticari İşletme Hukuku*, son Değişikliklere Göre Hazırlanmış ve Genişletilmiş 25. Bası, Ankara, 2019.
- Aksoy, Nazım. *TTK, TBK ve İlgili Mevzuat Kapsamında Seyahat Acentesi ve Seyahat Şirketinin (Müvekkilinin) Hukuki Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.
- Ayhan, Rıza. "Ticari İş Kavramı ve Tacir Sıfatına Bağlanan Ücret ve Sözleşme Cezalarının İndirilmesini İsteyememe", *GÜHFD*, C. XVII, S. 1-2, 2013, s. 291-314.
- Nomer Ertan, Fusun. "İş Aktinden Doğan Cezai Şart Hükümlerine TTK m. 24 Uygulanır mı?", *Prof. Dr. Hüseyin Ülgen'e Armağan*, C. I, 2007, s. 29-37.
- Battal, Ahmet. "Tacirin İş Kanunu'na Tabi Bir Sözleşmeden Doğan Cezai Şart Borcuna TK. 24 (İndirim Yasağı) Uygulanabilir mi?", *BATİDER*, C. XX, S. 2, 1999, s. 15-23.
- Edis, Seyfullah. *Medenî Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*, Ankara Üniv. Hukuk Fak. Yayını, Ankara 1979.
- Kocağa, Köksal. *Türk Özel Hukukunda Cezaî Şart*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.
- Meyveci, Kıvılcım Eda. *Acentelik Sözleşmesinden Doğan Hak ve Mükellefiyetler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- Narbay, Şafak/ Akkuş Muhammed. "Ticari İş ve Tüketici İşlemleri Kavramları Ekseninde Görevli Mahkeme ve Dava Şartı Arabuluculuk Üzerine Düşünceler", *TAAD*, Yıl 11, S. 14, 2020, s. 301-333.
- Oğuzman, Kemal/ Barlas, Nami. *Medenî Hukuk (Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar)*, 15. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2008.
- Somer, Pervin. *Tüketici Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolu Olarak Arabuluculuk ve Avantajları*, Tüketici Hukukunun Güncel Sorunları, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- Sümer, Haluk Hadi. İş Sözleşmesinin Bağımlılık Unsuru, Eylül 10 Sicil <https://sicil.mess.org.tr/Media/Uploads/sicil19-63-73.pdf> Erişim tarihi: 02.04.2025
- Ülgen, Hüseyin vd.. *Ticari İşletme Hukuku*, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/12/20241220-2.htm> Erişim tarihi: 02.04.2025
- <https://karararama.yargitay.gov.tr> Erişim tarihi 31.03.2025

FİKRİ MÜLKİYET HUKUKU ÜRETKEN YAPAY ZEKÂDA EĞİTİM VERİSİ ŞEFFAFLIĞI VE TELİF SORUMLULUĞU

Dr. Öğr. Üyesi Samet TATAR

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-3553-1683

ÖZET

Bu çalışma, üretken yapay zekâ modellerinin eğitim sürecinde gerçekleşen teknik veri işleme adımlarının telif hukuku bakımından yarattığı sorunları karşılaştırmalı bir çerçevede incelemektedir. Derin öğrenme mimarilerinin ölçek ve ezberleme kapasitesi, eğitim sırasında yapılan çoklu kopyalama işlemlerinin 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, AB Dijital Tek Pazar Direktifi ve ABD'deki adil kullanım doktrini kapsamında nasıl nitelendirileceğine ilişkin temel bir belirsizlik doğurmaktadır. Eğitim verisi şeffaflığına yönelik talepler, yalnızca eser sahiplerinin rızasının denetlenmesi açısından değil; yapay zekâ modellerinin önyargı üretme riski, pazar gücü asimetrileri ve kamu yararı bakımından da kritik önemdedir. Ancak şeffaflığın hukuki etkisi, her hukuk düzeninde farklıdır: AB'de pasif rıza yönetimi lisanslama gücünü doğrudan belirlerken, ABD'de şeffaflık daha çok hesap verebilirlik aracıdır; Türkiye'de ise henüz özel bir istisna bulunmadığından yüksek hukuki belirsizlik sürmektedir. Bu bağlamda çalışma, Türkiye bakımından yumuşak hukuk araçlarının güçlendirilmesi, metin ve veri madenciliği istisnasının oluşturulması, eğitim verisi şeffaflığının kurumsallaştırılması ve hak sahiplerinin lisanslama kapasitesini artıracak mekanizmaların geliştirilmesi yönünde bir politika çerçevesi önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Üretken Yapay Zekâ, Eğitim Verisi, Telif Hakkı, Metin ve Veri Madenciliği, Şeffaflık.

TRAINING DATA TRANSPARENCY AND COPYRIGHT LIABILITY IN GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

This study examines, within a comparative framework, the copyright implications of the technical data-processing steps carried out during the training of generative artificial intelligence models. The scale and memorization capacity of deep-learning architectures create fundamental uncertainty as to how the multiple reproduction acts performed during training should be characterized under the Turkish Law on Intellectual and Artistic Works (Law No. 5846), the EU Digital Single Market Directive, and the U.S. fair use doctrine. Demands for training-data transparency are critical not only for enabling rights holders to verify consent but also for addressing the risks of bias amplification, market-power asymmetries, and broader public-interest concerns associated with AI systems. Yet the legal effects of transparency diverge across jurisdictions: in the EU, machine-readable opt-out mechanisms directly determine licensing power; in the United States, transparency functions primarily as a tool of accountability; in Turkey, the absence of a specific exception sustains a high degree of legal uncertainty. Against this backdrop, the study proposes a policy framework for Turkey focused on strengthening soft-law instruments, introducing a text-and-data-mining exception, institutionalizing training-data transparency, and developing mechanisms to enhance the licensing capacity of rights holders.

Keywords: Generative Artificial Intelligence, Training Data, Copyright Law, Text and Data Mining, Transparency.

GİRİŞ

Üretken yapay zekâ, yalnızca yeni metin, görsel veya ses içerikleri üretebilen teknik bir araç olmaktan çıkmış; bilgi ekonomisinin, kültür endüstrilerinin ve hukuki tartışmaların merkezine yerleşmiştir. Büyük dil modelleri ve görsel üretim sistemleri, yüz milyonlarca eserin yer aldığı devasa veri havuzları üzerinde eğitilmekte ve bu süreç, kaçınılmaz biçimde telif koruması altındaki içeriklerin yoğun biçimde işlenmesini gündeme getirmektedir. Buna rağmen, modellerin nasıl eğitildiği, hangi verilerin hangi hukuki temelde kullanıldığı ve bu kullanımın telif hakkı sahipleri ile kullanıcılar üzerindeki etkileri hâlâ büyük ölçüde belirsizdir⁸⁷.

Bu belirsizliğin merkezinde, eğitim sürecinde gerçekleşen teknik kopyalama işlemlerinin telif hukuku bakımından nasıl nitelendirileceği sorusu yer almaktadır. Derin öğrenme mimarilerinin RAM kopyaları, geçici belleğe alma ve çoklu çoğaltma adımlarına dayanan işleyişi, bilgisayar bilimi açısından sıradan bir teknik zorunluluk olarak görülebilir; ancak telif hukuku perspektifinden bakıldığında, bu adımların önemli bir kısmı “çoğaltma” hakkının doğrudan konusu hâline gelmektedir⁸⁸. Üstelik modellerin ezberleme kapasitesi, yani eğitim verisindeki içerikleri çıktılarda yeniden üretebilme ihtimali, bu teknik süreci yalnızca eğitim aşamasıyla sınırlı olmayan bir sorumluluk tartışmasına dönüştürmektedir⁸⁹.

[87] Buick, Adam. “Copyright and AI Training Data—Transparency to the Rescue?”, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, vol. 20, no. 3, 2025, s. 182–192.

[88] Teilmann-Lock, Stina/ Savin, Andrej. “Beyond the AI–Copyright Wars: Towards European Dataset Law?”, *Computer Law & Security Review*, 2025.

[89] Andersen v. Stability AI Ltd., 700 F. Supp. 3d 853 (N.D. Cal. 2023).

Diğer yandan eğitim verisinin içeriği ve kapsamı büyük ölçüde görünmez kaldığı için, telif ihlallerinin tespiti, rızanın denetimi ve toplumsal önyargıların yeniden üretiminin ölçülmesi de son derece güçtür. Avrupa Birliği(AB)'nde metin ve veri madenciliği istisnaları ile pasif rıza yönetimi, Amerika Birleşik Devletleri(ABD)'nde adil kullanım doktrini ve Türkiye'deki normatif boşluk, eğitim verisi şeffaflığının her bir hukuk düzeninde farklı sonuçlar doğurmasına yol açmaktadır⁹⁰.

Bu çalışma, söz konusu çok katmanlı yapıyı analiz etmeyi amaçlamaktadır. Önce üretken yapay zekâ modellerinin teknik işleyişi ve eğitim verisi şeffaflığı tartışmasının ortaya çıkışı ele alınacak; ardından AB, ABD ve Türk hukukunda eğitim verisine ilişkin telif istisnaları ve şeffaflık rejimleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Son bölümde ise, özellikle Türkiye bakımından, telif hakkı sahiplerinin meşru menfaatlerini ve inovasyon ihtiyacını birlikte gözeten bir politika çerçevesi için somut öneriler ortaya konulacaktır.

ARKA PLAN: VERİ EKOSİSTEMİNDE ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN ÇALIŞMA PRENSİPLERİ

Telif hakkı ile yapay zekâ eğitim verisi arasındaki ilişkinin karmaşıklığını ve özellikle eğitim sürecinde telif haklarının ne şekilde ve hangi yoğunlukta ihlal edildiğini akademik düzeyde değerlendirebilmek için, öncelikle günümüz üretken yapay zekâ modellerinin nasıl eğitildiğini anlamak gerekir. Her ne kadar üretken yapay zekâ kavramı uzun süredir literatürde bilinse de, bugün ChatGPT benzeri büyük dil modellerini ve Stability AI'nin görsel üretim sistemlerini mümkün kılan temel unsur, derin öğrenme tabanlı mimarilerin yükselişidir⁹¹. Bu yeni dalga, yalnızca teknik bir ilerleme değil; hukukçuların, ekonomistlerin ve politika yapıcıların gündemini doğrudan etkileyen kapsamlı bir dönüşümün de taşıyıcısıdır⁹². Hukuki tartışmalar incelendiğinde, teknik sürece ilişkin iki temel sorunun öne çıktığı görülmektedir: Hangi veriler hangi ölçekte ve nasıl kullanılmaktadır? Ve bu kullanım süreci, telif hakkı sahiplerini, kullanıcıları ve kamu yararını nasıl etkilemektedir?

Üretken Yapay Zekâda Öğrenme Mekanizması ve Telif Riski: Teknik Temeller

Üretken yapay zekâ sistemlerinin temelinde, biyolojik sinir dokularından esinlenen derin öğrenme yapıları bulunmaktadır. Bu modeller, insan beynindeki nöronların işleyişini taklit eden çok katmanlı sinir ağları aracılığıyla girdiyi katmanlar boyunca aşamalı olarak işler ve bu süreçte karmaşık anlam ilişkileri kurabilir. Derin öğrenmenin mantığı, verinin bu katmanlar arasında ardışık biçimde aktarılmasına dayanır: İlk katmanlar kelime sıklığı, renk geçişi veya basit geometrik şekiller gibi temel örüntüleri yakalarken; daha derin katmanlar bunları bir araya getirerek cümle yapıları, görsel düzenlemeler veya biçimsel özellikler gibi daha soyut ilişkileri modellemeye başlar.

Bu süreç, modele iki temel yetenek kazandırır. İlk olarak, model büyük veri kitelleri içindeki istatistiksel düzenlilikleri içselleştirir⁹³. İkinci olarak ise, bu içselleştirilmiş örüntüler yeni metinler, görseller, sesler veya videolar üretebilen yaratıcı bir

[90] Rosati, Eleonora. "Copyright Exceptions and Fair Use Defences for AI Training Done for "Research" and "Learning," or the Inescapable Licensing Horizon", *European Journal of Risk Regulation*, 2025, s.961- 984.

[91] Buick, s. 182-186.

[92] Teilmann-Lock, Stina/ Savin, Andrej, s. 5-6.

[93] Buick, s. 182- 186.

altyapıya dönüşür. Bu noktada kilit bir soru ortaya çıkar: Model, eğitildiği veriyi ne ölçüde “saklar”? Teknik çerçeve, modelin ham veriyi depolamadığını; yalnızca soyut temsilleri sayısal parametrelere dönüştürdüğünü öne sürer. Ancak uygulamada bazı modellerin, eğitim sürecinde karşılaştığı içeriğe yapısal olarak çok benzeyen çıktılar üretebildiği görülmektedir. Bu olgu, literatürde “ezberleme(memorization)” olarak adlandırılır ve soyut örüntü öğrenimi ile fiili içerik tekrarının sınırını belirsizleştirir⁹⁴.

Bir diğer mesele ölçek problemidir. Büyük dil modelleri yüz milyonlarca örnek içeren veri havuzları üzerinde eğitilmektedir⁹⁵. Tek bir modelin eğitimi, milyonlarca bireysel eserin işlenmesini ve temsile dönüştürülmesini içerir. Dolayısıyla eğitim süreci, kaçınılmaz biçimde çoklu ve tekrarlanan veri işlemlerinden oluşan bir zincir yaratır. Üretilen yeni metinlerin, görsellerin veya seslerin bu zincirin parçası olarak ortaya çıkması, yalnızca teknik değil, aynı zamanda normatif bir tartışmayı da beraberinde getirir: Bu kadar geniş ölçekli işleme eylemleri hukuken nasıl nitelendirilecektir? Modellerin eğitim sırasında kullandıkları veriyi çıktı üretiminde hangi düzeyde ve hangi biçimlerde yansıttığı nasıl tespit edilecektir? Bu sorular, üretken yapay zekâların eğitim sürecindeki teknik işlemler ile hukuki sorumluluk arasındaki bağlantıyı inceleyen tartışmaların temelini oluşturur⁹⁶.

Eğitim Verisi Şeffaflığının Gündeme Gelişi

Eğitim verisinin içeriğinin ve kapsamının büyük ölçüde görünmez kalması, hem telif hakkı sahipleri hem de kamuoyu açısından belirsizlikler yaratmaktadır. Bu nedenle son yıllarda “eğitim verisi şeffaflığı” talebi, farklı hukuki ve toplumsal kaygılara dayanan güçlü bir beklenti hâline gelmiştir. Bu taleplerin ilki, telif hakkı ve rıza boyutuyla ilgilidir. Yazarlar, sanatçılar, gazeteciler, fotoğrafçılar ve akademisyenler; eserlerinin geniş eğitim veri havuzları içinde izinsiz olarak kullanılmış olabileceği ihtimali karşısında şu temel soruyu sormaktadır: “Eserim bu modelde kullanıldı mı ve kullanıldıysa hangi hukuki temele dayanarak kullanıldı⁹⁷?” Bu soruya anlamlı bir yanıt verilebilmesi, eğitim verisinin en azından eserin kullanılıp kullanılmadığını gösterecek ölçüde şeffaf olmasını gerektirir.

İkinci motivasyon, eğitim verisinin toplumsal önyargıları yeniden üretebilme ihtimalidir. Kullanılan veriler yalnızca telifli içeriklerden değil; aynı zamanda belirli toplumsal, kültürel ve politik örüntülerden oluşmaktadır. Veri belirli ülkelerden, dillerden veya sosyal gruplardan orantısız şekilde toplanmışsa, model çıktıları bu asimetrisi dışlama veya stereotipleştirme biçiminde yansıtabilir. Geliştiriciler iç değerlendirme süreçlerine sahip olsa da, eğitim verisinin kaynağına ilişkin açıklık, akademik araştırmacıların ve sivil toplumun model davranışına yönelik bağımsız değerlendirmeler yapabilmesi için zorunlu bir çerçeve sağlar.

Üçüncü unsur, yapay zekâ pazarında bilgi asimetrisinin neden olduğu güven kaybıdır. Bir modelin hangi veriyle eğitildiğinin bilinmemesi; kullanıcıların modelin güvenilirliği ve çıktılarının niteliği hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmasını engeller. Bu durum, zamanla yalnızca belirli bir modele değil, tüm yapay zekâ sistem-

[94] Andersen v. Stability AI Ltd., 700 F. Supp. 3d 853 (N.D. Cal. 2023).

[95] Sag, Matthew. “Copyright Safety for Generative AI.” *Houston Law Review*, 2023.

[96] Mantegna, Micaela. “Why Copyright Is Not the Right Policy Tool to Deal with Generative AI.” *Yale Law Journal*, 2024, s.1-5.

[97] Buick, s.183-187.

lerine yönelik genel bir şüphe ortamı yaratabilir⁹⁸. Bu nedenle eğitim verisi şeffaflığı, sadece telif hakkı perspektifinden değil, yapay zekâ alanında uzun vadede güven ve istikrarın korunması bakımından da kritik bir gerekliliktir⁹⁹.

Bununla birlikte şeffaflık, eğitim verisinin bütünüyle kamuya açılması anlamına gelmez. Veri hacminin büyüklüğü, kişisel verilerin korunması ve ticari sırların saklanması gibi faktörler, tam şeffaflığı pratikte mümkün olmaktan uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle literatürde farklı şeffaflık modelleri tartışılmaktadır. Bunlardan ilki “tam erişimdir (full access)”; veri setinin bütünüyle yayımlanmasını öngörür ancak telif ve kişisel veri sorunları nedeniyle uygulanabilir değildir. İkinci model olan “kapılı erişim (gated access)”, veri setine yalnızca yetkilendirilmiş araştırmacıların veya düzenleyici kurumların kontrollü biçimde erişebilmesini içerir. Üçüncü model ise “özet ve meta veri temelli şeffaflık (summary and metadata-based transparency)” yaklaşımıdır ve veri tabanlarının kaynağı, kullanılan siteler, dil oranları veya zaman aralıkları gibi temel bilgilerin açıklanmasına dayanır. Telif sahipleri için asgari beklenti, belirli bir eserin eğitim verisinde yer alıp almadığını anlamaya imkân tanıyacak düzeyde bilgi sunulmasıdır¹⁰⁰.

Ancak dikkat çekici olan, şeffaflık taleplerinin arttığı bu dönemde, büyük yapay zekâ şirketlerinin eğitim verisi konusunda giderek daha ketum davranmasıdır. Önceki nesil modellerde veri kaynakları görece ayrıntılı biçimde açıklanırken, yeni modellerde eğitim verisi yalnızca genel ifadelerle geçiştirilmektedir. Şirketler bu yaklaşımı rekabet baskısı ve kötüye kullanım riskleriyle gerekçelendirmektedir. Bununla birlikte aşırı veri gizliliği, pazar girişinin zorlaşmasına ve demokratik denetimin sınırlandırılmasına yol açabilir. Ayrıca bazı şirketlerin hukuki riskten kaçınmak için eğitim verisine ilişkin iç kayıtları bile tutmadığına dair bulgular mevcuttur. Tüm bunlar, şeffaflık inisiyatifinin yalnızca şirketlere bırakılmasının yeterli olmayacağını ve düzenleyici çerçevenin belirleyici rol oynaması gerektiğini göstermektedir¹⁰¹.

Özetle, eğitim verisi şeffaflığı tartışması teknik bir ayrıntıdan ibaret değildir. Eğitim sürecinde gerçekleşen çoklu işleme eylemleri, modellerin hatırlama kapasitesi, veri ölçeği, telif sahiplerinin korunma ihtiyacı ve kamu düzeninin gerektirdiği hesap verebilirlik birlikte değerlendirildiğinde; şeffaflığın telif hukuku, rekabet hukuku ve toplumsal güven dinamiklerinin kesişim noktasında yer aldığı görülmektedir.

Eğitim Verisinin Hukuki Niteliği: “Kopyalama” ile “Öğrenme” Arasındaki Ayrım

Üretken yapay zekâ modellerinin teknik işleyişi ile bu sürecin telif hukuku bakımından nasıl nitelendirileceği arasında belirgin bir ayrım bulunmaktadır. Derin öğrenme mimarilerinin çalışma biçimi gereği eğitim verisi, model tarafından çoklu işlem adımlarından geçirilir; RAM’e aktarılır, geçici bellekte tutulur ve farklı katmanlarda yeniden işlenir. Bilgisayar bilimleri açısından bu işlemler teknik gerekliliklerdir; ancak telif hukuku bakımından bu aşamaların önemli bir kısmı “çoğaltma” fiilinin unsurlarını taşımaktadır¹⁰²¹⁰³.

[98] Avrupa Parlamentosu ve Konseyi, 13 Haziran 2024 tarihli ve Birlik’in belirli yasal düzenlemelerini değiştiren “Yapay Zekâ konusunda Uyumlulaştırılmış Kurallar Hakkında” 2024/1689 sayılı Yönetmeliği, 12 Temmuz 2024 L-Serisi Resmî Gazete.

[99] Rosati, 2025, s.961- 984.

[100] Erdoğan, Irmak. “Diving into the Iceberg: Establishing Transparency in AI for Law Enforcement.” *European Papers*, 2024.

[101] Irmak, s.3.

[102] Goodfellow, Ian/ Bengio, Yoshua/ Courville, Aaron. *Deep Learning*. The MIT Press, 2016.

[103] Bender, Emily M./ Geburu, Timnit/ McMillan-Major, Angelina/ Shmitchell, Shmargaret. “On the Dangers of Stochastic Parrots:

Geliştiriciler, bu işleme adımlarının nihai modelde birebir depolamaya yol açmadığını; modelin veriyi soyut temsilleri üzerinden öğrendiğini savunmaktadır. Ancak bazı modellerin eğitildikleri içeriğe yapısal olarak çok benzeyen çıktılar üretebilmesi, öğrenme ile çoğaltma arasındaki sınırın teknik ve hukuki açıdan sanıldığı kadar net olmadığını göstermektedir. Bu belirsizlik, hem telif sahiplerinin hangi haklarının ihlal edildiğini anlamasını güçleştirmekte hem de modellerin çıktı üretiminde geçmiş veriyi hangi kapsamda kullandığını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır¹⁰⁴¹⁰⁵.

Bu nedenle eğitim verisinin hukuki niteliği, yalnızca teknik bir değerlendirme konusu değil; şeffaflık tartışmasının ve daha genel anlamda yapay zekâ-telif hukuku ilişkisinin merkezinde yer alan temel bir meseledir. Bu çerçevede, sonraki bölümde ele alınacak telif istisnaları, pasif rıza yönetimi mekanizmaları ve sorumluluk rejimlerinin değerlendirilmesi için gerekli kavramsal altyapıyı oluşturmaktadır¹⁰⁶¹⁰⁷¹⁰⁸.

EĞİTİM VERİSİ VE TELİF HAKKI

Eğitim verisinin telif hukuku bakımından niteliği, üretken yapay zekâyâ ilişkin güncel tartışmaların önemli bir kısmını kapsamaktadır. Zira büyük ölçekli model eğitimi, teknik olarak zorunlu çoklu kopyalama ve örüntü çıkarma işlemlerini içerdiğinden, bu süreçlerin telif koruması altındaki eserlerle yürütülmesi hukuki bir değerlendirmeye ihtiyaç duyar. Eğitim sırasında yapılan işlemler ile model çıktılarında ortaya çıkabilecek tekrarlar arasındaki belirsiz sınır, yalnızca telif sorumluluğu açısından değil, aynı zamanda şeffaflık ve yapay zekâ güvenliği bakımından da bütüncül bir yaklaşımı zorunlu hale getirmektedir. Bu bölüm, eğitim verisinin hukuki konumunu AB, ABD ve Türkiye örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak inceleyerek, yapay zekâ eğitime ilişkin normatif çerçevenin temel unsurlarını sistematik biçimde ele almaktadır.

Makine Öğreniminde Telif Hakkı Kapsamındaki İçeriklerin Kullanımı

Günümüzde kullanılan üretken yapay zekâ modellerinin büyük çoğunluğunun önemli ölçüde telif koruması altındaki içeriklerle eğitildiği artık tartışmasız bir olgudur. Telif koruması, asgari şartları sağlayan her eser için kendiliğinden doğmakta ve çoğu hukuk düzeninde eser sahibinin ölümünden sonra ortalama elli, yetmiş yıl boyunca sürmektedir. Buna dijital ortamda üretilen içerik hacmini de eklediğimizde, yalnızca kamu malı veya telif dışı veriyle anlamlı nitelikte bir üretken model oluşturmanın pratikte mümkün olmadığı açıktır¹⁰⁹.

Serbest kullanıma açık eserler (telif süresi sona ermiş eserlerin herkes tarafından serbestçe kullanılabilirdiği statüdeki eserler, İngilizce terminolojide public domain) geniş bir külliyat sunsa da, bu eserlerin büyük bölümü 1950'ler öncesine ait olduğundan güncel dile, kültürel çeşitliliğe ve toplumsal temsiliyete ilişkin ciddi boşluklar barındırır. Creative Commons lisanslı içeriklerin kullanımı, yapay zekâ eğitimi bakımından

Can Language Models Be Too Big?", *Association for Computing Machinery Digital Library*, 2021, s.610-623.

[104] Carlini, Nicholas/ Tramer, Florian/ Wallace, Eric/ Jagielski, Matthew/ Herbert-Voss, Ariel/ Lee, Katherine/ Roberts, Adam/ Brown, Tom/ Song, Dawn/ Erlingsson, Ulfar/ Oprea, Alina/ Raffel, Colin. "Extracting Training Data from Large Language Models", *30th USENIX Security Symposium*, 2021, s.1-10.

[105] Carlini, Nicholas/ Tramer, Florian/ Wallace, Eric/ Jagielski, Matthew/ Herbert-Voss, Ariel/ Lee, Katherine/ Roberts, Adam/ Brown, Tom/ Song, Dawn/ Erlingsson, Ulfar/ Oprea, Alina/ Raffel, Colin, s.1-10.

[106] OECD. "AI Transparency and Accountability Report", 2021.

[107] WIPO. "Artificial Intelligence and Intellectual Property Report", 2023.

[108] European Parliament. EU AI Act: First Regulation on Artificial Intelligence. 2024.

[109] Samuelson, Pamela. "The Google Book Settlement as Copyright Reform", *Wisconsin Law Review*, 2011, s.480-562.

teorik bir imkân sunsa da pratikte oldukça sınırlıdır; zira telifli içeriklerin yalnızca küçük bir bölümü bu tür açık lisanslar altında yayımlanmaktadır. Dahası, CC lisanslarının önemli bir kısmı Share Alike veya BY-NC gibi ek yükümlülükler içerdiğinden, bu içeriklerin geniş ölçekli ticari model eğitiminde kullanılması hem lisans uyumu hem de çıktılarının lisans bulaşıcılığı bakımından önemli hukuki belirsizlikler yaratmaktadır.

Sentetik veri kullanımının telif risklerini azaltacağı yönündeki iddialar da ancak sınırlı bir iyimserlik sunmaktadır. Her ne kadar sentetik veri, gerçek dünyadaki içeriklere doğrudan erişimi azaltarak telif ihlali ihtimalini teknik olarak düşürme potansiyeli taşısa da, bu tür verilerin çoğu durumda telifli içerikle eğitilmiş modeller tarafından üretildiği unutulmamalıdır. Bu nedenle sentetik veri, kendi içinde hâlâ orijinal veri setindeki istatistiksel örüntüleri, ifade biçimlerini veya korunan unsurları yansıtabilir. Ayrıca uzman görüşüne göre, sentetik verinin gerçek veriyi tam olarak ikame edip edemeyeceği belirsizdir; öngörülebilir gelecekte hibrit veri setlerinin baskın olacağı ve sentetik verinin ancak tamamlayıcı nitelikte işlev görebileceği kabul edilmektedir¹¹⁰.

Bu genel tablo, üretken yapay zekâ eğitiminde kullanılan veri setlerinin büyük bölümünün telif koruması altında olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, eğitim sürecindeki işlemlerin telif hukuku bakımından nasıl nitelendirileceği temel bir tartışma konusudur. Derin öğrenme temelli modeller veriyi birebir depolamaz; istatistiksel örüntüleri sayısal parametrelere dönüştürerek içselleştirir. Bazı telif hukuku yazarlarının bu görüşü ileri sürmesinin nedeni şudur: Derin öğrenme modelleri, eğitildikleri verileri klasik anlamda saklamaz; yani bir PDF dosyasının, bir görselin veya bir paragrafın birebir kopyasını modelin içinde bulamazsınız. Bunun yerine model, verideki örüntüleri istatistiksel parametrelere dönüştürür. Bu nedenle bazı akademisyenler, çıktıda birebir tekrar olmadığı sürece, modelin parametrelerinin korunan ifadeyi taşımadığını ve bu yüzden hukuken “eseri içermediğinin” kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır¹¹¹.

Ne var ki ezberleme, bu yaklaşımı sınırlamaktadır. Bazı modeller, eğitim verisindeki metin veya görselleri çıktılarında kelimesi kelimesine ya da çok yakın biçimde tekrar edebilmektedir. Bu durum, modelin veriyi klasik anlamda saklamıyor olsa dahi, parametrelerinde eserin korunan unsurlarının izlerini taşıdığı iddiasını güçlendirir. Ezberleme bu nedenle yalnızca eğitim sürecine ilişkin teknik işlemler açısından değil, çıktı üzerinden doğabilecek telif ihlalleri bakımından da hukuki önem taşımaktadır. Zira bir model, eğitildiği bir içeriği çıktısında doğrudan veya tanınabilir ölçüde yeniden üretiyorsa, bu durum çoğaltma hakkının ihlaline yol açabilir. Ayrıca özgün bir karakter, belirgin bir çizim tarzı veya ayırt edici bir kurgu evreni gibi unsurların çıktıda yeniden ortaya çıkması hâlinde de telif sorumluluğu doğabilir. Çeviri, uyarılma veya kamuya iletim gibi münhasır haklar da model çıktısının niteliğine göre ihlale konu olabilir¹¹².

Bütün bu çerçevenin merkezinde yer alan soru ise şudur: Eğitim sürecinde gerçekleştirilen zorunlu teknik kopyalamalar telif hukuku bakımından “çoğaltma” sayılır mı? Derin öğrenmenin doğası ereği gerçekleştirilen RAM kopyaları, geçici bellek işlemleri ve veri çoğaltmaları teknik zorunluluk olsa da telif hukuku bu tür işlemleri

[110] OECD. “Sharing Trustworthy AI Models With Privacy-Enhancing Technologies”, *OECD Artificial Intelligence Papers*, 2025.

[111] Bender, Emily M./ Geburu, Timnit/ McMillan-Major, Angelina/ Shmitchell, Shmargaret, 2021, s.610-623.

[112] Carlini, Nicholas/ Tramer, Florian/ Wallace, Eric/ Jagielski, Matthew/ Herbert-Voss, Ariel/ Lee, Katherine/ Roberts, Adam/ Brown, Tom/ Song, Dawn/ Erlingsson, Ulfar/ Oprea, Alina/ Raffel, Colin. s.1-10.

çoğu durumda “ilgili kopyalama eylemleri” olarak görme eğilimindedir. Nitekim birçok resmî belge de bu yaklaşımı benimsemektedir. Bu durum, telif sahibinden izin alma yükümlülüğünü pratik açıdan neredeyse çözülemez hâle getirir. Milyonlarca eserden oluşan veri havuzlarında kapsamlı bir lisanslama rejimi kurmak hem ekonomik hem işlem maliyetleri bakımından gerçekçi değildir. Bu nedenle geliştiricilerin büyük bölümü fiiliyatta eser sahiplerinden izin almadan hareket etmektedir. Bugün dünya genelinde açılan eğitim verisi davalarının ortak noktası da tam olarak budur: Eğitim sürecinde gerçekleşen çoklu ve tekrarlanan kopyalama eylemlerinin büyük ölçüde izinsiz olması¹¹³¹¹⁴.

Eğitim Verisi ve Telif Hakkı İstisnaları

Yapay zekâ geliştiricilerinin, bu kitlesel kopyalama eleştirilerine verdiği temel hukuki yanıt, telif hakkının kapsamını sınırlayan istisna ve sınırlamalara dayanmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu istisnaların hem kapsamı hem de uygulanma biçimi hukuk düzenleri arasında ciddi farklılıklar gösterdiğinden, eğitim verisi şeffaflığına ilişkin düzenlemelerin etkisi de ülkelere göre değişmektedir.

Avrupa Birliği

AB hukukunda üye devletler, telif hakkına ilişkin istisna ve sınırlamaları kapalı bir sistem dâhilinde düzenlemek zorundadır; dolayısıyla, izinsiz çoğaltmaya hangi durumlarda izin verileceği yalnızca mevzuatta açıkça sayılan hâllerle sınırlıdır¹¹⁵.

Dijital Tek Pazarda Telif Hakları Direktifi (Directive on Copyright in the Digital Single Market, DTPTHD (European Union DSM Directive 2019)¹¹⁶

Üretken yapay zekâ eğitime en doğrudan temas eden hükümler, Dijital Tek Pazarda Telif Hakları Direktifi (Directive on Copyright in the Digital Single Market, DTPTHD) kapsamında getirilen metin ve veri madenciliği (text and data mining) istisnalarıdır. Bu istisnalar, “hukuka uygun olarak erişilebilir” eser ve diğer korunan içeriklerin, metin ve veri madenciliği amacıyla çoğaltılmasına ve çıkarılmasına belirli koşullar altında izin verir. Metin ve veri madenciliği kavramı, dijital metin ve veriler üzerinde örüntü, eğilim ve korelasyon çıkarmaya yönelik her türlü otomatik analiz tekniğini kapsayacak şekilde geniş tanımlanmıştır; bu da makine öğreniminin büyük bölümünü hukuken metin ve veri madenciliği istisnası şemsiyesi altına yerleştirmektedir¹¹⁷.

DTPTHD’nin 3. maddesi, metin ve veri madenciliğine ilişkin olarak yalnızca bilimsel araştırma amacıyla kullanılacak özel bir istisna öngörmektedir. Bu düzenleme, istisnadan yararlanabilecek süjeleri de açık biçimde sınırlandırır: İlgili hüküm, yalnızca araştırma kuruluşları ile kültürel miras kurumlarının metin ve veri madenciliği faaliyetlerinde bulunmasına izin verir. Böylece, bilimsel araştırmayı desteklemeyi hedefleyen bu istisnanın kapsamı hem amaç hem de yararlanıcı yönünden dar tutulmuştur. Ticari şirketler, bağımsız geliştiriciler veya bireysel araştırmacılar gibi diğer aktörler, bilimsel araştırma yürütseleler dahi m. 3 kapsamında metin ve veri maden-

[113] WIPO. Artificial Intelligence and Intellectual Property Report. 2023.

[114] EU AI Act Recitals.

[115] Rosati, Eleonora, “Infringing AI: Liability for AI-Generated Outputs Under International, EU, And UK Copyright Law.” *European Journal of Risk Regulation*, 2024, s.5-10.

[116] European Union. Directive (EU) 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market (DSM Directive), 2019.

[117] DSM Directive, 2019.

ciliği yapma yetkisine sahip değildir. Bu nedenle söz konusu hüküm, metin ve veri madenciliği alanında geniş bir serbesti tanımaktan ziyade, belirli kurumsal yapılara özgülenmiş istisnai bir kullanım alanı yaratmaktadır.

3. maddenin dar uygulama alanına rağmen DTPTHD'nin 4. maddesi, metin ve veri madenciliğinin ticari kullanım da dahil olmak üzere çok geniş bir amaç yelpazesinde gerçekleştirilebilmesine imkân tanıyan genel bir istisna getirmiştir. 3. maddeden farklı olarak, bu hüküm araştırma kuruluşlarıyla sınırlı değildir ve özel sektör dahil tüm aktörlerin metin ve veri madenciliği yapabilmesine hukuki zemin sağlar. Ancak bu genişlik, önemli bir sınırlama ile dengelenmiştir: Bir faaliyetin 4. madde kapsamındaki metin ve veri madenciliği sayılabilmesi için hak sahibinin bu kullanıma “makine tarafından okunabilir bir yöntemle” açıkça karşı çıkmamış olması gerekmektedir. Bu sistem İngilizce literatürde opt-out olarak geçmektedir ve tam karşılığıyla Türkçe'ye çevrilmemiştir. Ancak Kişisel Verileri Koruma Kurumu'nun ilgili rehberlerinde ‘pasif rıza yönetimi’ şeklinde çevrilmesi nedeniyle akademik terminolojide yeknesaklık sağlamak amacıyla bu çalışmada da aynı ifade tercih edilecektir.

Başka bir ifadeyle, çevrimiçi olarak erişilebilir bir eser üzerinde hak sahibi, uygun teknik araçlar kullanarak eserini metin ve veri madenciliği amaçlı kullanılmaya karşı rezerve ederse, bu içerik 4. madde istisnasının kapsamı dışına çıkar. Bu mekanizma, literatürde ve hazırlık çalışmalarında genellikle bir tür sözleşme pazarlığı zemini yaratma aracı olarak değerlendirilmiştir. Teorik olarak, hak sahipleri metin ve veri madenciliği kullanımına izin vermemek suretiyle, erişim isteyen geliştiricileri lisans müzakeresine yönlendirebilir ve böylece kullanım karşılığında ekonomik bir karşılık elde edebilir.

Buna rağmen, bu pasif rıza yönetiminin pratik etkinliği oldukça tartışmalıdır. İlk olarak, “makine tarafından okunabilir” bir rezerv işaretinin nasıl konulacağına ilişkin yerleşik ve yaygın kabul gören teknik standartların henüz oluşmamış olması, hak sahiplerinin haklarını nasıl koruyacakları konusunda ciddi belirsizlik yaratmaktadır. Bu durum, AB'nin teknik düzenleme alanındaki tipik yaklaşımıyla da çelişir; zira normatif bir yükümlülük getirilmiş olmasına rağmen, bu yükümlülüğün uygulanabilirliğini sağlayacak teknik protokoller henüz geliştirilmemiştir.

Daha temel sorun ise şudur: Bir eser sahibi, eserinin hangi modellerin eğitiminde kullanıldığını bilmediği sürece, koyduğu pasif rıza yönetimi işaretinin fiilen ihlal edilip edilmediğini denetleme imkânına sahip değildir. Bu bilgi asimetrisi, pasif rıza yönetiminin pratik değerini ciddi biçimde aşındırmakta, hak sahiplerine teorik düzeyde atfedilen pazarlık gücünü büyük ölçüde sembolik hâle getirmektedir. Pasif rıza yönetimi hakkının varlığı ile bu hakkın kullanılabilirliği arasındaki uçurum, DTPTHD 4.madde istisnasının etkinliğini önemli ölçüde sınırlamaktadır.

Tam da bu nedenle, AB Yapay Zekâ Tüzüğü'nün (AI Act) eğitim verisi şeffaflığına ilişkin hükümleri, DTPTHD'nin pasif rıza yönetiminin işleminin ön koşulu olan “bilinirlik” sorununu gidermeye yönelik tamamlayıcı bir mekanizma olarak görülmektedir. Zira hak sahiplerinin hangi modeller tarafından hangi eserlerinin kullanıldığına dair asgari düzeyde bilgiye erişimi olmadan, pasif rıza yönetimi rejiminin fiilen bir koruma sağlaması beklenemez¹¹⁸.

[118] Rosati, 2024, s.5-10.

AB Yapay Zeka Tüzüğü

AB Yapay Zekâ Tüzüğü (YZT), eğitim verisinin telif hukukuna uygun işlenmesini ilk kez doğrudan regülatif bir yükümlülük hâline getirerek, DTPTHD ile yapay zekâ mevzuatı arasında normatif ve bağlayıcı bir köprü kurmaktadır. Bu bağlantının temel dayanaklarından biri YZT'nin Gerekçe metninde açıkça ifade edilmiştir. 105 numaralı paragrafta, yapay zekâ geliştiricilerinin eğitim verisini toplarken DTPTHD m. 3 ve m. 4 kapsamında yer alan metin ve veri madenciliği istisnalarına uygun hareket etmek zorunda oldukları belirtilmektedir. Böylece AB, telif korumasının sadece fikrî mülkiyet rejiminin içinde değil, aynı zamanda yapay zekâ güvenliği ve hesap verebilirliği çerçevesinin de asli bir unsuru olduğunu kabul etmektedir¹¹⁹.

YZT, telif uyumunu yalnızca metin ve veri madenciliği istisnalarına atıfla sınırlamaz; aynı zamanda eğitim verisini kalite yönetimi sisteminin (Quality Management System) bir bileşeni hâline getirir. Özellikle Yüksek Riskli Yapay Zekâ Sistemleri bakımından m. 17 ve m. 18¹²⁰, geliştiricilere eğitim verisinin kaynağı, doğruluğu, bütünlüğü, yanlışlık riski ve hukuki statüsü hakkında dokümantasyon oluşturma yükümlülüğü getirir. Bu çerçevede eğitim verisi, ilk kez “teknik yeterlilik” değil, aynı zamanda hukuki uygunluk bakımından da düzenlenmiş bir kalite unsuru olarak değerlendirilir.

YZT'nin telif hakları bakımından en yenilikçi yönü, genel amaçlı yapay zeka modeli geliştiricilerine) getirilen eğitim verisi şeffaflığı yükümlülüğüdür. 52 numaralı madde uyarınca geliştiriciler, eğitimde kullanılan veri kümelerinin genel kategorilerini, kaynak türlerini ve veri toplama yöntemlerini kamuya açıklamak zorundadır. Bu yükümlülük, DTPTHD madde 4(3)'teki makine tarafından okunabilir pasif rıza yönetiminin başlaması için ön koşuldur; çünkü hak sahipleri, eserlerinin hangi modeller tarafından kullanıldığını bilmeden pasif rıza yönetimi etkinliğini denetleme imkânına sahip değildir.

YZT, telif uygunluğu yükümlülüğünü yalnızca “eğitim verisi” (training data) ile sınırlamaz; doğrulama (validation) ve test (testing) verileri de dâhil olmak üzere model yaşam döngüsünün tüm aşamalarında geçerli kılar. Tüzük; sağlayıcıların, modelin hangi veri kategorileri üzerinde test yapıldığını ve bu verilerin hangi hukuki rejime tabi olduğunu gösteren belgeleri teknik dosyada sunmasını zorunlu kılar (m. 53 ve Ek IV). Böylece telif uygunluğu, model geliştirme sürecinin tüm aşamalarını kapsayan bütüncül bir norm hâline gelmektedir.

YZT, telif ihlallerini yalnızca “hukukî uygunluk” meselesi olarak değil, aynı zamanda bir risk kategorisi olarak değerlendirmektedir. YZT 9. madde kapsamında, yapay zekâ sağlayıcılarının risk yönetimi sistemlerinde; yapay zekâ çıktısının yol açtığı zarar (output harm) türlerini tanımlamasını ve bu riskleri azaltacak teknik ve organizasyon şemasında kurumsal tedbirleri uygulamasını şart koşar. Bu çerçevede ezberleme olgusu ve modelin eğitim verisini çıktıda yeniden üretme kapasitesi doğrudan risk yönetimi sürecinin parçası hâline gelir ve sağlayıcıların bu riski ölçme ve raporlama yükümlülüğünü doğurur.

[119] Rosati, 2024, s.5-10.

[120] European Parliament, 2024.

YZT, telif sorumluluğunu yalnızca eğitim aşamasıyla sınırlı tutmayarak modelin piyasaya sunulmasından kullanımına kadar uzanan tüm dağıtım zincirine yaymaktadır. Bu kapsamda model sağlayıcıları, ürün yöneticileri ve sistem entegratörleri nihai kullanıcılar için hazırladıkları tüm belgelerde telif hukukuna uyuma ilişkin açık ve yönlendirici bilgiler sunmakla yükümlüdür. Tüzüğün 55. ve 56. maddeleri, özellikle temel model sağlayıcılarının aşağı akıştaki aktörleri “kullanım sınırlamaları”, “telif riski” ve “uygun kullanım şartları” konusunda bilgilendirmesini zorunlu kılarak, telif korumasının yalnızca eğitim verisinin işlenmesiyle sınırlı olmadığı; modelin dağıtımı, bütünleşmesi ve kullanımına ilişkin aşamaların tamamında geçerli olan bütüncül bir yükümlülük rejimi öngörmektedir.

YZT, sentetik veri kullanımını teşvik etmekle birlikte bunun telif sorumluluğunu ortadan kaldırmadığını vurgular. Çünkü sentetik veri, çoğu durumda telifli içerikle eğitilmiş modeller tarafından üretildiğinden türev nitelik taşıyabilir ve korunan unsurları içerebilir. Bu nedenle sentetik veri, telif ihlallerinden otomatik olarak muaf bir kategori değildir; hukuki değerlendirme, verinin üretim zinciri ve orijinal veri setiyle bağlantısı dikkate alınarak yapılmalıdır.

Amerika Birleşik Devletleri

ABD’de ise tartışmanın ağırlık noktası, açık uçlu bir istisna olan “adil kullanım (fair use)” doktrini üzerindedir. Adil kullanım, önceden sınırlı sayıda faaliyet saymak yerine, her somut olayda kullanımın “adil” olup olmadığını, dört temel kriter üzerinden değerlendiren bir mekanizmadır: Kullanımın amacı ve niteliği, eserin türü, kullanılan kısmın esere göre miktarı ve önemi ve kullanımın eserin potansiyel pazarı veya değerine etkisi. Son yirmi yılda Amerikan federal yargısı, özellikle “kullanım amacı ve niteliği” faktörünü ve bunun alt unsuru olan “transformative use” (dönüştürücü kullanım) kavramını merkeze almış; makine tarafından yapılan geniş ölçekli dijital kopyalama işlemlerinin dönüştürücü olup olmadığını değerlendirdiği önemli iki içtihat ortaya koymuştur¹²¹.

Üretken yapay zeka modelleri için, telifli eserlerin üretken bir modelin eğitiminde kullanılmasının hangi koşullarda “adil kullanım” sayılacağı net değildir. Bununla birlikte son yirmi yıldaki içtihat, özellikle ilk faktör olan “amaç ve nitelik” unsurunu ve bu kapsamda dönüştürücü kullanım kriterini öne çıkarmıştır. Bir kullanım, esere yeni bir ifade, anlam veya mesaj ekliyor ve önceki kullanım bağlamından farklı, toplumsal olarak faydalı bir amaç taşıyorsa, dönüştürücü olarak kabul edilmektedir.

HathiTrust ve Google Books İchtihatları: Dijital Kopyalamanın Adil Kullanım Olarak Kabul Edildiği Dönem

ABD’de makine tarafından yapılan geniş ölçekli çoğaltmanın adil kullanım kapsamında değerlendirildiği ilk büyük karar Authors Guild v. HathiTrust¹²² (2014) olmuştur. Mahkeme, üniversitelerin milyonlarca kitabı dijitalleştirerek tam metin arama (full-text search) işlevi oluşturmasını dönüştürücü kabul etmiştir. Mahkeme, dijital kopyalamanın kitabın geleneksel “okunma” amacından tamamen farklı bir fonksiyon yarattığını; indeksleme ve erişilebilirlik amaçlarının telif sahibinin pazarını ikame etmediğini vurgulamıştır.

[121] Samuelson, 2011.

[122] Authors Guild v. HathiTrust, 755 F.3d 87 (2d Cir. 2014).

Bu yaklaşım, bir yıl sonra Authors Guild v. Google, Inc.¹²³ kararında daha da pekişmiştir. Mahkeme, Google'ın milyonlarca telifli kitabı tarayıp veri tabanında saklamasını; kullanıcıya yalnızca kısa snippet¹²⁴ bölümleri göstermesini dönüştürücü kullanım olarak değerlendirmiştir. Mahkeme, Google'ın kitabın yerine geçecek bir hizmet sunmadığını, aksine "araştırılabilirlik" sağlayan yeni bir işlev yaratıldığını ve bu nedenle tam kopyalamanın teknik olarak zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Bu iki karar, geniş ölçekli dijital kopyalamanın dönüştürücü kabul edilebileceğini ve bu nedenle adil kullanım kapsamında hukuka uygun olabileceğini ortaya koymuştur. Ancak bu içtihatlar, arama/indeksleme işlemlerine dayandığından, çıktı üreten üretken yapay zekâ modellerinin yaratacağı hukuki sorunlara tam olarak cevap vermemektedir¹²⁵¹²⁶.

Bu İçtihadın Devamında Güncel Davaların Konumlanması

Son dönemde açılan büyük davalar, adil kullanım doktrininin üretken yapay zekâ bağlamındaki sınırlarını belirlemesi açısından kritik öneme sahiptir. Bu davalar, Hat-hiTrust (2014) ve Google Books (2015) kararlarından farklı olarak, artık yalnızca makine tarafından yapılan kopyalamayı değil, çıktı temelli ihlal, pazar ikamesi, ezberleme kapasitesi ve ticari kullanım yoğunluğu gibi yeni faktörleri gündeme getirmektedir.

New York Times'ın OpenAI ve Microsoft'a karşı açtığı dava¹²⁷, üretken yapay zekâ alanında adil kullanım doktrininin sınırlarını yeniden tanımlama potansiyeli taşıyan ilk büyük yargısal süreçlerden biridir. Gazete, ChatGPT modellerinin haber içeriklerini birebir veya anlamca çok yakın şekilde yeniden ürettiğini gösteren örneklerle dayanarak hem eğitim sürecinde izinsiz çoğaltma hem de ezberleme kaynaklı çıktı temelli ihlal iddialarında bulunmaktadır. Böylece federal mahkemelerin üretken yapay zekâ modellerinin yalnızca eğitim aşamasında değil, çıktı üretiminde de doğrudan telif sorunlarını ilk kez kapsamlı biçimde değerlendirmesi gerekecektir¹²⁸.

Davanın merkezindeki ilk hukuki mesele, haber metinlerine özgü dil, üslup ve kompozisyonun telif hukukunda korunan "ifade" (expression) alanına ne ölçüde dahil olduğu sorusudur. Bu nokta, üretken modeller tarafından yeniden üretilen içeriklerde hangi öğelerin "bilgi" düzeyinde kaldığı ve hangi öğelerin "özgün ifade" olarak ihlal teşkil ettiği tartışmasını doğrudan şekillendirmektedir. İkinci temel mesele, ChatGPT çıktılarının gazetecilik pazarında ikame etkisi oluşturup oluşturmadığıdır. Fair use doktrininin dördüncü faktörü olan "pazar etkisi", generatif modellerin haber içeriklerini yeniden üretmek suretiyle orijinal eserin ekonomik değerini azaltıp azaltmadığının belirlenmesinde kritik öneme sahiptir. Mahkemenin, üretken yapay zekâ çıktılarının fiilî bir pazar ikamesi yaratıp yaratmadığını hem ekonomik hem hukuki boyutlarıyla tartışması gerekecektir. Üçüncü tartışma başlığı, Google Books kararında kullanılan snippet analizinin üretici modeller için uygulanabilir olup olmadığını kapsamaktadır. Google Books'ta mahkeme, tam kopyalama yapılmasına rağmen kullanıcıya yalnızca sınırlı kesitler sunulduğu gerekçesiyle işlemi dönüştürücü kullanım saymıştı. Oysa New York Times davasında sorun, modelin doğrudan metnin kendisini veya ona çok

[123] Authors Guild v. Google, Inc., 804 F.3d 202 (2d Cir. 2015).

[124] "Snippet", bir eserden yalnızca çok sınırlı ve kısa bir bölümün gösterilmesini ifade eder; genellikle birkaç kelime, cümle veya cümle parçasından oluşur ve kullanıcıya eserin bütününe erişim imkânı sağlamaz. Arama sonuçlarında bilgi verme amacıyla sunulan bu kısa ön izlemeler, tam ikame etkisi yaratmadığı ve eserin piyasa değerine zarar vermediği ölçüde dönüştürücü kullanım olarak değerlendirilmektedir.

[125] Samuelson, 2011.

[126] Authors Guild v. Google, Inc., 804 F.3d 202 (2d Cir. 2015).

[127] New York Times Co. v. OpenAI & Microsoft, No. 1:23-cv-11195 (S.D.N.Y. 2023).

[128] Madigan, Kevin. "Top Takeaways from Order in the Andersen v. Stability AI Copyright Case", *Copyright Alliance*, 2024.

yakın ifadeleri yeniden üretebilmesidir. Bu yönüyle dava, snippet doktrininin sınırlarını önemli ölçüde zorlamaktadır¹²⁹.

Bütün bu boyutlarıyla New York Times v. OpenAI & Microsoft davası, Amerikan telif hukukunun generatif yapay zekâ çağındaki ilk kapsamlı “stres testi”ni temsil etmektedir. Verilecek karar hem dönüştürücü kullanım analizinin geleceği hem de üretken modellerin eğitim/çıktı süreçlerinin telif hukuku içindeki konumunun belirlenmesi açısından belirleyici olacaktır¹³⁰.

Türkiye

Türkiye bakımından, üretken yapay zekâ modellerinin eğitim verisi olarak telifli içerikleri kullanmasına ilişkin açık bir düzenleme bulunmamaktadır. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK), metin ve veri madenciliği, makine öğrenimi, yapay zekâ eğitimi gibi süreçleri özel olarak ele almadığı için mevcut sistem tamamen klasik telif hakları çerçevesinin genel hükümlerine göre işletilmektedir¹³¹. Bu çerçevede, eğitim sürecinde gerçekleştirilen çoklu ve otomatik kopyalama işlemlerinin FSEK m. 22 anlamında bir “çoğaltma” fiili oluşturduğu açıktır¹³²; ancak bu kullanımın hangi koşullarda hukuka uygun sayılabileceğine ilişkin bir istisna rejimi mevcut değildir.

Diğer bir ifadeyle, Türkiye’de metin ve veri madenciliğine ilişkin bir istisna bulunmadığı için, telifli eserlerin yapay zekâ eğitiminde kullanımı esasen hak sahibinin iznine tabidir. Bununla birlikte, milyonlarca eseri kapsayan veri havuzlarının pratikte lisanslanmasının imkânsız yakın olması hem geliştiriciler hem de hak sahipleri açısından fiilî bir hukuki boşluk yaratmaktadır. Üretken yapay zekâ modellerinin Türkiye’de geliştirilmesi veya Türkiye’ye sunulması durumunda, eğitim verisinin Türkiye’de mi yoksa yurt dışında mı işlendiği sorusu da sorumluluğun tespitini daha karmaşık hâle getirmektedir; zira FSEK bakımından kopyalamanın gerçekleştiği yer önemlidir¹³³.

Türkiye, bu meselede AB modeline yakınlaşma eğilimi gösterse de (özellikle Dijital Pazarlar/Dijital Hizmetler yaklaşımının benimsenmesi, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’nun AB standartlarına uyumlu hale getirilmesi gibi gelişmeler ışığında), henüz DTPTHD’de tanımlandığı gibi benzer bir metin ve veri madenciliği istisnası veya pasif rıza yönetimi benimsememiştir. Bu durum, Türkiye’yi ABD’nin geniş yorumlanan adil kullanım doktrininden de AB’nin sistematik text-and-data mining yaklaşımından da ayrı bir konuma yerleştirmektedir¹³⁴.

Ayrıca Türkiye’deki yargı pratiği, henüz üretken yapay zekâyâ ilişkin telif uyumsuzluklarıyla karşılaşmamıştır. Ancak mevcut doktrin ve FSEK’in lafzı dikkate alındığında, mahkemelerin katı bir çoğaltma testi uygulaması ve AB’ye benzer şekilde “korunan ifade” vurgulu bir yaklaşım benimsemesi kuvvetle muhtemeldir. Bunun doğal sonucu olarak, Türkiye’nin mevcut mevzuat çerçevesi, üretken yapay zekâ geliştiricileri açısından yüksek hukuki risk taşıyan bir görünüm sunmaktadır. Görüldüğü üzere

[129] Samuelson ,2011.

[130] Madigan, 2024.

[131] Aktürk, Emrah. “Telif Hakkının Yapay Zeka Ürünleri Açısından Değerlendirilmesi”, *Çukurova Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2024, s.200.

[132] Kılıçoğlu, Ahmet M. *Fikri Haklar (Sınai Mülkiyet Kanunu’na Göre)*, 9.Baskı, Ankara, 2023, s.254-255.

[133] 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK).

[134] Şıracı, Sertel. «Yapay Zekâ Eğitiminde Eserlerin Girdi Olarak Kullanılmasının Telif Hakları Açısından İncelenmesi», *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.32, S.4, 2024, s.2477-2479.

gerek AB'deki kapalı istisna rejimi, gerek ABD'deki açık uçlu adil kullanım yaklaşımı, gerekse Türkiye'deki düzenleme eksenli belirsizlik dikkate alındığında, üç hukuk sisteminde de eğitim verisine ilişkin telif istisnalarının uygulanışı bakımından yeknesak bir çerçeve bulunmamaktadır.

Eğitim Verisi Şeffaflığının Farklı Etkileri

Eğitim verisinin hukuki statüsüne ilişkin tartışmalar, dünya genelindeki telif istisnalarının yapısal farklılıkları nedeniyle oldukça parçalı bir görünüm arz etmektedir. Bir hukuk düzeninde eğitim sırasında yapılan kopyalama “telif bakımından ilgili” bir işlem sayılırken, başka bir sistemde aynı teknik süreç geniş istisnalar çerçevesinde hukuken nötr kabul edilebilmektedir. Dolayısıyla eğitim verisi şeffaflığına ilişkin herhangi bir düzenlemenin etkisi, yalnızca şeffaflığın kendisine değil, o şeffaflığın oturduğu telif mimarisine de sıkı sıkıya bağlıdır.

Amerika örneği bu farklılığın en belirgin yansımalarını sunmaktadır. Adil kullanım doktrini, izinsiz çoğaltma eylemini dört faktör üzerinden değerlendiren esnek bir yapı sunduğundan¹³⁵, şeffaflık çoğu durumda hak sahiplerine “kullanıma itiraz etme” imkânı sağlamaz. Eğitim verisinin açığa çıkması, daha ziyade kamuoyu denetimini, akademik incelemeyi ve pazar etkisine ilişkin ekonomik analizleri kolaylaştıran bir şeffaflık işlevi görmektedir. Dolayısıyla şeffaflık, ABD'de lisanslama gücünü değil, hesap verebilirliği artıran bir kontrol aracıdır.

Buna karşılık Avrupa Birliği'nde tablo oldukça farklıdır. DTPTHD'nin 4(3) maddesi, hak sahiplerine dijital içerik üzerinde makine tarafından okunabilir bir “hak saklıdır” işareti koyarak ticari kullanımına itiraz etme yani pasif rıza yönetimi olanağı tanımaktadır. Bu nedenle eğitim verisinin açıklanması, AB'de yalnızca denetim fonksiyonu görmez; doğrudan hak sahibinin lisanslama gücünü, pazarlık pozisyonunu ve tazminat talep edebilme imkânını etkiler. Nitekim AB Yapay Zekâ Tüzüğü'nün şeffaflık hükümleri de pasif rıza yönetiminin pratikte işleyebilmesi için eğitim verisinin asgari düzeyde görünür hâle getirilmesini zorunlu kılmaktadır¹³⁶.

Bu bağlamda, uluslararası düzeyde sıklıkla dile getirilen “şeffaflık her yerde aynı sonucu üretir” varsayımı gerçeği yansıtmamaktadır. Telif istisnasının kapsamı, pasif rıza yönetim yetkisinin bulunup bulunmaması ve mahkemelerin ezberleme tekniğine yaklaşımı şeffaflığın hak sahiplerine sağlayacağı hukuki faydayı doğrudan biçimlendiren unsurlardır. Bu nedenle şeffaflık, AB'de lisanslama ve hak takibi işlevi görürken, ABD'de daha çok kamu yararı eksenli bir kontrol mekanizması olarak işlemektedir.

Şeffaflığın etkisini belirleyen bir diğer boyut, ezberlemeden kaynaklı çıktı ihlalleridir. Eğitim sürecinde gerçekleşen kopyalama ile modelin çıktılarında tekrar ortaya çıkan korunan unsurlar arasındaki ayırım, şeffaflığın hem eğitim verisi hem de çıktı analizi bakımından zorunlu bir araç hâline geldiğini göstermektedir. Eğitim verisinin yapısı, modelin hangi eserleri hangi yoğunlukta işlediğini; çıktıların incelenmesi ise modelin bu eserleri ne ölçüde yeniden üretebildiğini ortaya koyar. Dolayısıyla şeffaflık hem eğitim sürecindeki çoğaltmanın izlenebilirliğini hem de çıktı temelli ihlallerin tespitini mümkün kılan çift yönlü bir fonksiyona sahiptir.

[135] Şıracı, s.2470- 2475.

[136] European Parliament, 2024.

Nihayetinde, eğitim verisi şeffaflığı, üretken yapay zekâ modellerine ilişkin telif tartışmalarında basit bir teknik gereklilik değil; ulusal telif rejimlerinin yapısına göre anlamı ve etkisi değişen, normatif açıdan çok katmanlı bir düzenleme aracıdır. Bu nedenle ilerleyen bölümde ele alınacak politika önerilerinin, yalnızca şeffaflığın “nasıl sağlanacağına” değil, o şeffaflığın hangi telif ekosistemi üzerinde hangi sonuçları doğurduğuna odaklanması gerekmektedir.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu bölümde, önceki kısımlarda ortaya konan teknik ve hukuki çerçeve temelinde, özellikle Türkiye bakımından ama aynı zamanda AB ve ABD ile etkileşimi gözetilen¹³⁷ bir politika yol haritası önerilmektedir.

Bu çerçevede ilk öneri, kısa vadede “yumuşak hukuk” araçlarının güçlendirilmesidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kişisel Verileri Koruma Kurumu ve ilgili düzenleyici otoritelerin ortak bir yorum rehberi yayımlaması; eğitim sırasında yapılan teknik kopyalamaların FSEK m. 22 anlamındaki niteliğini açıklığa kavuşturacak, pasif rıza yönetimi benzeri itiraz mekanizmalarının nasıl konumlandırılabilmesine dair asgari bir koordinasyon sağlayacaktır. Yargı mensupları ve bilirkişiler için teknik eğitim programları düzenlenmesi de uygulamadaki öngörülebilirliği artıracaktır.

İkinci öneri, orta vadede FSEK’te metin ve veri madenciliğine özgü bir istisna oluşturulmasıdır. AB’deki DTPTH m. 3- 4 modeli, Türkiye’ye uyarlanabilir¹³⁸; ancak yerel sektörlerin (basın, müzik, görsel-işitsel içerik gibi) ihtiyaçları ayrıca gözetilmelidir. Bu kapsama, hak sahiplerinin eserlerinin yapay zekâ eğitiminde kullanılmasına itiraz edebileceği pasif rıza yönetimi mekanizmasının telif rejimine uyarlanması da dâhil edilebilir. Mevcut bireysel lisanslama pratiklerinin milyonlarca eser bakımından uygulanabilir olmadığı düşünüldüğünde, geniş yetkili kolektif lisanslama modelleri veya belirli sektörlerde zorunlu lisans benzeri araçlar işlem maliyetlerini düşürebilir.

Üçüncü öneri, eğitim verisi şeffaflığının kurumsallaştırılmasıdır. Genel amaçlı yapay zekâ modelleri için geliştiricilerin en azından eğitim verisinin kaynak kategorilerini, kamuya açık veri setleri ile lisanslı veri setlerinin oranlarını ve pasif rıza yönetimi kapsamında hariç tutulan içerikleri özetleyen bir “eğitim verisi bilgi notu” yayımlaması zorunlu hâle getirilebilir. Bu bilgiler ticari sırları ifşa etmeyecek şekilde meta veri düzeyinde tanımlanmalıdır. Buna ek olarak, telif ve veri koruma denetimlerini yürütmek üzere uzman bir birim oluşturulması, hem hak sahiplerine etkin koruma sağlar hem de geliştiriciler için net bir uyum rotası çizer¹³⁹¹⁴⁰.

Dördüncü öneri, hak sahiplerinin güçlendirilmesi ve uluslararası uyumun sağlanmasıdır. Basın kuruluşları, fotoğraf ajansları ve yayınevlerinin lisans anlaşmalarının kaydedileceği dijital bir “Eğitim Verisi Lisans Sicili” kurulması, uyuşmazlıklarda delil niteliğini güçlendirecektir. Ayrıca Türkiye’nin AB Yapay Zekâ Tüzüğü ve WIPO çalışmalarına aktif katılımı, yerel mevzuat reformunun yönünü belirleyecek; kamu tarafından finanse edilen veri setlerinin kontrollü biçimde erişime açılması ise inovasyon ve rekabetçilik açısından kritik bir adım olacaktır.

[137] Yılmaztekin, Hasan Kadir. *Yapay Zekânın Eser Sahipliği*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s. 280-283.

[138] Şuluk, Cahit. “Dijitalleşmenin ve Özellikle Yapay Zekânın Çıkardığı Telif Sorunları ve Çare Arayışları.” *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S.2, 2025, s. 964

[139] Buick, s.183-188.

[140] Mantegna, s.5.

SONUÇ

Bu çalışma, üretken yapay zekâ modellerinin eğitim sürecinin, teknik düzeyde masum görünen veri işleme adımlarını telif hukuku bakımından son derece tartışmalı hâle getirdiğini ortaya koymuştur. Derin öğrenme mimarilerinin ölçek ve ezberleme kapasitesi, eğitim sırasında gerçekleşen çoklu kopyalama eylemlerinin “çoğaltma” olarak nitelendirilmesini ve bu işlemler için bir hukuki dayanak aranmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Eğitim verisi şeffaflığına yönelik artan talepler, yalnızca hak sahiplerinin eserlerinin kullanılıp kullanılmadığını öğrenme ihtiyacıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda yapay zekâ pazarındaki bilgi asimetrisinin ve toplumsal önyargıların yeniden üretimi tehlikesinin fark edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Karşılaştırmalı analiz, AB’nin kapalı istisna rejimi ile pasif rıza yönetimine dayalı modelinin, ABD’nin esnek fakat öngörülemez adil kullanım doktrini ve Türkiye’nin düzenleme eksenli belirsizliğiyle keskin biçimde ayrıştığını göstermiştir. Bu karmaşık yapı, eğitim verisi şeffaflığının her hukuk düzeninde farklı sonuçlar üretmesine yol açmakta; şeffaflığın kimi zaman lisanslama gücünü, kimi zaman ise yalnızca hesap verebilirliği güçlendiren bir araç olarak işlemesine neden olmaktadır.

Son bölümde ortaya konan politika önerileri, bu ekosistem içerisinde özellikle Türkiye bakımından kademeli, uyumlu ve öngörülebilir bir çerçeve inşa etmeyi amaçlamaktadır. Nihai hedef, inovasyonu bütünüyle bastırmayan ve telif hakkı sahiplerinin meşru çıkarlarını ve kamu yararını gözeten dengeli bir veri rejimi kurmaktır.

KAYNAKÇA

- Aktürk, Emrah. "Telif Hakkının Yapay Zekâ Ürünleri Açısından Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2024, s.192-235.
- Andersen v. Stability AI Ltd., 700 F. Supp. 3d 853 (N.D. Cal. 2023).
- Authors Guild v. Google, Inc., 804 F.3d 202 (2d Cir. 2015).
- Authors Guild v. HathiTrust, 755 F.3d 87 (2d Cir. 2014).
- Bender, Emily M./ Gebru, Timnit/ McMillan-Major, Angelina/ Shmitchell, Shmargaret. "On the Dangers of Stochastic Parrots: Can Language Models Be Too Big?", *Association for Computing Machinery Digital Library*, 2021, s.610-623.
- Buick, Adam. "Copyright and AI Training Data- Transparency to the Rescue?", *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, vol. 20, no. 3, 2025, s. 182-192.
- Carlini, Nicholas/ Tramer, Florian/ Wallace, Eric/ Jagielski, Matthew/ Herbert-Voss, Ariel/ Lee, Katherine/ Roberts, Adam/ Brown, Tom/ Song, Dawn/ Erlingsson, Ulfar/ Oprea, Alina/ Raffel, Colin. "Extracting Training Data from Large Language Models", *30th USENIX Security Symposium*, 2021.
- Erdoğan, İrmak. "Diving into the Iceberg: Establishing Transparency in AI for Law Enforcement." *European Papers*, 2024.
- European Union. Directive (EU) 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market (DSM Directive), 2019.
- European Parliament. EU AI Act: First Regulation on Artificial Intelligence. 2024.
- European Commission. AI Act Proposal. 2021.
- Goodfellow, Ian/ Bengio, Yoshua/ Courville, Aaron. *Deep Learning*. The MIT Press, 2016.
- Kılıçoğlu, Ahmet M. *Fikri Haklar (Sinai Mülkiyet Kanunu'na Göre)*, 9.Baskı, Ankara, 2023.
- Madigan, Kevin. "Top Takeaways from Order in the Andersen v. Stability AI Copyright Case", *Copyright Alliance*, 2024.
- Mantegna, Micaela. "Why Copyright Is Not the Right Policy Tool to Deal with Generative AI." *Yale Law Journal*, 2024.
- New York Times Co. v. OpenAI & Microsoft, No. 1:23-cv-11195 (S.D.N.Y. 2023).
- Noti-Victor, Jacob. "Regulating Hidden AI Authorship." *Virginia Law Review*, vol.111, no.1, 2024.
- OECD. "AI Transparency and Accountability Report", 2021.
- OECD. "Sharing Trustworthy AI Models With Privacy-Enhancing Technologies", *OECD Artificial Intelligence Papers*, 2025.
- Rosati, Eleonora. "Copyright Exceptions and Fair Use Defences for AI Training Done for "Research" and "Learning," or the Inescapable Licensing Horizon", *European Journal of Risk Regulation*, 2025, s.961- 984.
- Rosati, Eleonora. "Infringing AI: Liability for AI-Generated Outputs Under International, EU, And UK Copyright Law." *European Journal of Risk Regulation*, 2024.
- Sag, Matthew. "Copyright Safety for Generative AI." *Houston Law Review*, 2023.
- Salazar, Maria Elvira. "No AI Fraud Act." *U.S. House of Representatives*, Jan. 2024.
- Samuelson, Pamela. "The Google Book Settlement as Copyright Reform", *Wisconsin Law Review*, 2011, s.480-562.
- Suluk, Cahit. "Dijitalleşmenin ve Özellikle Yapay Zekânın Çıkardığı Telif Sorunları ve Çare Arayışları." *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S.2, 2025, s. 951-970
- Şıracı, Sertel. «Yapay Zekâ Eğitiminde Eserlerin Girdi Olarak Kullanılmasının Telif Hakları Açısından İncelenmesi», *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.32, S.4, 2024, s.2461-2485.
- Teilmann-Lock, Stina/ Savin, Andrej. "Beyond the AI-Copyright Wars: Towards European Dataset Law?", *Computer Law & Security Review*, 2025.
- Thaler v. Perlmutter, 687 F. Supp. 3d 140 (D.D.C. 2023).
- Türkiye. 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK).
- WIPO. Artificial Intelligence and Intellectual Property Report, 2023.

Yaprak, Burak. "Generative Artificial Intelligence in Marketing: The Invisible Danger of AI Hallucinations", *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 8(2), 2024, s.133-158. <https://doi.org/10.7596/jebm.1588897>

Yılmaztekin, Hasan Kadir. *Yapay Zekânın Eser Sahipliği*, 1.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.

METİN VE VERİ MADENCİLİĞİ İSTİSNALARI: 5846 SAYILI FSEK İLE AB 2019/790 DİREKTİFİ'NİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi M. Şevki KARADUMAN

Yalova Üniversitesi

ORC-ID: 0009-0005-8872-6678

ÖZET

Bu çalışmada, dijital ortamlarda depolanan metin, görsel, ses ve sayısal verilerin otomatik olarak işlenmesi ve analiz edilmesi yoluyla yeni bilgi ve içgörüler elde eden metin ve veri madenciliği (Text and Data Mining – TDM) yöntemlerinin, Türkiye ile Avrupa Birliği mevzuatı çerçevesinde nasıl düzenlendiği karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

Öncelikle, AB 2019/790 sayılı Telif Direktifi'nin Madde 3 ile kamuya açık araştırma kuruluşlarına sağladığı “zorunlu TDM istisnası” ve Madde 4 ile ticari dâhil tüm kullanıcılar için teklif edilen “isteğe bağlı TDM istisnası” detaylandırılacaktır. Madde 3 kapsamında, üniversiteler ve araştırma enstitüleri telif sahibinin açık izni veya telif ücreti ödemeksizin TDM faaliyeti yürütebilirken; Madde 4, ticari amaçlı kullanımlarda eser sahiplerine “adil bir karşılık” öngörmek suretiyle daha esnek bir rejim sunmaktadır. AB uygulamasında bu düzenlemeler, sınırlar ötesi işbirliklerini ve ölçek ekonomilerinden yararlanmayı kolaylaştırmakta, araştırma altyapısının etkinliğini artırmaktadır.

Karşıt olarak, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) altında metin ve veri madenciliğine özel bir istisna bulunmamaktadır. FSEK'in Madde 30 (özel kullanım), Madde 31 (alıntı) ve Madde 32 (eğitimarştırma) hükümleri, bireysel veya sınırlı eğitimarştırma faaliyetleri için çoğaltma ve alıntıya imkân tanımakta; ancak toplu, makine destekli analiz süreçlerini kapsam dışı bırakmaktadır. Bu durum, araştırmacıları ve kurumları tek tek lisans görüşmelerine yönlendirerek işlem maliyetlerini ve proje sürelerini artırmakta; yenilikçilik hızını düşürmekte ve uluslararası projelerde rekabet dezavantajı yaratmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde, Türkiye'deki bu boşluğu doldurmak üzere önerilebilecek çözümler tartışılmaktadır: kurumsal toplu lisans (blanket license) modelleri, araştırma konsorsiyumları arasında oluşturulacak ön anlaşmalar (memorandum of understanding), ve FSEK'e dayalı yeni bir kolektif hak yönetimi mekanizması olarak “TDM telif havuzu” kurulması gibi seçenekler değerlendirilmiştir. Bu önerilerin, hem yasal belirsizlikleri azaltarak dijital araştırma ekosisteminin verimliliğini yükseltmesi hem de Türkiye'nin küresel bilimsel işbirliklerinde rekabet gücünü artırması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Metin ve Veri Madenciliği (TDM), FSEK, 2019/790 sayılı AB Telif Direktifi, Zorunlu ve İsteğe Bağlı İstisnalar, Dijital Araştırma Ekosistemi

TEXT AND DATA MINING EXCEPTIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TURKEY'S LAW NO. 5846 (FSEK) AND EU DIRECTIVE 2019/790

ABSTRACT

This paper examines how Text and Data Mining (TDM)—the automated processing and analysis of large-scale digital text, image, audio, and numeric datasets to extract new patterns and insights—is regulated under Turkish law and European Union law. Under Directive (EU) 2019/790, the EU establishes a dualtrack TDM regime. Article 3 creates a mandatory research exception, allowing publicly funded research institutions and libraries to perform TDM without seeking permission or paying remuneration to rightsholders. Article 4 introduces an optional exception that extends TDM rights to all users, including commercial entities, provided that Member States may require “fair compensation” for rightsholders. Together, these carveouts remove legal uncertainty, lower transaction costs, and promote crossborder collaboration and economies of scale across the EU's digital research ecosystem.

By contrast, Turkey's Law No. 5846 on Intellectual and Artistic Works (FSEK) offers no dedicated TDM exception. Instead, machineaided bulk analysis must fit within a patchwork of narrow exceptions: the privateuse exception permits reproduction solely for personal use; the quotation exception allows only limited, proportional excerpts that do not compromise a work's integrity; and the educational and scientific purposes exception enables restricted use in teaching or research under peruser limits. In practice, these provisions force Turkish researchers and institutions to negotiate separate licenses with each rightsholder, inflating transaction costs, prolonging project timelines, and undermining participation in international consortia. The resulting inefficiencies slow innovation, weaken the global competitiveness of Turkish scholarship, and reduce Turkey's influence in the digital economy.

To address these shortcomings, the paper explores several solutions tailored to Turkey's legal framework. It argues that institutional blanket licensing agreements with major publishers could secure TDM rights en masse. Prenegotiated memoranda of understanding among universities, research centers, and rightsholders could define access and compensation terms in advance. Finally, establishing a collective rightsmanagement “TDM licensing pool” under FSEK could centralize rights clearance, streamline access, and foster a more dynamic digital research ecosystem.

Keywords: Text and Data Mining; FSEK; Directive (EU) 2019/790; Mandatory and Optional Exceptions; Digital Research Ecosystem.

GİRİŞ

Dijital çağın getirdiği bilgi patlaması, veri analizi yöntemlerinin önemini giderek artırmaktadır. Bu bağlamda, metin ve veri madenciliği (Text and Data Mining - TDM), büyük veri setlerinden anlamlı bilgi, desen ve içgörüler elde edilmesini sağlayan kritik bir teknoloji olarak öne çıkmaktadır.¹⁴¹ TDM, bilimsel araştırmadan endüstriyel inovasyona kadar geniş bir yelpazede yeni keşiflerin önünü açmakta ve rekabet avantajı

[141] Atalay, Muhammet / Çelik, Enes. “Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ Ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 22, 2017, s. 155.

sağlamaktadır¹⁴². Özellikle yapay zeka (YZ) ve makine öğrenimi sistemlerinin geliştirilmesi için TDM, eserlerin girdi olarak kullanılması yoluyla sistemlerin eğitilmesi açısından vazgeçilmez bir role sahiptir. YZ sistemlerinin eğitimi için büyük veri setleri, telif hakkıyla korunan eserleri içerebildiğinden, TDM faaliyetleri fikri mülkiyet hukuku, özellikle de telif hakkı hukuku ile kaçınılmaz bir kesişim noktası oluşturmaktadır.¹⁴³

Bu kesişim, TDM süreçlerinin Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) kapsamındaki “çoğaltma” hakkını ihlal etme potansiyeli taşıması nedeniyle önemli hukuki gerilimlere yol açmaktadır.¹⁴⁴ Zira TDM faaliyetleri, genellikle telif hakkı korumasına tabi eserlerin dijital kopyalarının oluşturulmasını ve bu kopyalar üzerinde analizler yapılmasını gerektirmektedir. Bu durum, eser sahiplerinin hakları ile araştırma ve inovasyonun teşviki arasındaki hassas dengeyi gündeme getirmektedir. Uluslararası alanda, bu dengeyi sağlamak amacıyla telif hakkı mevzuatlarında TDM’ye özel istisnalar ve sınırlamalar getirilmiştir.¹⁴⁵ Özellikle Avrupa Birliği (AB), 2019/790 sayılı Dijital Tek Pazar Direktifi (DSM Direktifi) ile TDM faaliyetlerini kolaylaştıracak kapsamlı düzenlemeler getirerek bu alandaki yasal belirsizliği büyük ölçüde gidermiştir.¹⁴⁶

Ancak Türk hukukunda FSEK kapsamında TDM faaliyetlerine özgü açık bir istisnanın bulunmaması, önemli bir yasal boşluk yaratmaktadır. Mevcut genel istisnaların (şahsi kullanım, iktibas, eğitim ve araştırma amaçlı seçme ve toplama eserler gibi) TDM’nin doğasına ve gereksinimlerine yeterince yanıt verememesi, Türkiye’deki araştırmacılar ve inovasyon ekosistemi için ciddi zorluklar doğurmaktadır.¹⁴⁷ Bu yasal boşluk, işlem maliyetlerini artırmakta, proje sürelerini uzatmakta ve Türkiye’nin dijital araştırmalar ile uluslararası projelerdeki rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Özellikle AB ile karşılaştırıldığında, Türkiye’nin bu alandaki mevzuat eksikliği, dijital tek pazarda entegrasyon ve işbirliği potansiyelini sınırlamaktadır.

Bu çalışmanın temel sorunsalı, Türk Fikri Mülkiyet Hukuku’nda (FSEK) metin ve veri madenciliği faaliyetlerine ilişkin yasal bir istisnanın bulunmamasının, Türkiye’nin dijital araştırma ve inovasyon ekosistemi üzerindeki olumsuz etkilerini ve uluslararası rekabette (özellikle AB ile karşılaştırıldığında) yarattığı dezavantajları analiz etmektir. Çalışma, bu yasal boşluğun doğurduğu sorunlara çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın kapsamı, TDM kavramının hukuki açıdan incelenmesi, AB hukukundaki TDM istisnalarının detaylı analizi ve Türk hukukundaki mevcut durumun tespiti ile sınırlıdır. İzlenecek metodoloji, karşılaştırmalı hukuk analizine dayanacaktır; AB mevzuatı ve uygulamaları ile Türk hukuku arasındaki farklar ortaya konularak, Türkiye için uygun çözüm modelleri tartışılacaktır.

Makale, giriş bölümünü takiben şu şekilde yapılandırılmıştır: İlk bölümde, metin ve veri madenciliği kavramı ve telif hukuku açısından önemi açıklanacaktır. İkinci bölümde, Avrupa Birliği hukukunda TDM istisnaları, özellikle 2019/790 sayılı Dijital Tek

[142] Özgenç, Bahadır. *Yapay Zekânın Fikri Mülkiyet Hukuku ile İlişkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, 2024, s. 18.

[143] Şıracı, Sertel. “Yapay Zeka Eğitiminde Eserlerin Girdi Olarak Kullanılmasının Telif Hakları Açısından İncelenmesi”, *SÜHFD*, C. 32, S. 4, 2024, s. 2461-2485; Guadamuz, Andres. “A Scanner Darkly: Copyright Liability and Exceptions in Artificial Intelligence Inputs and Outputs”, *GRUR International*, C. 73, S. 2, 2024, s. 111-127.

[144] Özdal, Mehmet Akif. “Yapay Zekâ ile Oluşturulan Eserlerin Telif Hakkı ve Kişisel Verilerin Korunması”, *Hakkari Review*, C. 7, S. 1, 2023, s. 100.

[145] Şıracı, s. 2480.

[146] Avrupa Parlamentosu ve Konseyi, Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj>, (Erişim Tarihi: 20.06.2025).

[147] Özdal, s. 108.

Pazar Direktifi bağlamında ele alınacaktır. Üçüncü bölümde, Türk hukukunda mevcut durum, FSEK kapsamında TDM faaliyetlerinin sınırları ve yasal boşluğun doğurduğu olumsuz sonuçlar detaylandırılacaktır. Dördüncü ve son bölümde ise Türkiye'nin dijital araştırma ekosistemi için kurumsal toplu lisans, araştırma konsorsiyumları arasında ön anlaşmalar ve "TDM Telif Havuzu" gibi çözüm önerileri sunulacaktır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın ana bulguları özetlenerek, gelecekteki yasal düzenlemeler için politika tavsiyeleri sunulacaktır.

METİN VE VERİ MADENCİLİĞİ KAVRAMI VE TELİF HUKUKU AÇISINDAN ÖNEMİ

Metin ve Veri Madenciliğinin Tanımı ve İşleyişi

Dijitalleşen dünyada bilginin hacmi ve karmaşıklığı artarken, bu devasa veri yığınlarından anlamlı içerik ve içgörüler elde etme ihtiyacı, metin ve veri madenciliği (Text and Data Mining - TDM) kavramını merkezi bir konuma taşımıştır. TDM, büyük hacimli ve genellikle yapılandırılmamış dijital metin ve veri setlerinden otomatik olarak bilgi çıkarma, desenleri tanımlama ve yeni içgörüler keşfetme süreçlerini ifade eder. Teknik olarak, TDM; doğal dil işleme (NLP), makine öğrenimi, istatistiksel analiz ve örüntü tanıma gibi çeşitli yöntemleri kullanarak gerçekleştirilen bir dizi otomatik işleme faaliyetini kapsar. Bu süreçte, veri setleri toplanır, temizlenir, yapılandırılır ve ardından algoritmalar aracılığıyla analiz edilerek gizli ilişkiler, trendler veya daha önce keşfedilmemiş bilgiler ortaya çıkarılır.¹⁴⁸ TDM'nin temel amacı, mevcut veriden yeni bilgi ve değer üretmektir.¹⁴⁹ Özellikle yapay zeka (YZ) sistemlerinin, özellikle de üretken YZ'nin (*Generative AI - GenAI*) eğitimi için TDM vazgeçilmezdir; zira bu sistemler, büyük miktarda metin, görsel ve diğer veriyi girdi olarak alarak öğrenme süreçlerini tamamlar ve yeni çıktılar üretebilirler.

TDM Faaliyetlerinin Fikri Mülkiyet Hukuku ile Kesişim Noktaları

TDM faaliyetleri, doğası gereği, fikri mülkiyet hukuku, özellikle de telif hakkı hukuku ile doğrudan bir kesişim içindedir. TDM süreçlerinin çoğu, telif hakkıyla korunan eserlerin (kitaplar, makaleler, görseller, ses kayıtları vb.) dijital kopyalarını oluşturmayı, bu kopyaları depolamayı ve üzerinde analizler yapmayı gerektirir. Türk Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) kapsamında, bir eserin "çoğaltılması", asıl eserden bir veya birden çok kopyasının çıkarılması olarak tanımlanır (FSEK m. 22). TDM bağlamında, bir eserin dijital ortamda okunması, işlenmesi ve analiz edilmesi amacıyla geçici veya kalıcı kopyalarının oluşturulması, çoğaltma hakkının potansiyel bir ihlali olarak değerlendirilebilir.¹⁵⁰ Örneğin, bir araştırma projesi kapsamında binlerce telifli makalenin indirilerek bir veri tabanında toplanması ve bu veri tabanı üzerinde algoritmik analizler yapılması, eser sahiplerinin çoğaltma ve yayma haklarını ihlal etme riski taşımaktadır.

Bu durum, TDM'nin inovasyon ve bilginin yayılması için sunduğu potansiyel ile eser sahiplerinin münhasır hakları arasındaki gerilimi ortaya koymaktadır.¹⁵¹ Telif

[148] Guadamuz, s. 114.

[149] Türkmenoğlu, Abdülkâki. "Yapay Zeka Çağında Yazarlık Kavramı: Yaratıcılık Kodlanabilir", *The Boğaziçi Law Review*, C. 1, S. 2, 2023, s. 233.

[150] Senftleben, Martin. "Compliance of national TDM rules with international copyright law: an overrated nonissue?", *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, C. 53, S. 10, 2022, s. 1477; Şıracı, s. 2465.

[151] Çelîk, Muhammet Emir. "Yapay Zekâ Ürünlerinin ve Sahiplik İkileminin Fikri Mülkiyet Hukuku Kapsamında Değerlendirilmesi", *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, C. 71, S. 2, 2022, s. 581-620.

hakkı sahipleri, eserlerinin izinsiz kullanımının ekonomik değerlerini düşüreceğinden endişe ederken, TDM kullanıcıları ise bu faaliyetlerin bilimsel ilerleme ve teknolojik gelişim için hayati olduğunu savunmaktadır.¹⁵² Geleneksel telif hakkı mevzuatları, dijital ortamdaki bu tür karmaşık kullanımları öngörmediğinden, birçok ülkede TDM'ye özgü telif hakkı istisnalarının getirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu istisnalar, belirli koşullar altında telif hakkı korumasındaki eserlerin TDM amacıyla kullanılmasını yasal hale getirerek, yasal belirsizliği azaltmayı ve inovasyonu teşvik etmeyi amaçlar. Türkiye'de ise FSEK'in bu alanda özel bir düzenleme içermemesi, TDM faaliyetlerinin yasal zeminini muğlak bırakarak önemli hukuki sorunlara ve potansiyel risklere yol açmaktadır.

AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKUNDA TDM İSTİSNALARI: 2019/790 SAYILI DİJİTAL TEK PAZAR DİREKTİFİ

Dijital çağda metin ve veri madenciliğinin (TDM) önemi giderek artarken, Avrupa Birliği (AB), fikri mülkiyet hukuku ile teknolojik gelişmeleri uyumlu hale getirme çabasıyla 2019/790 sayılı Dijital Tek Pazar Direktifi (Directive on Copyright in the Digital Single Market - DSM Direktifi) ile önemli adımlar atmıştır. Bu Direktif, özellikle TDM faaliyetlerini kolaylaştırmak ve yasal belirsizliği ortadan kaldırmak amacıyla iki önemli telif hakkı istisnası getirmiştir. Bu istisnalar, AB'nin dijital araştırma ekosistemini güçlendirme ve bilgiye erişimi teşvik etme hedefleri doğrultusunda tasarlanmıştır.

Bilimsel Araştırma Amaçlı Zorunlu İstisna (Madde 3)

DSM Direktifi'nin 3. Maddesi, araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumları için metin ve veri madenciliği amaçlı çoğaltma ve çıkarma fiillerine yönelik zorunlu bir istisna getirmektedir (Avrupa Birliği Dijital Tek Pazar Direktifi, 2019/790, Madde 3). Bu istisnanın temel amacı, kamu yararına olan bilimsel araştırmayı teşvik etmektir.¹⁵³

Bu istisnadan yararlanabilecek kişi ve kuruluşların kapsamı oldukça nettir. Madde 3(1) uyarınca, "üniversiteler, araştırma enstitüleri veya kültürel miras kurumları" gibi kuruluşlar bu istisnadan faydalanabilirler (Avrupa Birliği Dijital Tek Pazar Direktifi, 2019/790, Madde 3).¹⁵⁴ Araştırma kuruluşları, bilimsel araştırma veya kamu yararı amacıyla faaliyet gösteren kurumlar olarak tanımlanmıştır. Bu kuruluşların kar amacı gütmemesi veya kamu tarafından tanınan bir kamu yararı misyonu çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir. Hamburg Bölge Mahkemesi'nin LAION e.V. v. Kneschke kararında belirtildiği üzere, veri setlerini küratörlüğünü yapma amacı güden kuruluşlar da bilimsel araştırma kuruluşları kapsamında değerlendirilebilmektedir. İstisnanın koşulları da açıktır: TDM faaliyetleri, yalnızca bu kuruluşların kendi bilimsel araştırma amaçları doğrultusunda ve yasal olarak erişebildikleri eserler üzerinde gerçekleştirilebilir. En önemli hususlardan biri, bu istisnanın "telif ücreti ödemeksizin" uygulanmasıdır (Avrupa Birliği Dijital Tek Pazar Direktifi, 2019/790, Madde 3). Bu, bilimsel araştırmanın finansal yükünü azaltarak bilgiye erişimi ve yayılımını kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Ancak, hak sahiplerinin eserlerin bütünlüğünü korumak

[152] Türkmenoğlu, s. 244.

[153] Manteghi, Maryna. "The insufficiency of the EU's text and data mining exceptions for using artificial intelligence", *European Intellectual Property Review*, C. 44, S. 11, 2022, s. 660.

[154] Geiger, Christophe / FROSIO, Giancarlo / Bulayenko, Oleksandr. "Text and data mining in the proposed copyright reform: making the EU ready for an age of big data? Legal analysis and policy recommendations", *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, C. 49, S. 7, 2018, s. 834.

için gerekli güvenlik önlemlerini alma ve çoğaltılan kopyaları TDM işlemi bittikten sonra silme veya imha etme yükümlülüğü bulunmaktadır.

Genel Kapsamlı İsteğe Bağlı İstisna (Madde 4)

DSM Direktifi'nin 4. Maddesi, daha geniş bir TDM faaliyetleri yelpazesini kapsayan "isteğe bağlı" bir istisna sunmaktadır. Bu istisna, ticari kuruluşlar dahil olmak üzere tüm kullanıcıları kapsamaktadır ve Madde 3'teki istisnadan farklı olarak, telif hakkı sahiplerine "opt-out" (engelleme) hakkı tanımaktadır (Avrupa Birliği Dijital Tek Pazar Direktifi, 2019/790, Madde 4)¹⁵⁵. Opt-out hakkı, eser sahiplerinin eserlerinin TDM amacıyla kullanılmasını makine tarafından okunabilir yöntemlerle (örneğin, web sitelerinde veya dijital dosyalarda teknik meta verilerle) açıkça reddedebilmelerini sağlar. Eğer eser sahibi bu hakkını kullanmamışsa, eserleri TDM için kullanılabilir hale gelir.¹⁵⁶

Bu maddenin önemli bir diğer unsuru da "adil karşılık" (fair compensation) kavramıdır. Direktif, opt-out hakkının kullanılmadığı durumlarda TDM faaliyetleri için bir "adil karşılık" öngörmekle birlikte, üye devletlere ulusal mevzuatlarında bu yönde düzenlemeler yapma yetkisi vermektedir. Ancak, uygulamada bu durum, TDM'nin çoğunlukla ücretsiz kullanımını mümkün kılarken, eser sahiplerinin haklarını koruma amacı taşımaktadır. Yine de, üretken yapay zeka sistemlerinin eğitimi gibi daha karmaşık kullanımlar için Madde 4'ün yeterliliği tartışma konusu olmaya devam etmektedir; zira bazı yazarlar, üretken YZ eğitiminin TDM tanımına tam olarak uymadığını ve telif hakkı ihlali teşkil edebileceğini savunmaktadır.¹⁵⁷ Ayrıca, AB Yapay Zekâ Tüzüğü (AI Act) kapsamında getirilen şeffaflık gereklilikleri, Madde 4'teki opt-out mekanizmasını destekleyici bir rol oynamaktadır; YZ sistemlerinin eğitiminde kullanılan telifli içeriklerin listelerinin yayınlanması, eser sahiplerinin haklarını daha etkin bir şekilde kullanmalarına olanak tanıyacaktır.

AB Düzenlemesinin Dijital Araştırma Ekosistemine Etkileri

AB'de DSM Direktifi ile getirilen TDM (metin ve veri madenciliği) istisnaları, dijital araştırma ve inovasyon ekosistemi üzerinde önemli olumlu etkiler yaratmıştır. Bu düzenlemelerin başlıca katkılarından biri, yasal belirsizliğin azaltılmasıdır. Direktif, TDM faaliyetlerinin telif hakkı ihlali riski taşıyıp taşımadığına ilişkin önceki belirsizlikleri ortadan kaldırarak, araştırmacılar ve özel sektör aktörleri için önemli bir yasal güvence sağlamıştır. Önceden mevcut olan bu belirsizlikler, inovasyonu ciddi şekilde engellemekteydi. Bir diğer önemli fayda ise işlem maliyetlerinin düşürülmesidir. Özellikle DSM Direktifi'nin 3. maddesiyle getirilen zorunlu istisna sayesinde, araştırma kuruluşları artık telif hakkı sahiplerinden tek tek izin almak ya da lisans ücreti ödemek zorunda kalmamaktadır. Bu düzenleme, TDM projelerinin başlangıç ve yürütme maliyetlerini kayda değer ölçüde azaltmıştır. Son olarak, bu istisnalar sınırlar ötesi işbirliklerini ve ölçek ekonomilerini de teşvik etmiştir. Ortak bir AB mevzuatının varlığı, üye devletler arasında yürütülen TDM tabanlı araştırma projelerinde işbirliğini kolaylaştırmış; yasal çerçevede sağlanan uyum sayesinde farklı ülkelerden toplanan

[155] Guadamuz, s. 120.

[156] Mezei, Péter. "A saviour or a dead end? Reservation of rights in the age of generative AI", *European Intellectual Property Review*, C. 46, S. 7, 2024, s. 462.; Abbamonte, Giuseppe B. "The application of the copyright TDM exceptions and transparency requirements in the AI Act to the training of generative AI", *European Intellectual Property Review*, C. 46, S. 7, 2024, s. 482.

[157] Dornis, Tim W. "The training of generative AI is not text and data mining", *European Intellectual Property Review*, C. 47, S. 2, 2025, s. 65-78.

veri setlerinin birleştirilmesi mümkün hâle gelmiştir. Bu da dijital tek pazarda bilgi akışını hızlandırmakta ve inovasyonu desteklemektedir.¹⁵⁸

Sonuç olarak, AB'nin TDM istisnaları, telif hakkı koruması ile dijital çağın araştırma ve inovasyon ihtiyaçları arasında bir denge kurma çabasının önemli bir örneğini teşkil etmektedir.¹⁵⁹ Bu düzenlemeler, AB'yi TDM alanında küresel ölçekte rekabetçi bir konuma getirirken, eser sahiplerinin haklarının korunmasına yönelik mekanizmalar da sunmaktadır.¹⁶⁰

TÜRK HUKUKUNDA MEVCUT DURUM: FSEK KAPSAMINDA TDM FAALİYETLERİNİN SINIRLARI

Türk Fikri ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK), fikri mülkiyetin korunması konusunda temel yasal çerçeveyi sunmaktadır. Ancak, FSEK'in teknolojik gelişmelerin hızına ayak uydurmakta yetersiz kaldığı alanlar mevcuttur. Özellikle metin ve veri madenciliği (TDM) faaliyetleri açısından, Kanun'da TDM'ye özgü bir istisna veya sınırlama bulunmaması, önemli hukuki belirsizliklere ve uygulamada zorluklara yol açmaktadır. Bu durum, hem araştırmacılar hem de yenilikçi girişimler için ciddi bir engel teşkil etmektedir.

FSEK'te TDM'ye Özgü Bir İstisnanın Bulunmaması

FSEK, 1951 yılında yürürlüğe girmiş ve esas itibarıyla analog dönemdeki eser ve kullanımları düzenlemek üzere tasarlanmıştır. Dijitalleşmenin ve yapay zeka (YZ) teknolojilerinin getirdiği karmaşık veri işleme süreçleri, Kanun'un öngörmediği yeni kullanım biçimlerini ortaya çıkarmıştır.¹⁶¹ TDM, telif hakkı ile korunan eserlerin büyük ölçekli ve otomatik olarak çoğaltılmasını ve analiz edilmesini gerektiren bir faaliyettir. FSEK'te ise bu tür bir çoğaltma faaliyetine yönelik özel bir istisna mevcut değildir.

Kanun'un bu alandaki sessizliği, modern teknolojik gelişmelere neden yanıt veremediği sorusunu gündeme getirmektedir. FSEK'in mevcut hükümleri, bir eserin "çoğaltılması" ve "yayılması" gibi temel hakları eser sahibinin iznine bağlarken (FSEK m. 22, m. 23), TDM'nin doğasında var olan geçici veya kalıcı kopyalamaları telif hakkı ihlali kapsamına sokma potansiyeli taşımaktadır. Bu yasal belirsizlik, araştırmacıları ve YZ geliştiricilerini, olası hukuki sorumluluk riskleri nedeniyle TDM projelerinden çekilmeye veya bu tür faaliyetleri yurt dışında gerçekleştirmeye itebilmektedir. Sonuç olarak, FSEK'in güncel teknolojik ihtiyaçlara cevap verememesi, Türkiye'nin dijital dönüşüm süreçlerinde ve küresel bilimsel rekabette geri kalmasına zemin hazırlamaktadır.

Mevcut Genel İstisnaların TDM İçin Yetersizliği

FSEK'te TDM'ye özgü bir istisna bulunmamakla birlikte, Kanun'da yer alan bazı genel istisnaların TDM faaliyetlerine uygulanabilirliği tartışılmıştır. Ancak bu istisnaların TDM'nin özgün yapısına ve amaçlarına tam olarak uymadığı ve yetersiz kaldığı genel kabul görmektedir.¹⁶²

[158] Geiger, Frosio, Bulayenko, s. 827.

[159] Senftleben, s. 1502.

[160] Rosati, Eleonora. "No step-free copyright exceptions: the role of the three-step in defining permitted uses of protected content (including TDM for AI-training purposes)", *European Intellectual Property Review*, C. 46, S. 5, 2024, s. 262-274.

[161] Çelik, s. 581-620.

[162] Geiger, Frosio, Bulayenko, s. 825.

Şahsi Kullanım İstisnası (md. 30) ve Sınırları

FSEK madde 30, bir eserin “şahsi kullanım” amacıyla çoğaltılmasına izin vermektedir. Buna göre, “Herkes, yayımlanmış bir eseri, tüm ilim ve edebiyat eserlerinde sadece şahsi kullanım için çoğaltabilir.” Bu istisna, genellikle bireylerin kişisel kütüphaneleri için yaptıkları kopyalamaları veya kişisel eğitim amaçlı çoğaltmaları kapsar. Ancak TDM faaliyetleri, genellikle çok büyük veri setlerinin işlenmesini ve bu verilerin bireysel bir kullanımdan ziyade, algoritmik analizler veya model eğitimi gibi daha geniş ve sistematik amaçlar için kullanılmasını gerektirir. Dolayısıyla, TDM’nin “şahsi kullanım” sınırlarını aştığı ve bu madde kapsamında değerlendirilmesinin güç olduğu açıktır.

İktibas (Alıntı) Serbestisi (md. 31) ve Sınırları

FSEK madde 31, “iktibas serbestisi”ni düzenler; yani, bir eserden bilimsel ve edebi amaçlarla alıntı yapılmasına izin verir. Bu istisna, alıntının belli bir amaçla, yani esere destek olmak üzere yapılması, kaynağın ve yazarın belirtilmesi gibi sıkı koşullara tabidir. TDM ise, metinleri alıntı yapmak değil, metinlerin içerisindeki örüntüleri, ilişkileri ve bilgileri otomatik yöntemlerle çıkarmayı hedefler (Karaca ve Karataş, 2022, s. 31). TDM’nin, metinlerin sadece “bir kısmını” kullanma veya “bir amaca hizmet etme” gibi iktibas serbestisinin dar kapsamlı koşullarını karşılamadığı, bu nedenle TDM faaliyetlerinin bu istisna altında korunmasının zor olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, iktibas serbestisi, eserin bütünü üzerinde sistematik bir işlemeyi kapsamazken, TDM tam tersini gerektirir.

Eğitim ve Araştırma Amacıyla Seçme ve Toplama Eserler (md. 32) ve Sınırları

FSEK madde 32, “Eğitim ve öğretim maksadıyla ve sadece ders kitaplarında, ders notlarında, ansiklopedilerde, antolojilerde ve benzeri bilim ve eğitim araçlarında kullanılmak üzere bir eserin tamamı veya parçaları, kaynak gösterilmek şartıyla çoğaltılabilir” hükmünü içerir. Bu istisna, belirli eğitim materyalleri için geçerli olup, TDM’nin genel araştırma ve inovasyon amaçlı kullanımı için uygun değildir. Zira TDM, ders kitabı veya ansiklopedi gibi somut bir ürün yaratma amacından ziyade, veriden yeni içgörüler elde etmeye odaklanır. Kapsamının dar olması ve belirli yayın türleriyle sınırlı kalması nedeniyle, TDM’nin geniş ölçekli veri analizi ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır.

Yasal Boşluğun Doğurduğu Olumsuz Sonuçlar

Türk hukukunda TDM’ye (metin ve veri madenciliği) özgü açık bir istisnanın bulunmaması ve mevcut telif hakkı istisnalarının bu alan için yetersiz kalması, Türkiye’nin dijital araştırma ve inovasyon ekosistemi üzerinde çeşitli olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Öncelikle, yasal belirsizlik nedeniyle TDM faaliyetlerinde bulunmak isteyen kurumlar ve araştırmacılar, telif hakkı ihlali riskinden kaçınmak amacıyla karmaşık ve yüksek maliyetli lisanslama süreçlerine yönelmek zorunda kalmaktadır. Her bir eser sahibiyle birebir lisans anlaşması yapılması gerekliliği, işlem maliyetlerini artırmakta ve TDM tabanlı araştırma ve geliştirme projelerinin süresini uzatmaktadır. Bu durum, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ’ler) ile bağımsız

araştırmacılar açısından aşılması güç bir engel teşkil edebilir.¹⁶³ Ayrıca, bu hukuki eksiklik Türkiye'deki yenilikçilik hızını da olumsuz etkilemekte ve ülkeyi uluslararası projelerde rekabet dezavantajına sokmaktadır. Örneğin, AB gibi TDM istisnası tanıyan ülkelerde yasal güvencelerle desteklenen bir ortam sayesinde inovasyon süreçleri hız kazanırken, Türkiye'deki yasal boşluk inovatif girişimleri yavaşlatmaktadır. Yapay zekâ ve büyük veri teknolojileri gibi hızla gelişen alanlarda, gerekli yasal altyapının eksikliği Türkiye'yi küresel rekabette geri plana itmektedir. Bu bağlamda, uluslararası araştırma ve geliştirme projelerinde yer almak isteyen Türk kurumları, AB'deki muadillerine kıyasla daha karmaşık yasal engellerle karşılaşmakta ve bu durum Türkiye'nin bilimsel ve teknolojik işbirliği potansiyelini sınırlamaktadır. Bu durum, Türkiye'nin dijital ekonomide ve bilgi toplumunda hak ettiği yeri alması için FSEK'te acil yasal düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır.¹⁶⁴

TÜRKİYE'NİN DİJİTAL ARAŞTIRMA EKOSİSTEMİ İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türk Fikri ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki (FSEK) metin ve veri madenciliği (TDM) faaliyetlerine özgü bir istisnanın bulunmaması, Türkiye'nin dijital araştırma ve inovasyon kapasitesi üzerinde belirgin bir kısıtlayıcı etki yaratmaktadır. Bu yasal boşluğun doldurulması ve dijital tek pazar entegrasyonu hedefleri doğrultusunda, AB mevzuatından ilham alan ve Türkiye'nin özgün ihtiyaçlarına cevap verebilecek çeşitli çözüm önerileri geliştirilebilir. Bu öneriler, mevcut hukuki belirsizlikleri azaltmayı, işlem maliyetlerini düşürmeyi ve ülkenin bilimsel ve ekonomik rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir.

Kurumsal Toplu Lisans (Blanket License) Anlaşmaları

Yasal düzenleme eksikliği karşısında kısa vadede uygulanabilecek pratik çözümlerden biri, "kurumsal toplu lisans (blanket license)" anlaşmalarının yaygınlaştırılmasıdır. Bu modelde, özellikle üniversiteler, araştırma enstitüleri veya büyük ticari kuruluşlar gibi TDM faaliyetlerini yoğun olarak gerçekleştiren kurumlar, ilgili eser sahipleri veya onları temsil eden meslek birlikleriyle toplu lisanslama anlaşmaları yapabilirler. Bu anlaşmalar, belirli bir eser havuzundaki eserlerin TDM amacıyla belirli koşullar altında kullanılmasına genel bir izin sağlar. Bu yaklaşımın temel avantajları arasında işlem maliyetlerinin azalması yer almaktadır; zira her bir eser sahibiyle ayrı ayrı müzakere etme ve lisans alma külfetini ortadan kaldırarak TDM projelerini hızlandırır ve operasyonel maliyetleri düşürür.¹⁶⁵ Ayrıca, kullanıcılara belirli sınırlar dahilinde yasal bir çerçeve sunarak telif hakkı ihlali riskini minimize etmesiyle yasal güvenlik sağlar. Toplu lisanslama, daha geniş veri setlerine erişim sağlayarak TDM'nin faydalarını artırması ve büyük ölçekli araştırmaların önünü açması bakımından ölçek ekonomisi de yaratır. Son olarak, toplu lisanslama yoluyla elde edilen gelirler, eser sahipleri arasında adil bir şekilde dağıtılarak onların haklarının korunmasına yardımcı olabilir ve eser sahiplerine adil karşılık sunar. Ancak, bu modelin başarılı olabilmesi için meslek birliklerinin temsil gücünün yüksek olması ve lisanslama koşullarının piyasa gerçekleriyle uyumlu olması gerekmektedir.

[163] Manteghi, s. 661.

[164] Senftleben, s. 1502.

[165] Manteghi, s. 652.

Araştırma Konsorsiyumları Arasında Ön Anlaşmalar (Memorandum of Understanding)

Özellikle büyük ölçekli ulusal veya uluslararası araştırma projelerinde, farklı kurumların bir araya gelerek “ön anlaşmalar (Memorandum of Understanding - MoU)” yapması da pratik bir çözüm yolu sunabilir. Bu yaklaşım, hukuki bir istisnadan ziyade, taraflar arasındaki sözleşmesel özgürlüğe dayanır. Konsorsiyuma dahil olan kurumlar (üniversiteler, kamu araştırma merkezleri, özel sektör firmaları), proje kapsamında TDM faaliyetleri için gerekli olan telifli eserlerin kullanımına ilişkin kendi aralarında mutabakat sağlayabilirler. Bu tür ön anlaşmaların pratik faydaları, konsorsiyumların kendi özel ihtiyaçlarına ve proje gereksinimlerine göre telif hakları kullanım koşullarını belirlemesine olanak tanıyan esneklik ve özelleştirme sağlamasıdır. Ayrıca, ortaklar arasında telif hakkı konularında şeffaflık ve işbirliği sağlayarak ortak araştırma ve geliştirme projelerinin önündeki engelleri kaldırarak işbirliğini teşvik eder. Yasama sürecinin uzun ve karmaşık yapısı göz önüne alındığında, MoU’lar kısa vadede TDM faaliyetleri için pratik ve hızlı bir yasal temel oluşturabilir. Ancak, MoU’ların bağlayıcılığı yalnızca anlaşmaya taraf olanlar için geçerlidir ve üçüncü kişilerin haklarını doğrudan etkilemez. Ayrıca, her proje için ayrı ayrı müzakere edilmesi gerekliliği, genel bir sistem çözümüne kıyasla daha az verimli olabilir.

Yasal Bir Reform Olarak “TDM Telif Havuzu” Kurulması

Türkiye’nin uzun vadeli dijital araştırma stratejileri ve uluslararası rekabet gücü açısından en kapsamlı ve sürdürülebilir çözüm, FSEK temelinde kolektif bir hak yönetimi mekanizması olarak bir “TDM Telif Havuzu” kurulmasıdır. Bu model, Avrupa Birliği’ndeki TDM istisnalarından (özellikle Madde 4’teki opt-out mekanizması ve olası bir “adil karşılık” modeli) esinlenerek tasarlanabilir ve Türk hukuk sistemine entegre edilebilir.¹⁶⁶ Bir TDM Telif Havuzu, telif hakkı sahiplerinin eserlerini TDM amacıyla kullanıma açmaları için bir platform işlevi görecektir. Bu mekanizma; eser sahiplerini temsil eden bir veya birden fazla kolektif hak yönetim kuruluşu (KHK) aracılığıyla işletilecek bir kolektif yönetim mekanizması içermelidir.¹⁶⁷ Bu KHK’lar, eser sahiplerinden TDM amaçlı kullanım yetkilerini toplayacak ve bu yetkileri kullanıcılara (araştırma kurumları, YZ şirketleri vb.) lisanslayacaktır.¹⁶⁸ AB modeline benzer şekilde, eser sahiplerine eserlerinin TDM amacıyla kullanılmasını makine tarafından okunabilir yöntemlerle (“opt-out”) engelleme hakkı tanınacak bir opt-out sistemi de kurulabilir (Jütte, 2025, s. 117). Bu, eser sahiplerinin özerkliğini korurken, opt-out yapmayan eserlerin kolayca TDM’ye açılmasını sağlayacaktır. Ayrıca, TDM faaliyetlerinden elde edilecek gelirlerin (eğer lisans ücreti talep edilirse), eser sahipleri arasında adil bir şekilde dağıtılmasını sağlayacak bir adil karşılık (fair compensation) prensibi benimsenmelidir (Senftleben, 2023, s. 1535). Bu, eser sahiplerinin dijital çağdaki yeni kullanım biçimlerinden adil bir pay almasını temin edecektir. Bu model, özellikle üretken yapay zeka sistemlerinin ticari amaçlı eğitimi için büyük önem taşımaktadır; zira bu sistemlerin kullandığı telifli verilerin telif havuzuna adil bir katkı sağlaması, yaratıcı ekosistemin sürdürülebilirliği için kritik olacaktır.¹⁶⁹ Son olarak, FSEK’te yapılacak bir değişiklikle, TDM Telif Havuzu aracılığıyla yapılan kullanımların

[166] Mezei, s. 465.

[167] Şiraci, s. 2479.

[168] Türkmenoğlu, s. 249.

[169] Dornis, s. 78.

yasal olduğu açıkça belirtilmeli ve YZ sistemlerinin eğitiminde kullanılan verilerin şeffaflığına ilişkin (AB'nin YZ Yasası'ndaki gibi) hükümler eklenebilir, böylece yasal güvence ve şeffaflık sağlanmış olur.¹⁷⁰ Bu yasal reform, telif hakkı sahiplerinin hakları ile kamu yararı olan araştırma ve inovasyonun teşviki arasında dengeli bir köprü kurarak Türkiye'nin dijital araştırma ekosistemini güçlendirecek ve uluslararası alanda rekabet edebilirliğini artıracaktır.¹⁷¹

SONUÇ

Bu çalışma, dijital çağın getirdiği yenilikçi teknolojilerden metin ve veri madenciliğinin (TDM) fikri mülkiyet hukuku ile kesişim noktalarını ve bu kesişimin yarattığı hukuki gerilimleri derinlemesine incelemiştir. Yapılan analizler sonucunda, Avrupa Birliği'nin 2019/790 sayılı Dijital Tek Pazar Direktifi ile TDM faaliyetlerine yönelik getirdiği zorunlu (Madde 3) ve isteğe bağlı (Madde 4) istisnaların, kıtadaki dijital araştırma ve inovasyon ekosistemini destekleyici önemli bir yasal çerçeve oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu düzenlemeler, özellikle yasal belirsizliği azaltarak, işlem maliyetlerini düşürerek ve sınırlar ötesi işbirliklerini teşvik ederek AB'nin bu alandaki küresel rekabet gücünü artırmıştır.¹⁷²

Buna karşılık, Türk hukukunda 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) kapsamında TDM'ye özgü açık bir istisnanın bulunmaması, AB mevzuatıyla Türkiye arasındaki derin farkı ortaya koymaktadır. FSEK'teki şahsi kullanım, iktibas ve eğitim-araştırma amaçlı seçme ve toplama eserler gibi mevcut genel istisnaların, TDM'nin büyük ölçekli ve otomatik işleme doğasına yanıt vermekte yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Bu yasal boşluk, Türkiye'nin bilimsel ve ekonomik hedefleri üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratmaktadır. TDM projelerindeki işlem maliyetlerinin artması, proje sürelerinin uzaması ve uluslararası işbirliklerinde rekabet dezavantajı yaşanması, Türkiye'nin yenilikçilik hızını düşürmekte ve dijital dönüşüm süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum, özellikle üretken yapay zeka (YZ) sistemlerinin eğitiminde kullanılan telifli eserlerin yasal zeminsiz kalmasıyla, YZ ekosisteminin gelişimini de sekteye uğratma potansiyeli taşımaktadır.

Çalışmada sunulan çözüm önerileri, Türkiye'nin dijital araştırma ekosistemini güçlendirme ve küresel rekabet gücünü artırma potansiyeli taşımaktadır. Kısa vadede, özellikle kurumlar arasında toplu lisans (blanket license) anlaşmaları ve araştırma konsorsiyumları arasında ön anlaşmalar (Memorandum of Understanding - MoU) gibi sözleşmesel çözümler, mevcut yasal belirsizlikleri bir ölçüde hafifletebilir. Bu modeller, işlem maliyetlerini düşürme ve işbirliğini teşvik etme gibi pratik faydalar sunsa da, kapsayıcılıkları ve bağlayıcılıkları açısından sınırlıdır. Uzun vadeli ve kalıcı bir çözüm olarak ise, FSEK temelinde kolektif bir hak yönetimi mekanizması olarak "TDM Telif Havuzu" kurulması önerilmektedir. Bu model, eser sahiplerinin haklarını korurken (adil karşılık prensibi ve opt-out sistemi aracılığıyla) ve TDM faaliyetlerini yasal güvence altına alarak yasal belirsizlikleri minimize edecek, ekosistemin verimliliğini artıracak ve Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumunu güçlendirecektir.

[170] Mezei, s. 469.

[171] Abbamonte, s. 484; Rosati, s. 272.

[172] Abbamonte, s. 487.

Sonuç olarak, Türkiye'nin hızla gelişen dijital teknolojilere ayak uydurabilmesi, bilimsel araştırma ve inovasyon kapasitesini tam anlamıyla ortaya çıkarabilmesi için FSEK'te TDM'ye özgü kapsamlı bir yasal düzenlemenin acilen yapılması elzemdir. Bu tür bir yasal reform, sadece araştırmacılara ve YZ geliştiricilerine hukuki güvence sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası dijital tek pazarda daha etkin bir rol oynamasına ve küresel bilgi ekonomisinde rekabet edebilirliğini sürdürmesine olanak tanıyacaktır. Gelecekteki politika yapıcılarının, bu alandaki mevcut boşluğu doldurarak, eser sahiplerinin hakları ile yenilikçilik arasındaki kritik dengeyi kuracak adımları atması büyük önem taşımaktadır.¹⁷³

[173] Rosati, s. 273.

KAYNAKÇA

- Abbamonte, Giuseppe B. "The application of the copyright TDM exceptions and transparency requirements in the AI Act to the training of generative AI", *European Intellectual Property Review*, C. 46, S. 7, 2024, s. 479-487.
- Atalay, Muhammet / Çelik, Enes. "Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ Ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S. 22, 2017, s. 155-172.
- Avrupa Parlamentosu ve Konseyi, Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj>, (Erişim Tarihi: 20.06.2025).
- Çelik, Muhammet Emir. "Yapay Zekâ Ürünlerinin ve Sahiplik İkileminin Fikri Mülkiyet Hukuku Kapsamında Değerlendirilmesi", Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, C. 71, S. 2, 2022, s. 581-620.
- Dornis, Tim W. "The training of generative AI is not text and data mining", *European Intellectual Property Review*, C. 47, S. 2, 2025, s. 65-78.
- Geiger, Christophe / Frosio, Giancarlo / Bulayenko, Oleksandr. "Text and data mining in the proposed copyright reform: making the EU ready for an age of big data? Legal analysis and policy recommendations", *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, C. 49, S. 7, 2018, s. 814-844.
- Guadamuz, Andres. "A Scanner Darkly: Copyright Liability and Exceptions in Artificial Intelligence Inputs and Outputs", *GRUR International*, C. 73, S. 2, 2024, s. 111-127.
- Manteghi, Maryna. "The insufficiency of the EU's text and data mining exceptions for using artificial intelligence", *European Intellectual Property Review*, C. 44, S. 11, 2022, s. 651-663.
- Mezei, Péter. "A saviour or a dead end? Reservation of rights in the age of generative AI", *European Intellectual Property Review*, C. 46, S. 7, 2024, s. 461-469.
- Meydancı, Burak *Yapay Zekâ ve Ürünlerinin Fikri Mülkiyet Hukukunda Korunması*, Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Bursa, 2023.
- Özdal, Mehmet Akif. "Yapay Zekâ ile Oluşturulan Eserlerin Telif Hakkı ve Kişisel Verilerin Korunması", *Hakkari Review*, C. 7, S. 1, 2023, s. 90-110.
- Özgenç, Bahadır. *Yapay Zekânın Fikri Mülkiyet Hukuku ile İlişkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, 2024.
- Rosati, Eleonora. "No step-free copyright exceptions: the role of the three-step in defining permitted uses of protected content (including TDM for AI-training purposes)", *European Intellectual Property Review*, C. 46, S. 5, 2024, s. 262-274.
- Senftleben, Martin. "Compliance of national TDM rules with international copyright law: an overrated nonissue?", *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, C. 53, S. 10, 2022, s. 1477-1505.
- Şıracı, Sertel. "Yapay Zeka Eğitiminde Eserlerin Girdi Olarak Kullanılmasının Telif Hakları Açısından İncelenmesi", *SÜHFD*, C. 32, S. 4, 2024, s. 2461-2485.
- Türkmenoğlu, Abdülbaki. "Yapay Zeka Çağında Yazarlık Kavramı: Yaratıcılık Kodlanabilir", *The Boğaziçi Law Review*, C. 1, S. 2, 2023, s. 232-249.

